

การสังเคราะห์และประเมินสถานภาพ
องค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทย

วัฒนธรรมในฐานะ
พลังความคิดและภูมิปัญญา
(ภาคกลาง)

โอภาส ปัญญา
และ
วิระวัชร ปิ่นเขียน

รายงานฉบับสมบูรณ์
เสนอต่อ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

Executive Summary

- งานวิจัยวัฒนธรรมในฐานะเป็นพลังความรู้และภูมิปัญญา ที่ทำการศึกษาวิจัยอยู่ในภาคกลาง จากการสำรวจและวิเคราะห์เอกสาร สามารถแบ่งออกตามลักษณะของ ภูมิภาคที่ศึกษา และหน่วยวิเคราะห์วัฒนธรรมได้ 2 ลักษณะหรือแนว คือ 1) งานวิจัย “วัฒนธรรมชุมชน” (Community Studies) ประกอบไปด้วยการศึกษาระดับชุมชนในด้านคติชน และด้านพฤติกรรมศาสตร์ ในแนวนี้มีจำนวนมากที่สุด ส่วนใหญ่ (เกือบ 90 เปอร์เซ็นต์) เป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ และ 2) แนววัฒนธรรมในฐานะคุณค่าร่วม (Shared Value) ความรู้ ความงามและจิตปัญญา (รู้ด้วยญาณสำนึก) ซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยมาก จากจำนวนงานวิจัยที่ได้สำรวจมาทั้งหมด ในจำนวนกว่า 350 เรื่อง ทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นชัดว่า ปัญญาชนคนรุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยไทย ให้ความสนใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น เป็นอย่างมากในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา
- อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า คุณค่าทางด้านการเป็นพลังความรู้และภูมิปัญญา ไม่เข้มข้นเท่ากับความพยายามที่ทุ่มลงไป คำถามและสมมุติฐานการวิจัย เป็นคำถามพื้นๆ และได้คำตอบแบบเดิมๆซ้ำไปซ้ำมาหรือกระจัดกระจายออกไปตามจุดต่างๆทางภูมิศาสตร์ประเด็นหัวข้อคำถามวิจัย และคำตอบที่ได้ มักเป็นการสำรวจเพียงเห็นภาพ ณ ช่วงเวลาเดียว (Snapshots) และส่วนใหญ่การอธิบายในระดับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจำเพาะถิ่น แม้หัวข้อและประเด็นการศึกษาจะมีความหลากหลาย ครอบคลุมปัญหาท้องถิ่นแต่ไม่พบว่าสามารถ “ถอดรหัส” วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ออกมาเพื่อต่อยอดให้เป็นความรู้ที่มีพลังในการชี้ชัดถึงมูลเหตุของปัญหา จึงไม่สามารถนำมาใช้ในการเปิดประเด็นถกเถียงเพื่อแก้ปัญหาชุมชนในแนวกว้างในเชิงสากลได้เลย ทั้งนี้ เพราะขาดการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างกรณีศึกษา ขาดแนวคิดเชิงระบบให้เห็นความเชื่อมโยงที่เป็นจริงระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับโลกภายนอก ในการที่จะสร้างความหลากหลายของแนวคิดและข้อค้นพบ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อการต่อยอดความรู้จากสิ่งที่ได้มีการศึกษาวิจัยไว้ก่อนแล้ว และประเด็นการถกเถียง ให้เกิดเป็นความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรอง ระหว่างนักวิจัยมืออาชีพด้วยกัน และให้เกิดความเชื่อถือในข้อค้นพบนั้นๆ
- ข้อจำกัดเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาโครงสร้างความรู้ หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) ในสังคมไทย (ที่ว่า ความจริงแท้ทั้งหลาย มีอยู่แล้ว ในตัวผู้มีหน้าที่สั่งสอน คือครูอาจารย์ ตามอุดมการศึกษาสามัญ ผู้มีอำนาจและตำแหน่งทางสังคม) นักศึกษาและนักวิจัยรุ่นใหม่มักขาด

ความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อความรู้เดิมๆ การเรียนการสอนเรื่องเดิมๆ ด้วยวิธีการเดิมๆ บนฐานของโลกทัศน์และกระบวนทัศน์เก่า ทั้งหมดนี้จึงนำไปสู่การขาดจิตนาการ แรงบันดาลใจ และจิตวิญญาณในการค้นหาสิ่งที่มีความหมายของชีวิตของตนเอง ของชุมชน สังคม อันเป็นถิ่นเกิด จึงขาดความสงสัยใคร่รู้ และใคร่แสวงหาปัญญาอย่างอิสระ ด้วยตนเอง

4. เพื่อให้งานวิจัย “วัฒนธรรม” ในฐานะที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาที่มีพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนาประเทศไทยให้เป็นสังคมแสงปัญญา เราเห็นว่ามีควมจำเป็นอย่างเร่งด่วนสำหรับสถาบันการศึกษาชั้นสูง สถาบันสนับสนุนงานวิจัยรวมทั้งสถาบันสงฆ์ที่จะต้องทุ่มเทพยายามของชาติ เพื่อสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพในระดับมืออาชีพ มีความรู้ ทักษะในการวิจัยในระดับที่สามารถเปิดประเด็นการถกเถียงในเรื่องปัญหาโครงสร้างความรู้ หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) และมีความเข้มงวดกับ “วิธีวิทยา” (Methodology) ในการวิจัย ให้สามารถรู้เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยน “กระบวนทัศน์” (Paradigm) ว่าด้วยวิวัฒนาการทางจิตปัญญาใหม่ ในนามของวิทยาศาสตร์แห่งองค์รวม (Science of Wholeness) หรือ วิทยาศาสตร์จิตวิญญาณ (Science of Spirituality) และท้ายสุด มีความเข้าใจที่จะเลือกสรรประเภทและคุณภาพของเครื่องมือและเทคนิควิธีการวิจัย อย่างเหมาะสมกับประเด็นปัญหาที่จะทำการวิจัย และกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม

สารบัญ

สรุปผู้บริหาร	i - ii
บทที่ 1 : บทนำ	
1.1 ความเป็นมา	1 – 3
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	4
1.4 วิธีวิทยา	4 – 5
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	6
บทที่ 2 : งานวิจัยวัฒนธรรมภาคกลาง	
2.1 ภาพงานวิจัยวัฒนธรรมภาคกลาง	7
2.2 ลักษณะและประเภทตามเนื้อหาสาระ	7 – 8
บทที่ 3 : สาระสำคัญของงานวิจัยแต่ละประเภท/แต่ละเรื่อง	
3.1 คติชนวิทยา	9 – 27
3.2 พุทธกรรมศาสตร์	27 – 43
3.3 ค่านิยมและความหมาย ; การนำวัฒนธรรมออกนอกชุมชน	43 – 48
3.4 วัฒนธรรมในฐานะพลังแห่งความงามและจิตปัญญา	48 – 54
บทที่ 4 : สังเคราะห์/อภิปรายผลและสรุปผล	
4.1 สังเคราะห์และอภิปรายผล	55
4.2 หน่วยวิเคราะห์และพื้นที่ศึกษา	55 – 56
4.3 หัวข้อและประเด็นอภิปราย	56 - 57
4.4 ญาณวิทยา (Epistemology)	57 – 61
4.5 วิธีวิทยา (Methodology)	61 – 65
4.6 บทสรุป	65 – 67
อ้างอิงเพิ่มเติม	iv

“รู้คิด รู้ใช้ รู้พูด 3 ประการนี้ ที่สามารถทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรม”

พระยาอนุมานราชธน
รวมเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม
(2531)

บทที่ 1 : บทนำ

1. 1 ความเป็นมา

ในโลกสมัยใหม่ ภูมิความรู้ด้านวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงองค์กร สถาบัน ชุมชน และสังคมประเทศระดับกว้างใหญ่โต ล้วนมีพื้นฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของ องค์กร สถาบัน ชุมชนและสังคมนั้นๆ จนมีการกล่าวว่า สังคมและองค์กรใดจะอยู่ในสังคมโลกปัจจุบันอันมีความซับซ้อนและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและพลิกผันอยู่เสมอได้อย่างได้รับประโยชน์และยั่งยืน นั้นต้องเป็นสังคมและ “องค์กรแห่งการเรียนรู้” (The Learning Organization)

ในระดับสากล ภาคธุรกิจ ซึ่งเมื่อก่อนเน้นความเก่งความสามารถของปัจเจก เก่งในเรื่องเทคโนโลยีการจัดการ (เช่น การจัดระบบสารสนเทศและเทคโนโลยีการสื่อสาร จัดโครงสร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพทางวิศวกรรม เป็นต้น) ครั้นมาบัดนี้ กลับมาเน้นเรื่อง การจัดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture) โดยถือว่า วัฒนธรรมองค์กรเป็น “แดนเกิด” แห่งการเปลี่ยนแปลงและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของปัจเจก ในด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรเป็นเหตุและปัจจัยก่อให้เกิดความคิดและนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เอื้อต่อการแข่งขันกับองค์กรทางธุรกิจ เช่นปรับเปลี่ยน คุณค่า ความเชื่อ และโลกทัศน์ใหม่ โดยยึดเอากลุ่มผู้บริโภคเป็นตัวตั้งแทนการยึดคุณค่าและความภาคภูมิใจในตัวสินค้าที่ตนเองเป็นผู้ผลิต เปลี่ยนโครงสร้างการจัดการองค์กรให้เป็นองค์กรที่ชีวิตชีวา ถือเอา “คน” ในองค์กรเป็นต้นทุนที่มีคุณค่า มิใช่แค่เพียงเป็น “แรงงาน” กอปรกับสร้างผู้นำองค์กรที่มีความเป็นประชาธิปไตยในการทำงาน เป็นต้น

ในด้านที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมองค์กรสามารถสร้างให้คน “คุ้นชิน” กับวิถีคิดโลกทัศน์ (เช่น การให้คุณค่าความพอใจอยู่กับความรุ่งเรืองในอดีต การยึดสินค้าตัวเดิมตนเองเป็นตัวตั้ง และอื่นๆ) และโครงสร้างการจัดองค์กร แนวตั้งเชิงอำนาจ บังคับ- บัญชา ในเชิงกลไกของเครื่องจักรกล สร้างให้ความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ในองค์กรเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นอันตรายต่อสถานภาพเดิมๆ มักเห็นว่าการเปลี่ยนแปลง เป็นความไม่แน่นอน มีความเสี่ยงสูงต่อความอยู่รอด

ขององค์กรและสถาบัน จึงมีแนวโน้มที่จะยึดการบริหารแบบเก่าๆ ที่เน้นโครงสร้างการบริหารเชิงอำนาจสั่งการไว้เพื่อความแน่นอน เป็นต้น

ในประเทศอเมริกามหาวิทยาลัยใหญ่และมีชื่อเสียงในอเมริกา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) และสถาบันเทคโนโลยีแห่งรัฐแมสซาชูเซต (MIT) ได้ทุ่มเทการศึกษาวิจัยในเรื่อง วัฒนธรรมองค์กร จนเป็นแหล่งบุกเบิกที่ผลิตความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมองค์กร และแนวคิดเรื่อง “องค์กรแห่งการเรียนรู้” (The Learning Organization) อันถือว่าการสร้างนวัตกรรมองค์กรยุคศตวรรษที่ 20 เลยทีเดียว¹

ในประเทศไทยนักปราชญ์อย่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นอาทิ ได้กล่าวไว้เมื่อไม่นานมานี้ว่า สำหรับสังคมไทยนั้น “วัฒนธรรม” ของคนไทยอย่างอื่นมีอยู่แล้ว เช่น เป็นสังคมแห่งความเมตตา หากแต่ยังขาด “วัฒนธรรมแสงปัญญา” (พระพรหมคุณาภรณ์ 2548)

ทั้งหมดที่ยกเรื่อง “วัฒนธรรมองค์กร” มากล่าว ณ ที่นี้ ก็เพื่อที่จะบอกว่า “วัฒนธรรม” มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงองค์กร ชุมชน และสังคมส่วนรวมเหมือนดังที่คำพูดของพระยาอนุমানราชธนะ (2531: 2) ที่ยกมาในตอนต้นว่า

“รู้คิด รู้ใช้ รู้พูด 3 ประการนี้ ที่สามารถทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรม”

รวมความแล้วสามารถกล่าวได้ว่า พฤติกรรมใดๆของมนุษย์ทั้งระดับปัจเจกก็ดี และระดับองค์กร ชุมชนและสังคมก็ดี ต่างถูกกำกับด้วยวัฒนธรรมนั้นๆ ดังนั้น หากต้องการเปลี่ยนพฤติกรรมประชาชนในสังคมใดให้มีคุณภาพเพื่อสร้างสังคมประเทศให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคงและยั่งยืนถึงลูกถึงหลานรุ่นต่อไป จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญต่อความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรม อย่างจริงจังและเร่งด่วน

สำหรับประเทศไทย ในปีหนึ่งๆ รัฐบาลโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ก็ดี สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยที่ดี และล่าสุดสถาบันกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ก็ดี ได้ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนงานวิจัยด้านวัฒนธรรมมาเป็นเวลานานอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อเทียบกับการลงทุนสนับสนุนการวิจัยในสาขาอื่นๆ เช่น การเกษตร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

¹ โปรดดูเป็นตัวอย่าง Senge, M. Peter. 1994. *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*; Hock, Dee. 2002. *Birth of the Chaordic Age.*; Senior, Barbara. 2002. *Organizational Change* (2nd edition); Bernick, Carol Lavin. 2002. “When Your Culture Needs a Makeover” in *Harvard Business Review on Culture and Change*; และ บทความต่างๆในวารสารอื่นๆของ *Harvard Business Review*.

การแพทย์และสาธารณสุข การลงทุนในด้านการวิจัยวัฒนธรรมเป็นเงินจำนวนเพียงเล็กน้อย แม้จะได้สนับสนุนอย่างต่อเนื่องก็ตาม ถือว่าเป็นการลงทุนที่น้อยเกินไป เมื่อคำนึงถึงความสำคัญในการนำวัฒนธรรมมาขับเคลื่อนประเทศชาติ อย่างมั่นคงด้วยสติปัญญาในท่ามกลางสภาวะการณ์ของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และแผ่ซ่านไปทุกหนแห่ง ทั้งสังคมเมือง ชนบท แม้แต่ ชนเผ่าชาติพันธุ์ ตามพื้นที่สูงต่างๆ

ด้วยความเป็นมาดังที่กล่าวมานี้ งานวิจัยเรื่องนี้มีเป้าประเด็นอยู่ที่ การศึกษา สำรวจ สังเคราะห์ งานวิจัยในอดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับวัฒนธรรมในสังคมไทย เพื่อที่จะประเมินสถานภาพความรู้ที่ทำวิจัยกันมายาวนานอย่างสม่ำเสมอเป็นอย่างไร ในที่สุดแล้วเราคนไทยมีความรู้เรื่อง "วัฒนธรรม" ของตนเองมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อที่จะสร้างเป็นชุดความรู้พื้นฐานในการที่จะพัฒนางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาองค์กร สถาบัน ชุมชน และสังคมประเทศชาติ ให้มีความเข้มแข็ง มีคุณภาพ ที่สามารถสร้างความรู้และคุณค่าแห่งชีวิตและสังคมใหม่ๆ สืบไป

1.2 วัตถุประสงค์

งานวิจัยในหัวข้อที่กำลังนำเสนอนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งภาพรวมของประเทศ คือ ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมของทุกภาค และทุกมิติของวัฒนธรรม (ดูหน้าถัดไป) แต่ในงานนี้เน้น เฉพาะงานวิจัยที่ทำในภาคกลาง และเน้นวัฒนธรรมมิติ แห่ง "พลังความคิดและภูมิปัญญา" ในภาพรวมทั้งหมด โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ หลักอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการวิจัยทางวัฒนธรรมในประเทศไทย ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้รวมไปถึงงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่นๆ นอกเหนือไปจาก สำนักงานวัฒนธรรมฯ ทั้งงานวิจัยที่ทำในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ
2. เพื่อศึกษาเบื้องต้นสถานภาพขององค์ความรู้ สำหรับเป็นพื้นฐานในการวิจัยและพัฒนาประเทศในอนาคตรวมทั้งการประมวลข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการปรับทิศทางการพัฒนาสังคมการดำเนินงานการกำหนดนโยบายของหน่วยงานท้องถิ่น และสังคม
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นและความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เป็นจริง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับภาพรวมของประเทศ ซึ่งจะช่วยสร้างความชัดเจนในการระดมองค์ความรู้ในการวิจัยวัฒนธรรมให้ขยายตัวได้อย่างต่อเนื่อง

1.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ "วัฒนธรรม" จะถูกแยกแยะเป็นมุมมองและแง่คิด หรือ เป็นมิติ ซึ่งแยกแยะออกเป็น 5 มิติดังนี้

1. วัฒนธรรมในมิติของความคิดและระบบคิด ที่เกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับศิลปะและการดำรงชีวิต โดยพิจารณาแง่มุมที่เป็นพลังทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ เช่นระบบคุณค่า ภูมิปัญญา และคติต่างๆของท้องถิ่นที่มีส่วนหนุนช่วยให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันในท้องถิ่น (ได้แก่งานวิจัยชุดนี้)
2. วัฒนธรรมในมิติของการปฏิบัติการและการดำรงชีพประจำวันที่เกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับการส่งเสริมหรือการยกระดับคุณภาพชีวิต ในแง่ที่เป็นพลังทั้งเชิงบวกและเชิงลบ
3. วัฒนธรรมในมิติของการครอบงำทางวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นวาทกรรม (Discourse) ประกอบไปด้วย วัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้ วัฒนธรรมการเมือง วัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม มายาคติทางวัฒนธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมองค์กร เช่นนโยบายและระบบตลาด
4. วัฒนธรรมในมิติของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ซึ่งแสดงถึงความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์ การปรับตัว การต่อต้าน (การเปลี่ยนแปลง) การต่อรองและการช่วงชิงความหมายต่างๆในสังคมไทยโดยภาพรวม
5. วัฒนธรรมในมิติของศักยภาพและการสร้างสรรค์ ซึ่งแสดงออกถึงความสามารถในการเรียนรู้ของกลุ่มชนต่างๆภายใต้การครอบงำของวัฒนธรรมหลักของสังคมใหญ่ โดยการเน้นถึงความสำคัญของวัฒนธรรม ในแง่พลังความคิด ความรู้และสติปัญญา ด้านต่างๆของกลุ่มชนที่หลากหลายในสังคมไทยโดยรวม

1.4 วิธีวิทยา

วิธีวิทยาที่ใช้ในการประเมิน ศึกษาและสังเคราะห์งานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมในมิติด้าน "พลังความคิดและภูมิปัญญา" ในเล่มนี้ จัดอยู่ในโครงการใหญ่เป็นการศึกษาในภาพรวมของสังคมไทย (โปรดดูรายละเอียดในหน้าถัดไป) ให้ความสำคัญกับทิศทางการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่เป็นฐานการศึกษาวิจัยวัฒนธรรม รวมทั้งวิธีวิทยาต่างๆที่นำไปใช้วิจัยในงานวิจัยที่ผ่านมาช่วงเวลา 10 ปี โดยได้แบ่งกิจกรรมออกเป็นสองระยะ กล่าวคือ

ระยะที่หนึ่ง ได้แก่การรวบรวมทำบรรณานุกรมและบรรณานิตส์น เป็นการศึกษาและรวบรวมผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว ที่เน้นในเรื่องวัฒนธรรมในมิติของ "พลังความคิดและภูมิปัญญา" โดยมีพื้นที่ศึกษาในภาคกลาง (ไม่นับพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร) ในช่วงระยะเวลา 10

ปีที่ผ่านมา (2636-2548) ซึ่ง ได้รวบรวมมาทั้งหมด 354 เรื่อง ประกอบไปด้วยงานวิจัยที่ตีพิมพ์เป็นภาษาไทย 294 เรื่อง (ขึ้น) ภาษาอังกฤษ 60 เรื่อง (ขึ้น) แยกเป็นประเภท วิทยานิพนธ์ (จำนวนสูงสุด) จำนวน 236 เรื่อง รายงานการวิจัย 45 เรื่อง ประเภทบทความ 54 เรื่อง และสุดท้ายได้แก่ประเภทที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือ มีอยู่ 19 เล่ม ตามตารางแยกประเภท ด้านล่างนี้

ตารางที่ 1: แสดงประเภทและจำนวนงานวิจัยวัฒนธรรม ในมิติ "พลังความรู้และภูมิปัญญา" ที่เน้นพื้นที่การศึกษาในภาคกลางของประเทศไทย

ประเภท/ภาษา	วิทยานิพนธ์	รายงานวิจัย	บทความ	หนังสือ	จำนวน
ภาษาไทย	183	45	47	19	294
ภาษาอังกฤษ	53	-	7	-	60
รวม	236	45	54	19	354

ในระยะที่สอง (คืองานในเล่มนี้ในขณะนี้) เป็นการจำแนกแยกแยะประเด็นเนื้อหาของงานวิจัยวัฒนธรรม ออกมาศึกษาโดยการสังเคราะห์ให้ละเอียดยิ่งขึ้น โดยจำแนกตรวจสอบนำหลักประเภท ประเด็นคำถาม ประเภทวิจัย ประเภทแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาประกอบเป็นฐานคิดในการวิจัย

นอกจากนั้นในแต่ละประเด็นของชุดความรู้ จะนำมาจำแนกแจกแจงว่าอยู่ระดับใด (ตอบประเด็นคำถามวิจัยได้มากน้อยเพียงใด) และอยู่ในข้อจำกัดของประเด็นการถกเถียงในระดับสากล ในบริบทของเวลาช่วงใด ทั้งนี้เพื่อยกระดับการวิเคราะห์ความรู้และเสนอแนะทิศทาง และสร้างเป็นฐานความรู้ ในการยกระดับความรู้และข้อถกเถียงให้กว้างและสูงขึ้นต่อไป

สำหรับด้านแนวคิดและทฤษฎี วิธีวิทยาและเนื้อหาที่เป็นข้อค้นพบในงานวิจัยทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้น จะเน้นการวิจารณ์ตนเอง (ในความเป็นคนในสังคมไทย) ทั้งในทำนองเพื่อการพัฒนาสติ (Reflexivity) และทำนองการวิจารณ์เชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เพื่อการเปรียบเทียบและค้นหา จุดอ่อนจุดแข็ง ทั้งที่เป็นข้อจำกัดและต้นตอของปัญหาที่ดำรงอยู่ในการวิจัยแต่ละประเภท

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในภาพใหญ่ทั้งหมด มีขอบเขตแยกออกเป็น 2 ระดับ คือ

- 1 งานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมในภาพรวมของสังคมไทย
- 2 งานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค 5 ภูมิภาค (เหนือ อีสาน ได้ ภาคกลาง และ พื้นที่กรุงเทพมหานคร)

งานวิจัยเล่มนี้ เป็น 1 ใน 5 ของงานวิจัยวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค คือมีขอบเขตการศึกษาอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย และจำกัดประเด็นและเนื้อหาอยู่ที่ “พลังความคิดและภูมิปัญญา” ซึ่งแยกย่อยออกมาศึกษาจาก 4 ประเภทเนื้อหาและประเด็นอื่นๆของภาคกลาง รวมดังนี้

- 2.1 พลังความคิดและภูมิปัญญา (การศึกษาในเล่มนี้)
  - 2.2 อัตลักษณ์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์
  - 2.3 ศิลปวัฒนธรรม
  - 2.4 วัฒนธรรมกับการพัฒนา
-

บทที่ 2 : งานวิจัยวัฒนธรรมภาคกลาง

2.1 ภาพงานวิจัยวัฒนธรรมภาคกลาง

จะเห็นได้จากตารางที่ 1 ว่า งานวิจัยวัฒนธรรมในมิติ “พลังความคิดและภูมิปัญญา” ที่มีพื้นที่ศึกษาอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษนั้น ส่วนใหญ่ (67%) เป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิต (ปริญญาโท) ส่วนงานวิจัยที่ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยที่เชี่ยวชาญและทุ่มเทในเรื่องนี้โดยมีนักวิจัยมืออาชีพจริงๆ มีน้อย โดยดูได้จากแหล่งพิมพ์ที่เป็นตัวรายงานการวิจัยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทความจากวารสารวิชาการ (ซึ่งได้รับการยอมรับมากกว่าเพราะต้องผ่านการอ่านของนักวิจัยในสาขาอาชีพนั้นๆ เรียกว่าPeer Reviews มีเพียง 15% และนอกนั้นเป็นรายงานวิจัย ซึ่งมี 13% ของจำนวนการสำรวจทั้งหมดในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

ที่เป็นดังนี้ คงเป็นเพราะว่าในภาคกลางของประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยตั้งอยู่จำนวน 4 แห่ง ที่เปิดสอนระดับปริญญาโท ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา จังหวัดนครปฐมและกาญจนบุรี) มหาวิทยาลัยศิลปากร (สนามจันทร์ นครปฐม) มหาวิทยาลัยคริสเตียน (นครปฐม) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (กำแพงแสน นครปฐม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (รังสิต ปทุมธานี) ดังนั้น จำนวนงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์จึงมีจำนวนมากกว่งานวิจัยประเภทอื่นๆ

ขณะเดียวกันจำนวนงานวิจัยที่มีจำนวนน้อย ได้แก่ ชิ้นงานที่เป็น รายงานวิจัย (13%) และบทความ (15%) นั้น เป็นตัวชี้บอกได้เป็นอย่างดีว่า ประการที่หนึ่ง นักวิจัยมืออาชีพที่มีคุณสมบัติและประสบการณ์ในการวิจัยขั้นสูง เช่นอาจารย์ผู้สอนและทำหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัยของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยที่กล่าวมาข้างต้นมุ่งทำงานด้านการวิจัยเรื่องอื่นๆที่มีใช้เรื่องวัฒนธรรมที่ว่าด้วยเรื่องระบบคิดและภูมิปัญญา ประการที่สอง อาจารย์และนักวิจัยมืออาชีพในมหาวิทยาลัย ดังที่ได้กล่าวนามมาแล้วเบื้องต้น มีการทำการวิจัยเป็นจำนวนน้อยมาก จึงเป็นเรื่องที่น่าตั้งข้อสงสัยแก่ได้ ณ ที่นี้ว่าเมื่ออาจารย์ผู้เป็นนักวิจัยที่ผ่านการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีจนสามารถทำหน้าที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาได้ แต่ลงมือทำการวิจัยน้อยมาก อาจารย์มหาวิทยาลัยประเภทนี้จะเอาความรู้ใหม่และประสบการณ์การวิจัยไปสร้างเสริมคุณภาพการวิจัยให้กับสังคมไทยได้อย่างไร

2.2 ลักษณะและประเภทตามเนื้อหาสาระ

งานวิจัยวัฒนธรรมในมิติของ “พลังความคิดและภูมิปัญญา” ที่ศึกษาในภาคกลางของประเทศไทย ที่ได้สำรวจมาภายในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมาสามารถจำแนกตามลักษณะของเนื้อหาสาระของการวิจัย ได้เป็น 4 ลักษณะและประเภท หรือเรียกว่า “แนว” ได้แก่

1. แนวคิดชนศึกษา ได้แก่ การศึกษา วรรณกรรมพื้นบ้าน ประเพณี พิธีกรรม ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปพื้นบ้าน สถาปัตยกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ย่อย
  2. แนวคิดด้านพฤติกรรมศาสตร์ ได้แก่การศึกษา ความเห็น ความรู้ เจตนคติ ความเชื่อ และการปฏิบัติ ของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น
  3. แนววัฒนธรรมสากลของสังคมไทยโดยรวม ได้แก่การศึกษา ความหมาย คุณค่า หลักที่สะท้อนถึงแบบแผน ความคิด ความเชื่อ ระบบคุณธรรม-จริยธรรม และแบบแผนการคิดการปฏิบัติของคนไทยโดยรวม
  4. แนวบูรณาการวิทยาศาสตร์แห่งองค์รวม ได้แก่การสร้างระบบคิดและภูมิปัญญาในระดับลึกซึ้ง เพื่อเข้าถึงหลักความจริงแห่งธรรมชาติ ที่มีบูรณาการ ทั้งการรับรู้ จนถึงระดับจิตสำนึกขั้นสูงระดับจิตปัญญา ขึ้นไปถึงขั้นการสร้าง "ภูมิปัญญา" อันเป็นแดนเกิดของความรอบรู้ตลอดชีวิต
-

บทที่ 3 : ตารางสำคัญของงานวิจัยแต่ละประเภท/แต่ละเรื่อง

3.1 งานวิจัยแนววัฒนธรรมชุมชนและชาติพันธุ์ (คติชน)

การศึกษางานวิจัยวัฒนธรรมส่วนแรกที่เกี่ยวข้องว่าเป็นส่วนใหญ่ (90%) ของงานวิจัยวัฒนธรรมในมิติ “พลังความรู้และภูมิปัญญา” ที่ใช้พื้นที่ศึกษาในภาคกลาง จัดอยู่ใน “แนววัฒนธรรมชุมชน” (Community Culture) โดยยึดเอา “ชาติพันธุ์” (Ethnicity) และ “ชุมชน” (Community) เป็นพื้นที่วัฒนธรรม (Cultural Area) เป็นหน่วยแห่งการศึกษา เป็นมรดกการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ตกทอดมาจากแนวคิดทฤษฎี “วัฒนธรรมย่อย” (Small Cultures) ของกลุ่มนักมานุษยวิทยารุ่นแรกๆ ในยุคบุกเบิกในช่วง 50 กว่าปีมาแล้ว ปรับแต่งให้ทันความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยด้วยการเน้น “การตีความ” หาความหมายในเชิงลึกของวิถีชุมชน หรือ ที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Interpretation) ที่สะท้อนถึงบทบาทหน้าที่ของ ประเพณี พิธีกรรม คติชน ตลอดจน ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำคัญที่ได้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ต่อขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมเล็กตามชุมชน หรือตามชาติพันธุ์ โดยชาติพันธุ์หนึ่งในพื้นที่ชนบท งานวิจัยที่พบมาทั้งหมดในแนววัฒนธรรมชุมชนนี้มีได้มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนและระหว่างชาติพันธุ์แม้แต่เรื่องเดียว เช่นในภาคกลางทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร นอกจากจำนวนการศึกษาของหมู่บ้าน “คนไทย” ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด (44 จาก 80) กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกศึกษามากที่สุด (14 เรื่อง) แต่ก็เป็นการศึกษา “ชุมชนเดียว” เป็นจุดๆไป มิได้มีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนในภูมิภาค หรือระหว่างภูมิภาคแต่อย่างใด

ในด้านเนื้อหาสาระ “แนววัฒนธรรมชุมชน” ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ที่ได้สำรวจมาทั้งหมด 79 เรื่อง (เป็นงานประเภทวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโททั้ง 33 เรื่อง เป็นงานวิจัย 26 เรื่อง เป็นบทความในหนังสือ 19 เรื่อง จำแนกเป็น “ชุมชน” หรือ “ชาติพันธุ์” 10 ชาติพันธุ์ โปรดดูตารางที่ 2) เป็นเรื่อง “คนไทย” 44 เรื่อง กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นดังนี้ มอญ 14 เรื่อง กะเหรี่ยง 7 เรื่อง ลาวไซ่ง 4 เรื่อง ลาวพวน 4 เรื่อง ลาวยวน 2 เรื่อง ลาวครั่ง 1 เรื่อง จีน 2 เรื่อง และอุยกูร์ 1 เรื่อง

ตารางที่ 2: แสดงกลุ่มชาติพันธุ์และประเภทของงานวิจัยพลังความคิดและภูมิปัญญาในพื้นที่

ภาคกลาง

ที่	กลุ่มชาติพันธุ์	ประเภทงาน			รวม
		วิทยานิพนธ์	วิจัย	บทความ	
1	ไทย	18	14	12	44
2	มอญ	3	8	3	14
3	กะเหรี่ยง	2	2	3	7

ที่	กลุ่มชาติพันธุ์	ประเภทงาน			รวม
		วิทยานิพนธ์	วิจัย	บทความ	
4	ลาวโซ่ง	2	1	1	4
5	ลาวพวน	3	1	-	4
6	ลาวยวน	2	-	-	2
7	ลาวครั่ง	1	-	-	1
8	จีน	2	-	-	2
9	อุยกูร์	1	-	-	1
รวม	9 ชาติพันธุ์	33	26	19	79

ในด้าน เนื้อหาสาระของงานวิจัยวัฒนธรรมในแนวคติชนพอจะแยกเป็นประเภทได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: แสดงเนื้อหาสาระประเภทต่าง ๆ ของงานวิจัยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ที่	กลุ่มชาติพันธุ์	ประเภทของงาน				รวม
		เพลง, ดนตรี วรรณกรรม	ศิลปหัตถกรรม สถาปัตยกรรม	สังคมวิถีชีวิต อาหารที่อยู่อาศัย	ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ	
1	ไทย	10	10	8	16	44
2	มอญ	-	-	8	6	14
3	กะเหรี่ยง	1	-	2	4	7
4	ลาวโซ่ง	-	-	1	3	4
5	ลาวพวน	2	-	-	2	4
6	ลาวยวน	-	1	-	1	2
7	ลาวครั่ง	-	1	-	-	1
8	จีน	-	-	2	-	2
9	อุยกูร์	1	-	-	-	1
รวม	9 ชาติพันธุ์	14	12	21	32	79

1 วรรณกรรมพื้นบ้าน

เนื้อหาของการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน ประกอบไปด้วยเพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ดนตรีพื้นบ้าน รวมถึงการละเล่นในท้องถิ่นมี 14 เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของชาวไทยซึ่งมี 10 เรื่อง กะเหรี่ยง 1 เรื่อง ลาวพวน 2 เรื่อง และอุยกูร์ 1 เรื่อง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาโดยภาพรวมเพื่อสำรวจ ประเภทต่างๆของวรรณกรรมพื้นบ้าน เหล่านี้ ว่าได้มีบทบาทหน้าที่ต่อกระบวนการทางสังคมอย่างไร แล้ววิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง สูญหาย ในบางรายมีความพยายามนำกลับมาฟื้นฟูให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มของชุมชน และชาติพันธุ์ งานวิจัยหลายชิ้นพยายามที่จะ “ตีความ” เนื้อหาวรรณกรรมต่างๆเหล่านี้ ว่าสะท้อนให้เห็น ระบบคิด โลกทัศน์ของกลุ่มชนและชาติพันธุ์ที่เข้าไปศึกษาตัวอย่างในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน พอยกมาให้เห็นได้ดังนี้

งานวิจัยของบัวผัน สุพรรณยศ (2535) ได้วิเคราะห์เพลงอีแซวของจังหวัดสุพรรณบุรีโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและลักษณะทั่วไปของเพลงอีแซว วิเคราะห์การสร้างสรรคดีด้านเนื้อหาและการสร้างสรรคดีด้านภาษาในเพลงอีแซว วิเคราะห์บทบาทของเพลงอีแซวที่มีต่อสังคมไทยและสถานภาพของเพลงอีแซวในปัจจุบัน รวมทั้งเสนอแนะการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงอีแซวไว้ด้วย วิทยานิพนธ์ของศรีจันทร์ น้อยสะอาด (2543) เรื่องเพลงร้องพื้นบ้านในจังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา : เพลงโนเน เพลงรำพาข้าวสารและเพลงระบำพื้นบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและลักษณะเฉพาะทางดนตรี ซึ่งผลการวิจัยพบว่าเพลงโนเนทำหน้าที่เป็นเพลงประกอบในการทำงานชุมชน และเป็นเครื่องบันเทิงใจของชาวบ้าน เพลงรำพาข้าวสารเป็นเพลงประกอบกิจกรรมการรำพาข้าวสารของชุมชน และเป็นสื่อในการสร้างและกระตุ้นความศรัทธาของชาวบ้านต่อพุทธศาสนา ส่วนเพลงระบำพื้นบ้านเป็นเพลงร้องตามเทศกาล และเป็นเครื่องบันเทิงใจของชาวบ้านในวิทยานิพนธ์ของศศิธร นักปี (2544) เรื่องเพลงพื้นบ้านตำบลวังลึก อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รวบรวม และจัด หมวดหมู่ เพลงพื้นบ้าน เพื่อวิเคราะห์ทำนองและเนื้อร้อง รวมทั้งศึกษาหาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรีและใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยที่ใช้แนวทางการศึกษาทางดนตรีวิทยาและมานุษยวิทยาการดนตรีนี้ยังมีงานวิจัยอีกหลายเรื่องที่ใช้แนวทางเดียวกันนี้ในการศึกษาเพลงพื้นบ้านของไทยคือ วิทยานิพนธ์ของจันทร์พร นวลแพ่ง (2539) เรื่องการทำขวัญภาคกลาง : การศึกษาทางดนตรีวิทยาและมานุษยวิทยาการดนตรี ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำขวัญภาค เฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ศึกษาลักษณะเฉพาะของเพลงที่ใช้ในการทำขวัญภาค เพื่อศึกษาการสืบทอดเพลงที่ใช้ในการทำขวัญภาค กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเพลงที่ใช้ในการทำขวัญภาค รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมการบวชนาคกับวัฒนธรรมการดนตรีในพิธีบวชนาค

วิทยานิพนธ์ของสุธี ชำนาญสุธา (2545) เรื่องแตงกวาบ้าน อำเภอเมือง สมุทรปราการ ซึ่งได้ศึกษาถึงประวัติและพัฒนาการองค์ประกอบของดนตรี แนวเพลงที่ใช้ในการบรรเลงและกระบวนการ สืบทอดของแตงกวาบ้าน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและใช้ทฤษฎีการศึกษาทางมานุษยดนตรีวิทยา เช่นเดียวกับวิทยานิพนธ์ของยุทธนา ชิตท้วม (2545) เรื่องจางวางสวนบ้านป่าทอยในอำเภอ พระประแดง สมุทรปราการ ที่ได้ศึกษาถึงชีวิตประวัติ ความเป็นมาทางดนตรี การสืบทอดและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของป่าทอยบ้านจางวางสวน ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรีโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เช่นเดียวกับงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว

คมสันต์วรรณวัฒน์ สุทนต์ (2541) ได้ทำงานวิจัยเรื่องการศึกษาเพลงรำโทนบ้านหน้าวัดโบสถ์ อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง โดยรวบรวมข้อมูลในรูปแบบนิตสารให้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจดนตรีพื้นบ้านทั้งระดับประเทศ และสากล งานวิจัยของวิชา เชาวศิลป์ (2541) เรื่องลำตัดก็ได้รวบรวมทำนองเพลงลำตัดและเพลงพื้นบ้านอื่น ๆ ที่ปรากฏในลำตัดเป็นระบบนิตสารเช่นเดียวกับคมสันต์วรรณวัฒน์ สุทนต์ (2541)

ในด้านงานวิจัยเกี่ยวกับการละเล่นในท้องถิ่นนั้นนุชิต วชิรวิทย์ (2541) ได้เขียนเรื่องหนังใหญ่วัดขนอน : มรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่าของเมืองราชบุรี โดยได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ และให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างหนังใหญ่ วิธีการทำรูปหนัง องค์ประกอบต่าง ๆ ตลอดจนการสืบทอดศิลปะการแสดงหนังใหญ่ในปัจจุบัน เรื่องหนังใหญ่นี้ได้มีบทความที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อีกด้วยคือ กองบอกร (2544) กล่าวถึงหนังใหญ่วัดขนอนอนุสรณ์ศิลปะล้ำค่าของไทย โดยกล่าวถึงหนังใหญ่วัดขนอน ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา การถ่ายทอดศิลปะหนังใหญ่ วิธีการสร้างหนังใหญ่ ชื่อตัวหนัง ความสำคัญ เนื้อหาของเรื่อง วิธีการแสดง การอนุรักษ์หนังใหญ่

งานวิจัยประเภทวรรณกรรมพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ดนตรีพื้นบ้านและการละเล่นในท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในไทยนั้น มีงานวิจัยดังต่อไปนี้

งานวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงคือ บทความของวนิดา ตรีสวัสดิ์ (2540) เรื่อง วัฒนธรรมกะเหรี่ยง - การสื่อสารผ่านบทเพลง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเพลงกะเหรี่ยงในอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรีที่กล่าวถึงบทเพลงชาวกะเหรี่ยง ซึ่งบอกเล่าวิถีชีวิตผ่านเพลงซึ่งสืบทอดต่อ ๆ กันมาในประเด็นที่ว่า เนื้อร้องที่ผู้ร้องคือ ผู้ส่งสารร้องนั้นถ่ายทอดอะไรให้กับผู้รับฟังหรือผู้รับสารบ้าง

งานวิจัยวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนมีอยู่สองเรื่อง เรื่องแรกเป็นวิทยานิพนธ์ของอุบลทิพย์ จันทระเนตร (2537) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกล่อมเด็กกับโลกทัศน์ของชาวพวน : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดกุฎีทอง สิงห์บุรี เป็นการศึกษาโลกทัศน์ของชนชาวพวน โดยอาศัยข้อมูลเพลงกล่อมเด็กที่ใช้ร้องขับกล่อมในหมู่บ้าน พบว่าคำร้องในเพลงกล่อมเด็กมีคำไทย

เข้ามาแทรกมากขึ้น งานวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนอีกเรื่องหนึ่งคือ วิทยานิพนธ์ของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2539) เรื่องวรรณกรรมไทพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม พบว่าวรรณกรรมนิทานไทพวน ส่วนใหญ่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบูรพกรรม การบำเพ็ญทานบารมี ความรัก ชนชั้น และคุณธรรมโดยสะท้อนจากพฤติกรรมของตัวละครเป็นสำคัญ วรรณกรรมไทพวนมีบทบาทและหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังในงานประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้การศึกษาและปลูกฝังค่านิยมด้านต่าง ๆ แก่คนในสังคม ช่วยรักษาแบบแผนของสังคมและช่วยปลูกฝังค่านิยมด้านต่าง ๆ แก่คนในสังคม ช่วยรักษาแบบแผนของสังคม และช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของชาวไทพวนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

งานวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์อุยก่อง เป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อุยก่อง : กรณีศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอุทัยธานีของวิบูลย์ ตระกูลฮุ้น (2542) โดยศึกษาดนตรีและโครงสร้างทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อุยก่องในเรื่องความหมายของเพลง ระบบเสียงในดนตรีอุยก่อง โครงสร้างของดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์อุยก่อง ทำนองเพลงของกลุ่มชาติพันธุ์อุยก่อง และระดับเสียงหลักของเพลง

2. ศิลปะ ทัศนกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน

งานวิจัยในหมวดเนื้อหาสาระนี้ รวบรวมมาได้รวม 12 เรื่อง เป็นเรื่องของชาวไทย 10 เรื่อง ลาวยวน 1 เรื่อง และลาวครั่ง 1 เรื่อง วัตถุประสงค์หลักของการศึกษา อยู่ที่การสำรวจและวิเคราะห์การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงและการเสื่อมสลายของงานศิลปทัศนกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั่วทุกแห่ง ในหลายเรื่องนักวิจัยต้องการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งมากขึ้นไปอีก ถึงปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่องานด้านศิลปทัศนกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ปรากฏว่าแต่ละงานต่างมุ่งเน้นที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประเด็นของศาสตร์ต่างที่ตนเองเกี่ยวข้องและสนใจ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยทางด้าน เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม (ระบบนิเวศท้องถิ่น) และวัฒนธรรมในมิติของความเชื่อทางศาสนาและดาราศาสตร์ เป็นต้น ข้อค้นพบในภาพรวมพบว่า ศิลปทัศนกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นบ้านเสื่อมสลายลงเกือบทุกสาขาและทุกกรณีศึกษา ทั้งนี้เพราะคุณค่าทางสังคมที่มีต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นด้อยค่าลง อันเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นความทันสมัย

ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของพิจักษณ์ หิญาธีระนันท์ และคณะ (2545) เรื่องสภาพแวดล้อมและหมู่บ้านเรือนไทยเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อำเภอโนนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยต้องการบันทึกและวิเคราะห์ รูปแบบและที่ตั้งของเรือนไทย จากการศึกษาพบว่านอกจากสามารถบ่งชี้สภาพแวดล้อมทั้งด้านภูมิศาสตร์ ดินฟ้าอากาศ เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในชุมชนนับเป็นการชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาโบราณ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อ

รสนิยมและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการปลูกเรือน ในเรื่องเรือนไทยนี้ได้มีงานวิจัยที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อีกด้วยในงานวิจัยของอภิรักษ์ พงศ์เมธากุล (2544) เรื่องช่างพื้นถิ่นอยุธยา : ว่าด้วยเรื่องความเชื่อและกรรมวิธีการปลูกเรือนไทยภาคกลาง งานนี้ศึกษาเกี่ยวกับช่างพื้นถิ่นอยุธยาโดยมุ่งศึกษาภูมิปัญญาของช่างพื้นถิ่นอยุธยาในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญาเฉพาะของช่าง ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านงานสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรม ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาของช่างพื้นถิ่นอยุธยาเกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดวิชาความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งที่เป็นระบบ และไม่เป็นระบบ จนสามารถสร้างสรรค์งานเป็น เอกลักษณะเฉพาะตน และเป็นที่ยอมรับในหมู่ช่างด้วยกัน และยังมีแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวเนื่องอยู่กับความเชื่อท้องถิ่นและศาสนาพุทธ

นอกจากนั้นยังมีบทความของสะบัดไชย (2529) เรื่องอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปะวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับงานศิลปกรรมในเขตจังหวัดเพชรบุรีหรือ "ศิลปะสกุลช่างเพชรบุรี" ซึ่งมีแบบฉบับของตนเอง บทความเล่าถึงประวัติความเป็นมา ความเจริญรุ่งเรืองของงานช่างในอดีต ซึ่งสามารถจำกดลงไปได้สามแขนงคือ จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างงานศิลปะหลายงานด้วยกัน เช่น โบสถ์ที่วัดไผ่ล้อม หน้าบันพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม ซึ่งงานส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ปัจจุบันถือว่างานสกุลช่างเพชรมีคุณค่ามากในทางศิลปะ การศึกษาวิจัยเรื่องศิลปะพื้นเมืองเพชรบุรีนี้มีงานค้นคว้าที่กล่าวถึงไว้ด้วยคือ วิทยานิพนธ์ของดำรงค์พันธ์ อินฟ้าแสง (2542) เรื่องการศึกษาพัฒนาการศิลปะพื้นเมืองเพชรบุรี : กรณีศึกษาประวัติและผลงานของนายพิน อินฟ้าแสง โดยได้รวบรวมประวัติผลงานและศึกษาถึงแนวคิดในการสร้างงานของท่านตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างและสืบทอดผลงานศิลปะอันจะทำให้เห็นภาพพัฒนาการศิลปะพื้นเมืองได้อย่างชัดเจนขึ้นในการศึกษาได้ใช้การเก็บข้อมูลจากเอกสาร และวิธีประวัติศาสตร์บอกเล่าแล้วนำแนวคิดทางมานุษยวิทยา มาวิเคราะห์ อธิบายพัฒนาการทางศิลปะที่มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาเรื่องช่างเมืองเพชรนอกจากงานสองเรื่องนี้แล้วยังมีกล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ของบุญรัตน์ เจริญชัย (2541) คือเรื่อง ช่างเมืองเพชร : วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี งานเรื่องนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของช่างปูนปั้นเพชรบุรีในปัจจุบันในด้านวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมจากการศึกษาพบว่า การทำงานของช่างต้องสัมพันธ์กับคนสองกลุ่มคือ พระสงฆ์และกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

งานวิจัยของวัชรวี วัชรสินธุ์ (2543) เรื่องศิลปกรรมไทยในเมรุลอย อยุธยา ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของเมรุลอยอยุธยาซึ่งเกิดจากอิทธิพลศิลปกรรมในท้องถิ่นผสมผสานจากศิลปกรรมแหล่งอื่น ๆ และพบว่าศิลปกรรมไทยในเมรุลอย อยุธยาเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์เดิมของช่างพื้นบ้านกับความรู้เรื่องศิลปกรรมไทยที่

ศึกษาเพิ่มเติมขึ้น ประกอบกับการประยุกต์ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ประเพณี พิธีกรรมในท้องถิ่น จนเกิดเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนงานค้นคว้าของศรีณีย์ ทองปาน (2539) เรื่องวัดเก่าเส้าให้ ในหนังสือเมืองโบราณได้กล่าวถึง วัดเก่าเส้าให้ว่าเป็นสถานที่เก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ บริเวณสองฝั่งแม่น้ำป่าสักในเขตเส้าให้ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่หลากหลายของผู้คนต่างเชื้อสาย วัดวาอารามเก่าแก่และสภาพธรรมชาติที่ร่มรื่น

วิทยานิพนธ์ของมโน กลีบทอง (2535) เรื่องการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่าวัดหน่อพุทธางกูร ตำบลพิหารแดง สุพรรณบุรีได้ศึกษาถึงลักษณะรูปแบบ เรื่องราว กำหนดอายุ คติในการแสดงออก และวัฒนธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดหน่อพุทธางกูร โดยนำไปเปรียบเทียบกับฝาผนังแห่งอื่นโดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่มีการเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล งานศึกษาค้นคว้าทางจิตรกรรมฝาผนังนี้มีงานที่กล่าวไว้ต่างสถานที่กันในวิทยานิพนธ์ของจุฬารัตน์ เชื้อทหาร (2546) เรื่องจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม สมุทรสงคราม โดยศึกษาจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นศึกษากกรรมวิธีการเขียนภาพ ลักษณะ รูปแบบ และเนื้อหา เพื่อนำไปประเมินคุณค่าในการสื่อความหมายด้านประวัติศาสตร์และด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

ส่วนงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้านคือ งานของชจรเดช อภิชาติตรากุล (2542) เรื่องหัตถกรรมพื้นบ้าน : ปลาตะเพียนโบราณชุมชนหัวแหลม ตำบลท่าวาสูกี อำเภอบางแพะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ผลค้นคว้าว่าปลาตะเพียนโบราณที่ชาวหัวแหลมผลิตขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการในหลายลักษณะ อาทิ ขนาด รูปร่างที่ใหญ่โตขึ้น มีสีสันทากหลายตามจินตนาการของผู้สาน รวมทั้งกรรมวิธีในการประดิษฐ์ตกแต่ง

ส่วนคติชนประเภทศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ นั้นมีงานศึกษาค้นคว้าของลาวครั้ง เป็นงานวิจัยของสิทธิชัย สมานชาติ (2540) เรื่อง สิ่งทอในพระพุทธศาสนาของกลุ่มวัฒนธรรมลาวครั้ง งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาสิ่งทอซึ่งชาวบ้านในชุมชนทอด้วยความศรัทธา เพื่อเป็นพุทธบูชา กลุ่มวัฒนธรรมลาวครั้งหรือไทครั้ง เป็นกลุ่มชนหนึ่งในชาติพันธุ์เผ่าไทเดิม มีภูมิลำเนาอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบางประเทศลาว แล้วได้เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยอยู่ในจังหวัดอุทัยธานี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท จังหวัดพิจิตร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีงานค้นคว้าวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวยวน ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของวิรัตน์ พงษ์ทอง (2538) เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการดำรงอยู่และเสื่อมสลายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทยในหมู่บ้านไทยยวน ตำบลดอนแร่ ราชบุรี งานนี้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย โดยใช้วิธีทางมานุษยวิทยา อธิบายหน้าที่ ประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าต่าง ๆ ที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนกระบวนการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบนี้ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า สาเหตุการเสื่อมสลายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเนื่องจากการพัฒนาจากส่วนกลางที่นำความทันสมัยไปสู่ชนบท การเข้ามาแทนที่ของสินค้าในโรงงานอุตสาหกรรม การขาดแคลนวัตถุดิบที่มีอยู่ในธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงชีวิตจากสังคมเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรม และจากการศึกษาสาเหตุการดำรงอยู่ของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากการส่งเสริมให้ผลิตเป็นสินค้าโดยโครงการพัฒนาต่าง ๆ จากส่วนกลาง ค่านิยมของสังคมเมืองที่นิยมเก็บสะสมศิลปะที่มีค่าหายากและการผลิตเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว

3. สภาพการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและชุมชนท้องถิ่น

ในหมวดนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและชุมชนท้องถิ่นจำเพาะของชาติพันธุ์ มี 21 เรื่อง แยกเป็นเรื่องของชาวไทย 8 เรื่อง มอญ 8 เรื่อง กะเหรี่ยง 2 เรื่อง ลาวโซ่ง 1 เรื่อง ลาวพวน 1 เรื่อง และจีน 2 เรื่อง โดยครอบคลุมประเด็นในเรื่อง ที่อยู่อาศัย การกินอยู่ (มีมากที่สุด) การดูแลสุขภาพ ค่านิยม ความเชื่อต่างๆทั้งทางศาสนา เทพและผีสังนางไม้ ที่มีต่อครอบครัว ต่อเพศ ต่อชาติพันธุ์ตนเองและต่อสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรท้องถิ่น การศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสภาพสังคม วิถีชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกินนี้มีงานทั้งหมด 22 เรื่อง จำแนกเป็นเรื่องของชนชาวไทย 8 เรื่อง กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ มอญ 8 เรื่อง กะเหรี่ยง 2 เรื่อง ลาวโซ่ง 1 เรื่อง ลาวพวน 1 เรื่อง และเรื่องของชนชาวจีน 2 เรื่อง

เนื้อหาที่เป็นเรื่องของชนชาวไทยมีอยู่หลายเรื่องคือ นฤพนธ์-ด้วงวิเศษ (2539) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง บ้านเรือนและที่อยู่อาศัยในประวัติศาสตร์สังคมของชาวนาไทยภาคกลาง หมู่บ้านลาว ตำบลปลายกุด อำเภอบางซ้าย พระนครศรีอยุธยา ได้อธิบายถึงสังคมชาวนาในบริบททางวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกันแบบแผนชีวิตหรือลักษณะการทำมาหากินของชาวนา นับตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน การทำนาแบบพึ่งธรรมชาติ การทำนาแบบเครื่องจักร การทำงานนอกภาคเกษตรกรรม และการทำงานในเมือง แบบแผนชีวิตต่าง ๆ กันนี้มีความผูกพันกับลักษณะการอยู่อาศัย การจัดระเบียบของครัวเรือน การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น งานวิจัยของสมพจน์ จันทร์เที่ยง (2534) เรื่องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำนาและอาชีพของชาวนาในเขตทุ่งหลวง กรณีศึกษาตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา ปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงแนวความคิด วิธีการ วิถีชีวิต ตลอดจนวิวัฒนาการของเครื่องมือที่ใช้ประกอบการทำนา การศึกษาของอภิญา บัวสรวงและคณะ (2546) เรื่องชุมชนแหลมใหญ่: วิถีชีวิตจากความทรงจำ ได้เรียบเรียงผลจากการดำเนินโครงการการจัดทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่และการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชน แม่น้ำแม่กลอง กรณีศึกษาชุมชน

แหลมใหญ่ อำเภอเมือง สมุทรสงคราม ภายใต้เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน – แม่กลอง วิทยานิพนธ์ของถวิล ทองสิน (2543) เรื่องศึกษาเกษตรกร ชาวสวนอาชีพผลิตน้ำตาลมะพร้าว กรณีศึกษาเกษตรกรชาวสวน อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม โดยได้ศึกษาประวัติสภาพทั่วไปของชุมชน วิถีชีวิตของเกษตรกรชาวสวนอาชีพผลิตน้ำตาลมะพร้าวและกระบวนการผลิตน้ำตาลมะพร้าว ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพผลิตน้ำตาลมะพร้าว ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพของเกษตรกรชาวสวนผู้ผลิตน้ำตาลมะพร้าว ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการผลิตน้ำตาลมะพร้าว เรื่องเกี่ยวกับชาวอัมพวา สมุทรสงครามนี้ได้มีงานวิจัยที่กล่าวถึงไว้อีกในงานของอภิญา ตันทวีวงศ์ (2545) เรื่องเยือนชุมชนคนเผาถ่าน และมองอาหารท้องถิ่นวานของ (น่า) กิณ เล่าเรื่อง ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในการก่อเกิดเป็นชุมชนคนเผาถ่านและการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนคนเยี่สาร โดยสรุปอุตสาหกรรมการทำถ่านมีเครือข่ายการผลิตจากชุมชนในเขตป่าชายเลน นอกจากนั้นชุมชนยังมีการทำกะปิ ทำสวนจากและดับจากสำหรับมุง หลังคา ส่วนเรื่องของอาหารท้องถิ่น วานของ (น่า) กิณเล่าเรื่องนั้นได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินโดยใช้พืชและสัตว์ในท้องถิ่น ตลอดจนให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคโดยใช้อาหาร พืชอาหารหลักของชาวชุมชนเยี่สารคือ ข้าว ซึ่งเป็นทั้งอาหารประจำ และเป็นวัตถุดิบในการทำขนมหวาน ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือนสามจะมีการทำข้าวหลามในหมู่บ้าน อาหารเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้แสดงความร่วมมือร่วมใจ และความมีน้ำใจให้ปรากฏ ซึ่งจะพบได้ในงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ เป็นต้น บทความของ สุรจิต ชิรเวทย์ (2547) เรื่องน้ำตาลแม่กลอง ในวารสารคนแม่กลอง ศึกษาถึงอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวโดยกล่าวถึงบุคคลิกนิสัยใจคอ จิตวิญญาณของผู้ประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว และภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว วิธีการคัดเลือกและเรื่องระบบน้ำ ซึ่งเป็นความรู้ที่เรียนรู้กันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ วิทยานิพนธ์ของกัลยา โคมเดือน (2538) เรื่องอาหารจากผักพื้นบ้านในเขตภาคกลางตอนใต้ ได้ศึกษาคุณค่าทางอาหารของผักพื้นบ้านเหล่านั้นจากตารางคุณค่าอาหารและจากการวิเคราะห์เพื่อคัดเลือกผักพื้นบ้านที่มีสารอาหารสูง ส่วนวิทยานิพนธ์ของลลิตา จันทรจิต (2540) เรื่องการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านหลังคลอด ความคิด ความเชื่อของมารดาหลังคลอดในเขตเมืองกรณีศึกษากรุงเทพมหานครและปทุมธานี โดยได้ศึกษารูปแบบวิธีการดูแลสุขภาพพื้นบ้านหลังคลอด ความคิด ความเชื่อของมารดาหลังคลอดที่ใช้บริการดูแลสุขภาพรวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเลือกวิธีการแบบพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพหลังคลอดโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ รูปแบบการดูแลสุขภาพพื้นบ้านได้แก่ การนวดหลัง การประคบสมุนไพร การเข้ากระโจม และการอาบน้ำสมุนไพร

เนื้อหาสาระเกี่ยวกับสภาพสังคม วิถีชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกินของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ มีกล่าวไว้ในงานวิจัยของมอญ กะเหรี่ยง ลาวโซ่ง ลาวพวน และจีน ดังจะกล่าวพอเป็น

สังเขปต่อไปนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการศึกษาที่มีความถี่มากในพื้นที่จังหวัดราชบุรี โดยมีงานวิจัยของ บุปผา ดีสุข และคณะ (2538) เรื่องสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนไทย เชื้อสายมอญ ลุ่มน้ำแม่กลอง ราชบุรี เป็นงานที่มุ่งศึกษาถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งสั่งสมมาเป็นเวลานาน แล้วพัฒนาสืบทอดจนถึงปัจจุบัน ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไทยเชื้อสายมอญลุ่มน้ำแม่กลอง ราชบุรี การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยภาคสนามระยะเวลา 1 ปี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์หลากหลายวิธี งานวิจัยของสุทิน สนองผัน (2544) เรื่องพัฒนาการทางสังคมลุ่มน้ำแม่กลอง ศึกษากรณีชุมชนชาวมอญ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางประวัติศาสตร์โดยใช้หลักฐานประเภทเอกสาร ทั้งหลักฐานขั้นต้นและขั้นรอง ประกอบร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม งานวิจัยของसानิตย์ บุญชู (2530) เรื่องคติชาวบ้านประยุกต์ในงานพัฒนาชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีไทยรามัญตำบลดอนกระเบื้อง และตำบลตลอดตาต อำเภอบางแพไร จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า จากประเพณีการเกิด การแต่งงาน การตาย การรำผี การละเล่นพื้นบ้าน และนิทาน พื้นบ้านของชาวมอญทำให้ทราบลักษณะครอบครัว แบบแผนการสมรส เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม และการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวมอญ งานวิจัยของศิริรัตน์ แอดสกุลและคณะ (2542) เรื่องการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวมอญ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวมอญ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม บางส่วนถูกผสมกลมกลืนให้เข้ากับสังคมไทยด้วย ทั้งนี้เพราะคนไทยและคนมอญมีความสัมพันธ์เชิงบวก ยอมรับกันโดยไม่มีอคติใด ๆ

งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในพื้นที่อื่นที่มีการศึกษามากรองจากจังหวัดราชบุรีคือ พื้นที่ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่งานวิจัยของผุสดี ทิพทัส และสุวัฒนา ธาดานิติ (2532) เรื่องการศึกษาชุมชนมอญในพื้นที่อำเภอพระประแดง สมุทรปราการ โดยศึกษาจาก หมู่บ้านมอญ 16 หมู่บ้าน 4 ตำบล ของอำเภอพระประแดง ผลการศึกษาสรุปว่า ชุมชนชาวมอญที่อำเภอพระประแดงในบางหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดหลวง มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก มีการรักษาประเพณีรำผีเป็นประจำทุกปี เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเช่นเดียวกับหมู่บ้านมอญในตำบลทรงคะนอง มีการควบคุมสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยจากมลภาวะของโรงงานอุตสาหกรรม อาคารบ้านเรือนยังมีสภาพดั้งเดิม มีความเด่นชัดทางวัฒนธรรมประเพณี วิทยานิพนธ์ของสร้อยชา เวชพุดติ (2539) เรื่องเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การ

ติดต่อทางวัฒนธรรมและกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมในชุมชนมอญ ตำบลทรงคะนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยภายในและภายนอกที่มีผลต่อการรักษาเอกลักษณ์และการสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผลวิจัยพบว่า ปัจจัยภายในที่ช่วยรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้แก่ ผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางการศึกษา ส่วนปัจจัยภายนอกที่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้แก่ ความทันสมัย การเมือง การเป็นชุมชนอุตสาหกรรม ใช้กรอบคิดทฤษฎีการติดต่อทางวัฒนธรรม การผสมผสานทางวัฒนธรรมชุมชน การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ความทันสมัย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วิทยานิพนธ์ของวสุ เขียวสอาด (2544) เรื่องการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยและชาวมอญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาตำบลตลาด อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงลักษณะของการสื่อสารที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ของชาวไทยและชาวมอญที่มีต่อกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาความเป็นตัวตนของชาวไทยและชาวมอญในพื้นที่ตำบลตลาด อำเภอพระประแดง ศึกษาถึงผลกระทบของการผสมกลมกลืนของชาวไทยและชาวมอญที่มีต่อการพัฒนาและผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อการผสมกลมกลืนกันของชาวไทยและชาวมอญ รวมทั้งความเป็นตัวตนของชาวมอญที่เกิดขึ้นในตำบลตลาด อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มอญในถิ่นอื่นคือ งานวิจัยของสรวิศ สมบูรณ์บุรณะ (2542) เรื่องกระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนมอญ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนมอญสามโคก โดยอาศัยกรอบการศึกษาวงจรแห่งวัฒนธรรม เพื่ออธิบายภาพวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ถูกนำเสนอใหม่

ส่วนงานวิจัยเนื้อหาสาระประเภทนี้ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ได้แก่ งานเกี่ยวกับ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ลาวโซ่ง ลาวพวน และจีน ดังมีสาระสำคัญที่จะกล่าวต่อไปคือ งานวิจัยของโกศล มีคุณ (2535) เรื่องสภาพสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม วิเคราะห์ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เทคนิคเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน บทความของสุรินทร์ เหลือสมัย(2543) เรื่องบารมีต้นไม้ใหญ่ของชาวกะเหรี่ยงให้ความรู้เกี่ยวกับการเคารพบูชาธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวกะเหรี่ยงปอว์ ในเขตจังหวัดราชบุรี โลกทัศน์ของชาวกะเหรี่ยง ต้นไม้และมนุษย์เป็นสิ่งที่ผูกพันระหว่างกันและกัน ต้นไม้เป็นสิ่งดูแลขวัญและวิญญาณของมนุษย์ งานค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งได้แก่ วิทยานิพนธ์ของสุมาลี ทองดอนแอ (2545)

เรื่องพฤษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนไทยทรงดำในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดนครปฐม โดยศึกษาในหมู่บ้านห้วยยาง ตำบลสระลงเรือ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี และหมู่บ้านดอนทอง ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จากการเก็บตัวอย่างพรรณพืชธรรมชาติในป่าชุมชน งานค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนคือ งานวิจัยของวาสนา บุญสม (2541) เรื่องพวนบ้านหมี กรณีศึกษาวิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้าน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้านของชาวพวน อำเภอบ้านหมี จังหวัดลพบุรี โดยพิจารณาวิเคราะห์จากประวัติความเป็นมาของชาวพวนบ้านหมี โครงสร้างสังคม การดำรงอยู่ของสัญญาประชาคมท้องถิ่น ประเพณีในฮีตสิบสอง กับการดำรงอยู่และการคลี่คลายในยุคโลกาภิวัตน์ งานวิจัยเกี่ยวกับชนชาวจีนในไทย ได้แก่ วิทยานิพนธ์ของเกษม ปรานีธนาศัย (2544) เรื่องผู้ชายในครอบครัวจีน กรณีศึกษาครอบครัวคนจีนแต่จิวในตำบลมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายว่า ครอบครัวจีนในสังคมไทยนั้น แม้ผู้หญิงจะถูกกำหนดให้มีสถานภาพบทบาทเป็นรองผู้ชายและถูกลดคุณค่า ในขณะที่ผู้ชายถูกให้คุณค่าและมีความสำคัญ แต่ในทางกลับกัน ภายใต้โครงสร้าง ค่านิยมในครอบครัวจีน ผู้ชายเองก็ได้รับแรงกดดันจากความคาดหวังของครอบครัวจีนและสังคมไม่น้อยไปกว่าผู้หญิง ความคาดหวังต่อสภาพบทบาทและหน้าที่ของผู้ชายจีนเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของแรงกดดันที่ผู้ชายได้รับและยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน งานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชนชาวจีนนี้ยังมีผู้ศึกษาไว้อีกคือ วิทยานิพนธ์ของรุ่งนภา พรหมณวงศ์ (2544) เรื่องการธำรงชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิกผ่านพิธีศพ กรณีศึกษาชุมชนคาทอลิกบ้านบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ กระบวนการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมต่อสภาพแวดล้อมท้องถิ่น และบทบาทของศาสนาคริสต์ ศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตในชุมชนชาวจีนคาทอลิก โดยศึกษาผ่านพิธีศพของชาวจีนคาทอลิก ซึ่งมีรูปแบบพิธีกรรมแตกต่างจากพิธีศพของคริสตชนทั่วไป

4. ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาในแนว "วัฒนธรรมท้องถิ่น" ที่ได้จากการสำรวจจำนวนมากที่สุด คือ หมวดประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ รวมทั้งความรู้และภูมิปัญญาของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่มากถึง 32 เรื่อง เป็นเรื่องของไทย 16 เรื่อง มอญ 6 เรื่อง กะเหรี่ยง 4 เรื่อง ลาวโซ่ง 3 เรื่อง ลาวพวน 2 เรื่อง และลาวยวน 1 เรื่อง ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 4 เป็นการศึกษาที่สำรวจและเลือกสรรเอาประเพณี พิธีกรรม และระบบความเชื่อ (ทางศาสนา ทางเทพดา เจ้าพ่อ ผีนางไม้) ที่สำคัญ ที่ปฏิบัติหรือเคยปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องในชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์หาความหมายเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interpretation) ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ทางสังคม

ของพิธีกรรมและความเชื่อเหล่านั้นที่มีต่อวิถีชีวิต การดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดูแลรักษาสุขภาพ งานทั้งหมดนี้ได้ถือเอา “ชุมชนท้องถิ่น” หรือ “ชาติพันธุ์” เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม งานวิจัยในหมวดนี้ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปในการอธิบาย

เมื่อดูรายละเอียดถึงข้อสรุปการค้นพบ เกือบทั้งหมด ทำได้เพียง การอธิบายปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ ทำได้ดี ในการสำรวจประวัติความเป็นมา และให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวกิจกรรมเท่านั้น การตีความยังขาดความสามารถในการใช้วิจารณ์ฐานที่ลึกซึ้ง เช่นในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น มักเข้าใจในเชิงรูปธรรม มิได้มีความเข้าใจเชิงแนวคิดทฤษฎีพื้นฐานที่ได้มีพัฒนาการมามากพอเหมาะเทียบเคียงเพื่อยกระดับการวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งขึ้นไปอีกได้

ผลงานศึกษาค้นคว้าในด้านคติชนประเภทประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ พบว่ามีงานวิจัยที่เป็นเรื่องของชนชาวไทยหลายเรื่องดังนี้ งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ มีงานวิจัยของ วงเดือน สุขบาง (2526) เรื่องการศึกษาประเพณีการรำพาข้าวสาร และการตักบาตรพระร้อยในอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาบทร้องการรำพาข้าวสาร และวิธีการรำพาข้าวสารตลอดจนการตักบาตรพระร้อย จากการศึกษาบทร้องการรำพาพบว่า มีความเชื่อเรื่องสวรรค์ อติตชาติ อนาคตชาติ อานิสงส์ของผลบุญ การมีอายุยืน แรงศรัทธาและคำอธิฐานสำหรับประเพณีการตักบาตรพระร้อยนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ในด้านการทำบุญเพื่อสืบอายุพุทธศาสนา การมีความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา การทำบุญอย่างยิ่งใหญ่ การเสียสละและความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ วิทยานิพนธ์ของรณินทร์ กิจกล้า (2545) เรื่องการศึกษาวิจัยผลกระทบของประเพณีการแข่งขันเรือยาวต่อคุณค่าเชิงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนสวนหงส์ บางปลาหมอ และชุมชนเก่าห้อง – ลานคา อำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของประเพณีการแข่งขันเรือยาวต่อคุณค่าเชิงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ บทความของวิมล หน่อพงศ์ (2536) เรื่องวัฒนธรรมและประเพณีจังหวัดนครนายก เป็นการศึกษาครอบคลุมหลายเรื่องราวคือ กลุ่มชาติพันธุ์ พิธีกรรมและความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม และอาหาร พิธีกรรมและความเชื่อมีหลายอย่าง อาทิ พิธีเกี่ยวกับการเกิด การคลอด การโกนผมไฟ การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การเจ็บป่วยและการตาย นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ของไทยอีกหลายเรื่องคือ วิทยานิพนธ์ของรตพร ปัทมเจริญ (2543) เรื่องกระบวนการเข้าสู่การเป็นร่างทรง กรณีศึกษาร่างทรงในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการศึกษาแบบแผนที่บุคคลได้ก้าวเข้าสู่การเป็นร่างทรง โดยอาศัยแนวคิดการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์นิยมแนวนาฏการของ Goffman (1959) มาใช้ในการอธิบายการนำเสนออัตตาของความเป็นร่างทรง ซึ่งมีผลต่อความเชื่อของผู้มารับบริการ วิทยานิพนธ์ของวเดือน ทองเจียว (2545) เรื่องความเชื่อเรื่องบุญและพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบุญและพิธีกรรมเกี่ยวกับอุโบสถของชาวพุทธในเขตจังหวัด

สุพรรณบุรี การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญเกี่ยวกับอุโบสถตามหลักการในพระพุทธศาสนากับความเชื่อของชาวพุทธ จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องบุญและพิธีกรรมเกี่ยวกับอุโบสถของชาวพุทธในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีมีลักษณะผสมผสานระหว่างหลักการในพุทธศาสนากับลัทธิพราหมณ์ และผี ซึ่งมีการปฏิบัติสืบเนื่องมายาวนานจนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชน งานวิจัยของเบญจรัตน์ เมืองไทย (2545) เรื่องคุณปู่ศรีราชา บทบาทความเชื่อกับการบูรณาการทางสังคมในชุมชนคนยี่สาร เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของคนในชุมชนยี่สารในเรื่องคุณปู่ศรีราชา ว่าเป็นบรรพบุรุษและเป็นคนก่อตั้งชุมชนคนยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยสรุปพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชามีปัจจัยกระตุ้นมาจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และการทำมาหากิน ในขณะที่งานวิจัยของปรัชญา ตูลาชม (2539) เรื่องเจ้าพ่อพระปรองอิทธิพลเหนือจิตใจชุมชน ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของเจ้าพ่อพระปรอง ตลอดจนจนพิธีกรรมและความเชื่อของประชาชนในพื้นที่ที่มีต่อเจ้าพ่อพระปรอง บทความของสุรจิต ชีรเวทย์ (2547) เรื่องอาม่าและเสด็จเตี้ย แสดงให้เห็นความเชื่อและความเคารพศรัทธาของชาวประมงแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยผู้เขียนเล่าถึงประวัติความเป็นมาของอาม่า (เจ้าแม่ทับทิม) ประเพณีเกี่ยวกับศาลอาม่า การทำนายน การเลือกถ้ำนั่ง(กรรมกรศาล) ประวัติความเป็นมาของเสด็จเตี้ย และได้เขียนถึงความเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติที่ผูกพันกับอาชีพการประมง ศาสนาพุทธที่ประสานกลมกลืนกับความเชื่อของชาวจีน เป็นต้น งานเขียนของนิพัทธ์พรเพ็งแก้ว (2541) เรื่องผีไชบ้านลาด ในหนังสือสารคดีได้กล่าวถึงการเล่นผีไชว่าเป็นประเพณีที่มีมานาน 40 - 50 ปี ของคนบ้านหาด อำเภอบ้านลาด จากการศึกษาจะมีการเล่นกันทุกค่ำคืนระหว่างช่วงสงกรานต์เป็นประจำทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน ที่เรียกว่าผีไชเพราะมีอุปกรณ์สำคัญในการเล่นผี คือ ไชดักปลา นอกจากนี้มีสากซ้อมข้าวสองด้าม ไม้คานแม่หม้าย เป็นต้น นับเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวบ้านในการดำรงความดีของสังคมและชุมชนได้ด้วยศีลธรรมอันดีและเป็นการรวมญาติ รวมชุมชนโดยใช้ประเพณีที่สืบทอดกันมา

นอกจากงานวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อ เทพ ผี สิ่งเหนือธรรมชาติแล้วยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องอาหารพื้นบ้าน การใช้ยาพื้นบ้าน รวมทั้งยาสมุนไพรและการรักษาพื้นบ้านอีกด้วย ดังงานวิจัยของจรรุวรรณ พุ่มฤกษ์ (2535) เรื่องหมอกกลางบ้าน และการบำบัดรักษาโรคบางอย่าง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาประวัติและความเป็นมาของหมอกกลางบ้าน เพื่อทราบถึงโรคภัยต่าง ๆ ที่หมอกกลางบ้านจะบำบัดรักษาได้ ให้ทราบถึงวิธีการและตัวยาที่ใช้ในการบำบัดโรคเหล่านั้น และเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในจังหวัดลพบุรี งานค้นคว้าของวีรพล นิธิพงศ์ (2543) เรื่องการแพทย์แผนไทย ได้กล่าวถึง กระบวนการรักษาดูแลสุขภาพของคนไทยที่สืบทอดต่อกันมานับพันปีระหว่างคนในครอบครัว หรือครูกับศิษย์เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นวัฒนธรรมซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วยว่ามีอยู่

สามกลุ่ม คือ กลุ่มแรกเชื่อว่าป่วยจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ปีศาจ ผู้มีอำนาจหรือเทพ กลุ่มสองเชื่อว่าป่วยจากธรรมชาติ ได้แก่การเสียดุลของร่างกายอันประกอบด้วย ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ กลุ่มสามเชื่อว่าป่วยจากพลังจักรวาล ได้แก่อิทธิพลของดวงดาว การรักษาจึงเป็นไปตามความเชื่อดังกล่าว งานทั้งสองเรื่องที่กำลังกล่าวมานี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องหมอกกลางบ้านและการใช้ยากกลางบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่สืบทอดต่อกันมาช้านานแล้ว ส่วนวิทยานิพนธ์ของจามรี สุพันธ์วณิช (2535) เรื่องอาหารมังสวิรัต: ความเชื่อและพฤติกรรมของผู้บริโภค เป็นการศึกษาในเชิงมานุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนปฐมอโศกเป็นชุมชนหนึ่งที่น่าแนวคิดทางพุทธศาสนา มาสร้างสรรคให้เป็นรูปธรรม การถือปฏิบัติประกอบกับการมีความเชื่อว่าการกินอาหารมังสวิรัตเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมที่บริสุทธิ์ งานวิจัยของมุกิตา ณรงค์ชัย (2545) เรื่องพืชสมุนไพร และไม้ชายเลนรอบเขายี่สาร ได้ศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในพื้นที่ ตลอดจนประเพณีความเชื่อในการรักษาโรค ผลจากการศึกษาทำให้พบว่าในอดีตชาวยี่สารต้องพึ่งหมอยาสมุนไพร เพราะอยู่ไกลติดต่อโลกภายนอก มีหลักฐานที่สืบทอดต่อมา คือ เอกสารสมุดไทยที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับยาสมุนไพรจำนวนมากและอุปกรณ์การผลิตยาทั้งแบบจีนและแบบไทย งานแนวเดียวกันนี้คือเรื่องหนึ่งคือ บทความของสุพรรณน ศิริธรรมวานิช (2547) ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรในจังหวัดราชบุรี โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดราชบุรีที่มีพื้นที่หลายรูปแบบมีทั้งที่ภูเขา ที่ราบสูง ที่ราบลุ่มมีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน พื้นที่บางส่วนมีน้ำทะเลเข้าถึง จังหวัดราชบุรีจึงอุดมไปด้วยสมุนไพรมากมายและหลากหลายทุกชนิด ในเรื่องพืชพื้นบ้านที่นำมาใช้เป็นยาสมุนไพรเป็นยารักษาพื้นบ้านนี้ ส.เปลียนศรี (2541) ได้เขียนบทความเรื่องต้นชุมเห็ดเทศยาสมุนไพร โดยให้ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ชื่อว่าชุมเห็ดเทศว่ามีสรรพคุณหลายอย่าง สามารถนำส่วนต่าง ๆ มารักษาโรคได้ เช่น ใช้ใบตำหรือขี้ทาแก้กลากเกลื้อน ต้นเล็กนำมาสับเป็นท่อน ๆ ต้มน้ำกิน เป็นยาขับพยาธิและไล่เดือน ดอกนำมากินเป็นยาระบายท้องอ่อน ๆ จึงนับว่าเป็นพืชสมุนไพรที่ให้คุณค่ามาก

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อในการดูแลสุขภาพสัตว์ด้วย ดังงานของสุวรรณี ทองรอด (2543) ที่ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาตำรายาฉบับภาคกลาง เพื่อศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของยา ลักษณะการเขียนตำรายาและคุณค่าของตำรายาฉบับภาคกลาง โดยศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทยประกอบด้วย

ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีการศึกษาวิจัยที่มีจำนวนมากรองจากของไทย คือ กลุ่มชาติพันธุ์มอญ มีงานค้นคว้าวิจัยดังนี้ วิทยานิพนธ์ของอะระโธ โอิชิมา (2536) เรื่องชีวิต พิธีกรรม และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญในเมืองไทย กรณีศึกษาในเขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาการดำรงชาติพันธุ์มอญ

โดยพิจารณาจากการแสดงออกและการเรียนรู้เอกลักษณ์ชาติพันธุ์มอญ และพรมแดนชาติพันธุ์มอญในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนมอญ การศึกษาใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์พิธีกรรมจากการศึกษาพบว่า เพื่อที่จะให้กลุ่มชาติพันธุ์อยู่ได้จำเป็นต้องมีปัจจัยสามประการ คือ กลุ่มประวัตินี้ และเอกลักษณ์ งานวิจัยของเสาวภา เชาวศิลป์ (2536) เรื่องการศึกษาพิธีบุญกลางบ้านและพิธีทรงเจ้าของชาวมอญ ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีบุญกลางบ้านและพิธีทรงเจ้าของชาวมอญ เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีบุญกลางบ้านและพิธีทรงเจ้าของชาวมอญ และเพื่อหาความหมายของสัญลักษณ์ในพิธี โดยเฉพาะการใช้สิ่งของต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมแทนความคิด ความเชื่อภายใต้บริบททางสังคมของชาวมอญ การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีสะท้อนให้เห็นระบบความคิดและความเชื่อ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจความหมายพิธีกรรมได้ชัดเจนขึ้น งานวิจัยของกาญจนา ชินนาค (2543) เรื่องการศึกษาประเพณีและพิธีกรรมการรำผีมอญ บ้านวัดเกาะ ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม ราชบุรี มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยาสองแนวคิด คือ แนวคิดเรื่องโครงสร้างการหน้าที่ของพิธีกรรมและแนวคิดสัญลักษณ์ของพิธีกรรม จากการศึกษพบว่าพิธีกรรมการรำผีมอญมีหน้าที่ที่แจ่มชัดและแอบแฝง โดยหน้าที่ที่แจ่มชัดหรือหน้าที่ตรง คือ เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพและกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เป็นเวทีพบปะกันของสมาชิกในสายตระกูลที่นับถือผีเดียวกัน ส่วนหน้าที่ที่แอบแฝงหรือหน้าที่โดยอ้อมก็คือ ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ทั้งในระดับชุมชนและสายตระกูล ขณะเดียวกันก็สะท้อนว่าโครงสร้างของสังคมชาวมอญเป็นสังคมที่มีการจัดระเบียบทางสังคมภายในโดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือ อีกทั้งยังเป็นสังคมที่มีความเชื่อในเรื่องภูมิผีวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติสูง เมื่อวิเคราะห์โดยอาศัยการตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมนี้พบว่า สัญลักษณ์ที่ปรากฏนั้นสะท้อนภาพของโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชาวมอญอย่างน้อยสองประการ ประการแรกข้าวของที่ใช้ในพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ข้าวเหนียว ปลาช่อน ต้นกล้วย ฯลฯ อันเป็นผลผลิตของสังคมเกษตรกรรม และการละเล่นบางอย่าง เช่น การชนไก่ก็สะท้อนว่าโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชาวมอญนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรม ประการที่สองพบว่าในพิธีกรรมนี้ผู้ที่มีบทบาทมากก็คือ ผู้หญิง โดยเป็นทั้งผู้ประกอบพิธีและรำทรง จากการวิเคราะห์จะได้คำอธิบายว่าพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมที่เปิดโอกาสให้เพศหญิงได้ปลดปล่อยความกดดันต่าง ๆ เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมของชาวมอญนั้น เพศชายจะมีบทบาททางสังคมมากกว่าเพศหญิง เพราะนอกจากจะเป็นผู้สืบสายตระกูลแล้ว ยังเป็นผู้สืบทอดผีบรรพบุรุษอีกด้วย ฉะนั้นพิธีกรรมที่จัดขึ้นจึงเป็นเวทีที่ผู้หญิงจะแสดงออกซึ่งอำนาจเหนือเพศชายนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาค้นคว้าในรูปของบทความอีกคือ บทความของอำไพ มัชฌมาน (2541) เรื่องจองโอะห์ต่าน ประเพณีชาวไทยราชบุรีเชื้อสายมอญ กล่าวถึงประเพณีที่น่าสนใจคือ ประเพณีจองโอะห์ต่าน มีขึ้นในวันมาฆบูชาหรือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเป็นฤดูกาลที่มีอากาศหนาวเย็น พุทธบัญญัติห้ามพระสงฆ์ก่อไฟเพื่อผิงหรือให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายและกลัวเพลิงไหม้ ชาวมอญมีความเป็นห่วงพระภิกษุสงฆ์จึงร่วมใจกันก่อไฟให้ความอบอุ่นแก่พระภิกษุสงฆ์ ในวันที่ชาวบ้านจะถวายเป็นข้าวต้มและข้าวหลามแก่พระภิกษุสงฆ์ท่ามกลางความอบอุ่นของกองไฟโอะห์ต่าน (โอะห์ต่านเป็นพื้นที่ทำจากต้นกระถิน) บทความของอำไพ มัชฌมาน (2543) เรื่องทุกตทาน กล่าวถึง ทุกตทานว่าเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชนไทยเชื้อสายมอญลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งปฏิบัติกันในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เป็นทานที่ถวายเป็นอาหารมื้อเช้าแก่พระสงฆ์ที่บ้านของตนเอง โดยไม่เจาะจงว่าจะจะเป็นพระสงฆ์รูปใด นอกจากประเพณีที่กล่าวมาแล้วยังมีบทความของจวน เครือวิชฌยาจารย์ (2541) เรื่องภูมิปัญญาไทย : ประเพณีหญิงตั้งครรภ์และการอยู่ไฟของชาวไทยเชื้อสายมอญในราชบุรี บทความนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการตั้งครรภ์และการอยู่ไฟของชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดราชบุรี เป็นประเพณีโบราณที่มีมาจนถึงปัจจุบัน มีสาระที่กล่าวถึงคำสั่งสอนหญิงตั้งครรภ์ที่พึงปฏิบัติ สิ่งที่หญิงตั้งครรภ์ควรยกเว้น การระวังรักษาดูแลครรภ์ กิจที่สามีต้องปฏิบัติต่อภรรยา และวิธีการตัดพินอยู่ไฟ

งานค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น นอกจากมอญก็มีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง วิทยานิพนธ์ของฐนันดรศักดิ์ เวียงสารวิน (2533) เรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยง กรณีศึกษาชุมชนบ้านกล้วย อำเภอด่านช้าง สุพรรณบุรี วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องอาหาร บริโภคนิสัย และพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยง ตลอดจนศึกษาบทบาทดังกล่าวที่มีต่อชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับอาหารมีบทบาทในการควบคุมทางสังคม และสร้างค่านิยมบางประการอันก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ และยังพบว่า ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางการเมืองส่งผลต่อภาวะโภชนาการด้วย วิทยานิพนธ์ของชมพูนุท โพธิ์ทองคำ (2541) เรื่อง การตั้งชื่อของชาวกะเหรี่ยงไป ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งศึกษาการตั้งชื่อที่ชาวกะเหรี่ยงมีการตั้งชื่อเป็นภาษากะเหรี่ยงหรือภาษาไทย ศึกษาวิธีการตั้งชื่อและความหมายของชื่อที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคม แนวคิด ความเชื่อ และค่านิยม งานวิจัยของสุรินทร์ เหลือสมัย (2538) เรื่องความเชื่อทางศาสนาของชาวกะเหรี่ยง กรณีศึกษาวันปีใหม่ของกะเหรี่ยงที่วัดแจ้งเจริญ อำเภอด่านช้าง จังหวัดราชบุรี โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวันชุมชนปีใหม่ของชาวกะเหรี่ยงไปว์ มีการศึกษาย้อนหลังไปถึงคติความเชื่อทางศาสนาแต่ดั้งเดิม นอกจากนี้สุรินทร์ เหลือสมัย (2541) ยังได้ศึกษาเรื่องประเพณีเดือนเก้ากินข้าวห่อกะเหรี่ยง โดยให้ความรู้ว่ กะเหรี่ยงมีความเชื่อมาแต่โบราณว่า คนเรามี

ส่วนประกอบที่เป็นตัวตน คือ ร่างกาย กับส่วนที่ไม่เป็นตัวตน คือ วิญญาณ ถ้าขวัญได้อยู่กับร่างกายเจ้าของขวัญก็จะมีแต่ความสุข แต่ถ้าขวัญไม่อยู่กับร่างกายเจ้าของขวัญจะไม่ปกติสุข อาจเจ็บไข้ได้ป่วยถึงตายได้ พิธีกรรมกินข้าวห่อเพื่อรับขวัญจึงเกิดขึ้นและพิธีกรรมนี้รับใช้สังคมกะเหรี่ยงได้อย่างเหมาะสม

งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งในด้านประเพณีพิธีกรรมที่ได้มีผู้ศึกษาไว้คือ วิทยานิพนธ์ของพรพิมล ชันแสง (2540) เรื่องอินทกอน : ประเพณีการละเล่นของลาวโซ่งอำเภอยะเขย้อย จังหวัดเพชรบุรี ได้ศึกษาความเป็นมา วิถีชีวิตและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีศึกษากระบวนการของการละเล่นอินทกอน การร้อง การรำ และดนตรี รวมถึงบทบาทหน้าที่ของการละเล่นอินทกอนที่มีต่อชาวลาวโซ่ง และเพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของการละเล่นอินทกอน รวมทั้งแนวโน้มในการสืบทอดและการอนุรักษ์การละเล่นอินทกอนของลาวโซ่งอำเภอยะเขย้อย จังหวัดเพชรบุรี งานวิจัยของนุกุล ชมภูนิช (2533) เรื่องประเพณีชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้กล่าวถึงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ บทความของโกศล แยมกาญจนวัฒน์ (2543) เรื่องลาวโซ่ง พิธีศพบกับความเชื่อ ในหนังสือศิลปวัฒนธรรมไทยจังหวัดราชบุรี ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมงานศพของชาวลาวโซ่ง จังหวัดราชบุรี เริ่มจากเมื่อมีผู้เสียชีวิตจะมีการ "หอรอย" เป็นการจัดตกแต่งศพก่อนที่จะบรรจุลงหีบให้บรรยายขั้นตอนอย่างละเอียด ในพิธีกรรมจะมีผู้นำพิธีกรรมที่เรียกว่า "หมอเสน" เรียกดวงวิญญาณและประกอบพิธีกรรม ชาวลาวโซ่งเชื่อในเรื่องของจิตวิญญาณและปรโลก ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วได้ไปเมืองถนที่เป็นบ้านเกิด เมืองนอนตอนเป็นมนุษย์ถือเป็นสวรรค์ของชาวลาวโซ่ง

วิทยานิพนธ์ของยุรี ไบตระกูล (2537) เรื่องพิธีบุญกำฟ้าของลาวพวน : กรณีศึกษาหมู่บ้านพวน ตำบลบางน้ำเชี่ยว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ได้ศึกษาพิธีบุญกำฟ้าที่แสดงให้เห็นการจัดระเบียบสังคมของลาวพวนบ้านพวน บทบาทหน้าที่ของพิธีบุญกำฟ้าในฐานะที่เป็นการแสดงเอกลักษณ์ของลาวพวน สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีบุญกำฟ้าเป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ โดยพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นโครงสร้างและการจัดระเบียบของสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางเครือญาติด้วย งานวิจัยในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนที่มีผู้ทำวิทยานิพนธ์ไว้อีกคือ วาสนา บุญสม (2541) เรื่องพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี โดยได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้านของชาวพวน โดยพิจารณาวิเคราะห์จากประวัติความเป็นมาของชาวพวนบ้านหมี่ โครงสร้างสังคม การดำรงอยู่ของสัญญาประชาคมท้องถิ่น ประเพณีในฮีตสิบสองกับการดำรงอยู่และการคลี่คลายในยุคโลกาภิวัตน์

ส่วนงานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวยวนในเรื่องแนวนี้ได้แก่ วิทยานิพนธ์ของจริน โพลเงิน (2540) เรื่องประเพณีพิธีกรรมของชาวยวนบ้านเสาไห้ อำเภอเสาไห้ สระบุรี โดยได้ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมวงสรวงศาลแม่นางตะเคียน และศึกษาถึงคติความเชื่อของพิธีวงสรวงศาลแม่นางตะเคียนกับวิถีชีวิตของชาวยวนบ้านเสาไห้ ซึ่งเชื่อกันว่า แม่นางตะเคียนเป็นรุกขเทวดาที่มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถแสดงปาฏิหาริย์ให้คุณให้โทษได้

3.2 การวิจัยแนวพหุติกรรมศาสตร์

การศึกษางานวิจัยแนวพหุติกรรมศาสตร์ของการศึกษาในพื้นที่ภาคกลางยึดชุมชนแต่ละแห่งเป็นหลัก แล้วกำหนดวัตถุประสงค์การศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไป ความรู้ ความคิด เจตคติ และบทบาทในเรื่องต่าง ๆ

เนื้อหาสาระที่สำรวจมาทั้งหมด 121 เรื่อง เป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทถึง 114 เรื่อง งานวิจัย 5 เรื่อง และบทความ 2 เรื่อง แบ่งเป็นเนื้อหาสาระที่ศึกษาเกี่ยวกับสตรีและผู้สูงอายุ 11 เรื่อง เนื้อหาสาระทางด้านพุทธศาสนา 12 เรื่อง การเกษตร 14 เรื่อง ชุมชนและสังคม 23 เรื่อง สุขภาพ สาธารณสุขและการแพทย์แผนไทย 26 เรื่อง และเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 35 เรื่อง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาโดยรวมเพื่อต้องการศึกษาสภาพความเป็นไป บทบาท เจตคติในเรื่องต่าง ๆ โดยมักศึกษาเฉพาะกรณี เฉพาะแหล่ง งานหลายเรื่องได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุสภาพการณ์ แนวทางแก้ไข แนวทางจัดการการดำเนินการในแต่ละกรณี วิธีการศึกษาส่วนมากใช้การศึกษาจากเอกสาร โดยการสังเกต สัมภาษณ์ และการทดลอง แล้วนำผลมาวิเคราะห์โดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ความพิเศษของงานวิจัยในแนวพหุติกรรมศาสตร์ คือ มีหัวข้อและประเด็นวิจัยที่มีความหลากหลาย เป็นหัวข้อและประเด็นที่เป็นปัญหาชุมชนสถานการณ์ปัจจุบัน และที่สำคัญคือ ความพยายามที่จะอธิบายและพิสูจน์ทางกระบวนการวิทยาศาสตร์เชิงสถิติ หาความสัมพันธ์ความเป็นเหตุเป็นปัจจัย ระหว่าง ความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติ (Knowledge, Attitude, and Practice—KAP) กับ "ตัวแปร" อื่นๆ ที่นักวิจัยตั้งสมมุติฐานไว้ เช่น เพศ อายุ ระดับดังกล่าวแต่ละเรื่องพอเป็นสังเขปต่อไปนี้

1. สตรีและผู้สูงอายุ

ผลงานศึกษาค้นคว้าในด้านสตรีและผู้สูงอายุเป็นการศึกษาที่บอกถึงสถานะโดยทั่วไป บทบาท ความคิดเห็นต่าง ๆ โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์ สอบถามและศึกษาจากเอกสารประกอบการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาดังกล่าว

การปฏิบัติตนโดยทั่วไปในวัยสูงอายุ ส่วนงานเกี่ยวกับสตรีมีกล่าวไว้หลายเรื่อง เนื้อหาจะศึกษาถึงบทบาทที่เปลี่ยนไปของสตรี จากเดิมที่เลี้ยงลูก ดูแลบ้านเรือนมาเป็นผู้ออกมาทำงานนอกบ้าน มีภาระหน้าที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมมาสู่ยุคอุตสาหกรรม ทั้งนี้ทำให้บทบาทของสตรีที่เดิมเคยเป็นเสมือนช้างเท้าหลังต้องเปลี่ยนไป สตรีหลายคนเริ่มมีอำนาจ มีบทบาทในการตัดสินใจเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่เคยใช้การตัดสินใจของบุรุษที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว การออกไปทำงานนอกบ้านอาจทำให้ชีวิตในบ้านมีปัญหาในเรื่องความอบอุ่น และสัมพันธภาพในครอบครัวตามมาได้ ความเจริญในยุคอุตสาหกรรมอาจมีส่วนทำให้บทบาท ความคิด ทักษะ การดำรงชีวิตของผู้หญิงเปลี่ยนไป ผู้หญิงจะช่วยเหลือตนเอง ตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น การศึกษาค้นคว้าส่วนหนึ่งจึงต้องการสำรวจความเป็นไปของสตรีในสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับสตรีและผู้สูงอายุมีงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท (มหาบัณฑิต ทั้งหมด 11 เรื่องดังนี้ วิทยานิพนธ์ของหนึ่งฤทัย จันทร์เกษ (2544) เรื่องชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีในระบบเศรษฐกิจชุมชน ได้ศึกษากิจกรรมการทอผ้า และชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีในระบบเศรษฐกิจชุมชนของตำบลคูบัวและตำบลรางบัว จังหวัดราชบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีในชุมชนสืบทอดการทอผ้ามาจากบรรพบุรุษ ต่อมาได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ชีวิตการทำงานของกลุ่มสตรีทอผ้าเปลี่ยนแปลงจากการผลิตทุกขั้นตอนเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า การสอนทอผ้าระหว่างแม่กับลูกโดยปากต่อปาก มือต่อมือ พัฒนามาเป็นการอ่านลาย สุรีย์ วิภาสประทีป (2534) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องสัมพันธภาพในครอบครัวแรงงานสตรีที่ทำงานในระบบกะ : ศึกษาเฉพาะกรณีอุตสาหกรรมสิ่งทอในเขตอ้อมน้อย จังหวัดสมุทรสาคร ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ ที่มีผลต่อสัมพันธภาพในครอบครัวของแรงงานสตรีที่ทำงานในระบบกะเพื่อแสวงหาแนวทางในการป้องกัน แก้ไข ตลอดจนเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว วิทยานิพนธ์ของเมทินี ไทยสมบุญ (2535) เรื่องอำนาจการตัดสินใจในครอบครัวของภรรยาในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลอ้อมน้อย อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ปัญหาในการวิจัยครั้งนี้คือ ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมนั้นมีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่ออำนาจการตัดสินใจในครอบครัวของภรรยา วิทยานิพนธ์ของวัชรภรณ์ เขี่ยมสะอาด (2538) เรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ใช้สถิติการวิเคราะห์ สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน โดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC วิทยานิพนธ์ของลัดดา ผิวแฉกร (2542) เรื่องบทบาทสตรีกับการพัฒนาธุรกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มแชมพูสมุนไพรบ้านท่าทราย หมู่ 1 ตำบลบางหลวง อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท ใช้รูปแบบการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก และศึกษาจาก

เอกสารประกอบงานของอดิศักดิ์ ลบแยม (2545) เรื่องความคิดเห็นต่อการแต่งงานของข้าราชการ สตรีโสด จังหวัดนครปฐม และวิทยานิพนธ์ของ แก้วตะวัน ต่วนชะเอม (2536) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ เจตคติ กับการปฏิบัติตัวเพื่อ ป้องกันโรคเอดส์ของหญิงมีครรภ์ที่มาฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุมีกล่าวไว้ในงานของภวยา รัตนวิจิตร (2538) เรื่องการมีส่วนร่วมด้านแรงงานของผู้สูงอายุในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือพื้นฐานในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำงานตามกำลังความถนัด ความสามารถ และประสบการณ์วิทยานิพนธ์ของภัทรพร ไพเราะ (2540) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุใน จังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ เพศ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ลักษณะครอบครัว และเขตที่อยู่อาศัยกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ ส่วนชำนาญ แดงทอง (2543) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุในเขตชนบทจังหวัดสุพรรณบุรี โดยศึกษาจากองค์ประกอบของความมั่นคง 3 ด้านคือ ด้านรายได้ ด้านทรัพย์สิน และด้านการครองชีพ และศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านบุตร/หลาน/ครอบครัว ปัจจัยด้านความมั่นคงทางสังคม และปัจจัยด้านการได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ

2. พุทธศาสนา

งานวิจัยในเนื้อหาที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานี้ล้วนเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททั้ง 12 เรื่อง วัตถุประสงค์หลักคือ ศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของวัด พระสงฆ์ รวมถึงแม่ชีที่มีต่อวิถีชีวิต ความเชื่อของคนไทยซึ่งนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติมานานแล้ว ศาสนาพุทธจึงเป็นหลักยึดที่สำคัญของคนไทยทั้งในด้านปัจเจกบุคคลและสังคม และความเป็นรัฐชาติ ศาสนาพุทธได้มีอิทธิพลกับการดำเนินชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ทั้งการศึกษา การปฏิบัติงาน การพัฒนาสังคมและชุมชน รวมทั้งการรักษาสุขภาพด้วย การศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่ใช้การวิจัยโดยเก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม งานส่วนหนึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และบางส่วนเป็นงานวิจัยเชิงบรรยาย ดังที่จะกล่าวถึงพอเป็นสังเขปต่อไปนี้

งานวิจัยที่ศึกษาถึงบทบาทของวัด พระสงฆ์ และแม่ชี กล่าวถึงไว้ในงานของสมชาย เขียมสอาด (2542) เรื่องบทบาทของวัดพัฒนาตัวอย่างในการช่วยเหลือสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดในกรุงเทพมหานครกับวัดในภาคกลาง และงานของไพรัช ชุนพรหม (2537) ในเรื่องวิธีการของวัดที่มีต่อการปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชน ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีวัดชลประทาน

รังษฤษฏี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี งานทั้งสองเรื่องใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและการสังเกตในภาคสนาม งานของสมคิด เพ็งอุดม (2534) เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามพระศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สั กะทรวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและภาคสนาม ส่วนงานวิจัยของวิเชียร สีหำบุตร (2537) เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณี พระธรรมมหาวิธานวัตร วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ วิทยานิพนธ์ของธานี นันทวิสาร (2540) เรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการรักษาสุขภาพ : กรณีศึกษาพระครู จันทคุณวัฒน์ วัดน้ำวน ตำบลมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ใช้ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้ศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการรักษาสุขภาพให้ผู้ป่วย ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน โดยปัจจัยที่ทำให้ผู้ป่วยมารักษากับพระคือ ประสิทธิภาพของยา สมุนไพรและวิธีการรักษาโรคของหมอพระ คือใช้วิธีการแบบพุทธไสยศาสตร์แบบพื้นบ้าน วิธีการ แบบแพทย์แผนไทย และวิธีการแพทย์แผนใหม่ งานของสิทธิศักดิ์ การรัมย์ (2547) เรื่องบทบาท ของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาด้านอาทิตย์ สอนแก้วและสถานศึกษารวมจรรย์วิद्याปากท่อ จังหวัดราชบุรี ใช้วิธีวิจัยจากเอกสารและภาคสนาม งานอีกส่วนหนึ่งที่เป็นการศึกษาทางด้านพุทธธรรม จริยธรรมได้แก่งานของนิพนธ์ จันทรทอง (2547) เรื่องการศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมในการ ปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจผู้ผ่านการบวชในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีตำรวจภูธรจังหวัด ราชบุรี งานของแสงระวี เทพรอด (2542) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับการปลูกฝัง คุณธรรมทางพุทธศาสนา พฤติกรรมทางพุทธศาสนากับพฤติกรรมป้องกันสารเสพติด : กรณีศึกษาในนักเรียนวัยรุ่นจังหวัดปทุมธานี เป็นการค้นคว้าวิจัยโดยใช้แบบสอบถามเช่นเดียวกับ งานของ ธีฎญา มาศ เนตรชัย (2545) เรื่องความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับสภาพการ จัดการเรียนการสอนหลักสูตรวิชาพระอภิธรรมเขตภาคกลาง งานของพูนฤดี สุวรรณพันธ์ (2536) เรื่องปัจจัยทางครอบครัวและโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางพุทธศาสนาของนักเรียนในชุมชน ที่มีระดับการพัฒนาที่ต่างกัน และงานของฐิติวรรณ สุกใส (2540) เรื่องการศึกษาปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการมีพฤติกรรมคุณธรรมทางพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดสมุทรปราการ นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ของสุภัทรา ลบล้ำเลิศ (2541) เรื่องพุทธวิธีในการ แก้ปัญหาสารเสพติด ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ส่งเสริมและบำบัดผู้ติดยาเสพติดวัดอินทาราม เป็นการวิจัยเชิงบรรยายเพื่อศึกษาการนำหลักพุทธวิธีมาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสารเส พติด

3. งานด้านการเกษตร

การศึกษาค้นคว้าด้านการเกษตรเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท 13 เรื่อง บทความ 1 เรื่อง โดยมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลในการทำเกษตรกรรม การใช้แหล่งน้ำ ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเกษตร การศึกษาและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเกษตร

วัตถุประสงค์ในการศึกษาโดยสรุป คือ การใช้ทรัพยากรทางการเกษตรเพื่อให้ได้ประโยชน์ และเกิดคุณค่ามากที่สุด มีการศึกษาถึงการใช้วิธีการต่าง ๆ ในการเพิ่มคุณค่าของที่ดินและการทำ การเกษตร วิธีชีวิตของคนในภาคเกษตรที่เปลี่ยนไปจากเดิม เนื่องจากมีอิทธิพลทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และอุตสาหกรรมเข้ามามีส่วนในการผลิต การขาย และการนำผลผลิตทางการ เกษตรเข้าสู่ตลาดโลก โดยใช้กรอบสากลมาเป็นเครื่องมือที่วัดผลผลิตของไทยว่ามีมาตรฐาน เทียบเคียงในระดับใด อันเป็นผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตรของไทยในปัจจุบันด้วย วิธีการ เก็บข้อมูลโดยทั่วไปใช้การสำรวจ งานบางเรื่องใช้การแปลภาพถ่ายอากาศและระบบสารสนเทศ ภูมิศาสตร์ด้วย

ดังตัวอย่างงานวิจัยของวรากร สุขธัมมรักษา (2537) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องปัจจัยทาง เศรษฐกิจ สังคม ที่มีผลต่อการยอมรับการใช้สารสกัดสะเดาควบคุมแมลงศัตรูพืชของเกษตรกร จังหวัดราชบุรี วิทยานิพนธ์ของภราวดา ชาญวิทย์วัฒน์กิจ (2544) เรื่องปัจจัยบางประการที่มีผล ต่อการยอมรับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรผู้ปลูกไม้ผลในอำเภอบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากเรื่องการใช้สารกำจัดแมลงและการใช้ปุ๋ยแล้ว ยังมีงานเกี่ยวกับการศึกษาที่เกี่ยวกับ เกษตรกรในเรื่องต่าง ๆ คือ วิทยานิพนธ์ของวารุณี ผลประเสริฐ (2543) เรื่องการศึกษาการ เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เพื่อ ต้องการศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทิศทางและแนวโน้มของการขยายตัวของเมือง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและวิเคราะห์พื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อทำ เกษตรกรรม วิธีการศึกษาใช้การแปลภาพถ่ายอากาศในการจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน และใช้การซ้อนทับด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการจัดทำ แผนที่การเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์ที่ดิน วิทยานิพนธ์ของจันทน์ เลิศจินดาทรัพย์ (2534) เรื่องการศึกษารูปแบบชุมชนและ การใช้ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง : กรณีศึกษาอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อัมพ วา บางคนที และดำเนินสะดวก มีผลการวิจัยว่าบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง ซึ่งเป็น ชุมชนชายน้ำฝั่งทะเล มีรูปแบบ ชุมชนและการใช้ที่ดินในลักษณะของสังคมเกษตรกรรม 3 ประเภท คือ ชุมชนชาวสวน ชาวประมงและชาวนา ชุมชนที่มีความสำคัญที่สุดและแสดงถึง เอกลักษณะของชุมชนน้ำในที่ราบภาคกลาง คือ ชุมชนชาวสวน ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำ คลองอย่างมาก และมีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของไทยแต่ดั้งเดิม ปัจจุบันชุมชนเหล่านี้กำลัง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศตามนโยบายประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ในขณะที่มีงานวิจัย

ของอินทรีร่า แยมศรี (2534) เรื่องการศึกษาผลกระทบจากการขยายพื้นที่เมืองต่อวิถีชีวิตเกษตรกรในภาคกลาง : กรณีศึกษาจังหวัดนนทบุรี วิทยานิพนธ์ของปรีชัช พุฒเกิดพันธ์ (2544) เรื่องความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการทำเกษตรผสมผสาน กรณีศึกษาอำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี วิทยานิพนธ์ของอุศนีย์ ฐปทอง (2543) เรื่องศักยภาพของพื้นที่และทัศนคติที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ : กรณีศึกษาพื้นที่ขยายผลตำบลเขาดินพัฒนา และตำบลฝั่งรวง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี

วิทยานิพนธ์ของกิงกานต์ เลิศอนันต์ (2542) เรื่องกระบวนการปรับตัวของชุมชนเกษตรในพื้นที่ปริมณฑลกรุงเทพ ฯ ฝั่งตะวันตก : กรณีศึกษาอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร วิทยานิพนธ์ของรัตพล พรพิพิธ (2538) เรื่องการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจครอบครัวเกษตรกรรวมต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาครอบครัวเกษตรกรรวมภาคกลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาได้ใช้แนวคิดทฤษฎีการปะทะประสานของวิถีการผลิตโดยเน้นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนา โดยพิจารณาด้านที่ถูกทำลายและการรักษาไว้หลังจากที่มีการขยายตัวเข้ามาของเศรษฐกิจการค้าและท้ายที่สุดเป็นการขยายตัวของอุตสาหกรรม วิทยานิพนธ์ของรามนเรศ ชาร์มา (2543) เรื่องการบริหารทรัพยากรการทำนาแบบยั่งยืนกรณีศึกษาตำบลสระสี่มุม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ใช้การสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากเกษตรกรประกอบกับข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารทางราชการมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยตัวบ่งชี้ความยั่งยืนตามมาตรฐานของ FAO และ IIRR (1995) ในขณะที่สรัญญา จิตรภักษ์ (2545) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องข้าว : วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลง โดยใช้พื้นที่ศึกษาในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งพบว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่ทำให้วิถีการผลิตยึดเกี่ยวกับมาตรฐานโลกมากขึ้นจากการค้า แต่เปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวพันกับข้าวด้วย เช่นเดียวกับที่อมรเกียรติ มากกุล (2543) ได้เขียนบทความเรื่องโคกนาฏกรรมของวัฒนธรรมข้าวและชาวนาที่รังสิตโดยเล่าประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวและชาวนา

4. ชุมชนและสังคม

งานที่เนื้อหาเกี่ยวกับชุมชน สังคม นั้นมีการศึกษาไว้มากคือ 23 เรื่องเป็นงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท 19 เรื่อง งานวิจัยอีก 4 เรื่อง

หัวข้อการศึกษาวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเฉพาะชุมชนแต่ละถิ่น ยังไม่มีการเปรียบเทียบกับท้องถิ่นอื่น เช่น ศึกษาเฉพาะกรณีตำบล อำเภอ และจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง โดยศึกษาถึงความเป็นมาในอดีต วิวัฒนาการที่เปลี่ยนผันไปตามยุค พลังชุมชนที่มีต่อท้องถิ่นทั้งในส่วนของ การพัฒนา การมีส่วนร่วม การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และผลกระทบต่างๆ ในยุคปัจจุบัน งานวิจัยส่วนหนึ่งศึกษาถึงความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อชุมชนและสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้น

จากการพัฒนาท้องถิ่นที่มีต่ออุดมการณ์ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากเหตุและผลของการพัฒนาชุมชนและสังคม รวมถึงด้านเศรษฐกิจและการเมืองด้วย

งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้มักใช้วิธีการสอบถาม สัมภาษณ์ ศึกษาเอกสารแล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และแปลผล ดังเช่นงานวิจัยของกมลพรรณ และสุรีย์พร พันพืง (2544) เรื่องภาคกลาง : ชุมชนสาครลี รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์เรื่องระบบข้อมูลชุมชนกระบวนการสร้างความรู้สู่การพึ่งตนเองของชุมชน โดยศึกษาสภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน, วิกฤติของชุมชนและการหาทางออกรวมถึงกระบวนการสร้างความรู้สู่การพึ่งตนเองของชาวชุมชนสาครลีในตำบล บางนมโค สามตุ่ม และบ้านหลวงในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขณะที่มีงานวิจัยของสรินทร์ กิจนิตยชีวี และคณะ (2537) เรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสาครลีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยต้องการให้ชุมชนหรือสถาบันและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนสาครลีร่วมกันกำหนดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง พัฒนาคุณภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีความสมานฉันท์ มีความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อกลับมาเป็นสถาบันที่สร้างคุณค่าที่ถูกต้องในการดำรงชีวิตแก่สมาชิกในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง งานวิจัยของกาสัก เต๊ะขันหมาก (2534) เรื่องการศึกษาการปรับเปลี่ยนอาชีพและผลกระทบต่อวิถีชีวิต : กรณีศึกษาชุมชนเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี ได้ศึกษาถึงลักษณะปัจจัยและกระบวนการในการประกอบอาชีพของชุมชน ศึกษาองค์ประกอบและวิธีการในการปรับเปลี่ยนอาชีพ ตลอดจนพัฒนาการของอาชีพต่าง ๆ ของชุมชน และได้ศึกษาถึงผลกระทบของการประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งของตนเอง ครอบครัว เครือญาติ สังคม ชุมชน และระบบนิเวศของชุมชนเขาสมอคอน งานวิจัยของสฤณา ฉันทติลล (2540) เรื่องบางลี่ : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนการค้าในลุ่มน้ำ ท่าจีน ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง ทั้งด้าน โครงสร้างสังคม ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และวิถีชีวิตของประชาชน

วิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงชุมชนและสังคมคือ วิทยานิพนธ์ของสุรพงษ์ วงษ์สุวรรณ (2538) เรื่ององค์กรทางสังคมของชุมชนบ้านอรัญญิก โดยศึกษาถึงโครงสร้าง รูปแบบ และการบริหารงานขององค์กรทางสังคมของชุมชนบ้านอรัญญิกแล้วนำข้อมูลที่ศึกษามาปฏิบัติการทางสังคมเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหให้กับชุมชนส่งเสริมการรวมกลุ่มให้มีพลังในการตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเองและได้เสนอแนะมาตรการตามนโยบายที่จะทำให้หัตถอุตสาหกรรมครัวเรือนทำมีดของชุมชนบ้านอรัญญิกสามารถดำรงอยู่ได้ วิทยานิพนธ์ของอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ (2541) เรื่องวิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนา : กรณีศึกษาชุมชนชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้ศึกษาถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนชาวสวนและระบบสวนรอบบ้าน ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พิสมัย พึ่งวิกรัย (2538) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการ

เปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในภาคกลางอันเนื่องมาจากพัฒนาอุตสาหกรรม โดยศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงชุมชนบท หมู่ที่ 5 ตำบลคานหาม อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเนื่องมาจากการที่สวนอุตสาหกรรมโรจนะเข้ามาตั้งในพื้นที่ ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในด้านลักษณะอาชีพ การศึกษา ครอบครัว ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ทศนคติ และพฤติกรรมทางสังคม โดยใช้แนวความคิดของ Herbert Blumer เกี่ยวกับช่องทางอุตสาหกรรมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ขณะที่วิทยานิพนธ์ของประภาศรี พิทักษ์สินสุข (2532) เรื่องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท ได้ศึกษาแบบแผนของการมีส่วนร่วมในหมู่บ้านโครงการสุพรรณบุรี วิทยานิพนธ์ของเอี่ยม ทองดีและคณะ (2544) เรื่องพลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม วิทยานิพนธ์ของพรประภา สินธุ นาวา (2534) เรื่องการศึกษาการพึ่งตนเองของชุมชนโดยแนววัฒนธรรมชุมชนเพื่อการปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านตะเพินคี หมู่ที่ 11 ตำบลองค์พระ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพและใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

วิทยานิพนธ์ของพรรณทิพย์ เปี่ยมพุกธากุล (2537) เรื่องวิวัฒนาการชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้ผลว่า รูปแบบตลาดน้ำเป็นรูปลักษณะอันโดดเด่นของชุมชน โดยมีลักษณะเป็นชุมชนชาวสวนที่มีการพึ่งพาแหล่งน้ำในทุก ๆ ด้าน แนวทางอนุรักษ์ตลาดน้ำ คือ การรักษา รูปแบบโครงสร้างของชุมชนและประกาศให้ตลาดน้ำเป็นหน่วยอนุรักษ์พิเศษทางวัฒนธรรม วิทยานิพนธ์ของศิริลักษณ์ บุญเตี้ย (2542) เรื่องประสิทธิผลของโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อศึกษาการดำเนินงานตามแนวทางของกระทรวงมหาดไทย และเพื่อประเมินประสิทธิผลของโครงการ วิทยานิพนธ์ของโกสิต พุ่มเกตแก้ว (2544) เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุพรรณบุรี ใช้การศึกษาโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรม SPSS PC+ วิทยานิพนธ์ของฤทัยรัตน์ กากิ่ง (2543) เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลพระสมุทรเจดีย์ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ได้ใช้การวิจัยจากเอกสารและการวิจัยเชิงสำรวจ พบว่าประชาชนเพศชายมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่นมากกว่าเพศหญิง วิทยานิพนธ์ของชัชณา ก้อนจันทศ (2537) เรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมสร้างตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐานด้านที่อยู่อาศัย : ศึกษาเฉพาะกรณีนิคมสร้างตนเองกระเสี้ยว จังหวัดสุพรรณบุรี วิทยานิพนธ์ของสิทธิกร ขวัญดี (2542) เรื่องการกระจายอำนาจกับระบบอุปถัมภ์ : การศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภออัมพวา โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบองค์การบริหารส่วนตำบลสองแห่งที่มีพื้นที่ปฏิบัติการครอบคลุมพื้นที่ที่แตกต่างกัน

กันและสภาพชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพของคนในชุมชนแตกต่างกัน และได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในชุมชนทั้งสองแห่งด้วย วิทยานิพนธ์ของมณฑิรา ยืนนาน (2544) เรื่องศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมกรณีศึกษาตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิทยานิพนธ์ของภูษา ศรีวิลาศ (2539) เรื่องกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาครั้งนี้คือ หลักการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน แนวคิดและวิธีการแนวสวัสดิการชุมชน และแนวคิดกระบวนการแก้ไขปัญหา วิทยานิพนธ์ของกนกวรรณ จินานุวัฒนา (2546) เรื่องกระบวนการทุนทางสังคมในการดำเนินธุรกิจชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรชาวสวนคลองกระเจง ตำบลคลองกระเจง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย ได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการก่อตั้ง การดำเนินธุรกิจชุมชนของกลุ่มแม่บ้าน และศึกษาลักษณะกระบวนการทุนทางสังคมที่หนุนกระบวนการกลุ่มของแม่บ้านชาวสวนคลองกระเจง วิทยานิพนธ์ของวรรณิ ไทยานันท์ (2540) เรื่องการนำเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม : กรณีศึกษาเขตชนบทยากจนในภาคกลาง งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PRA) เก็บข้อมูลด้วยวิธีสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตแบบมีส่วนร่วม ในส่วนนโยบายที่นำเสนอ ผู้วิจัยนำไปใช้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบอีกชั้นหนึ่ง วิทยานิพนธ์ของกิตติพงษ์ เกษมพงษ์ (2536) เรื่องอุดมการณ์ทุนนิยมและผลกระทบต่อชาวนาในหมู่บ้านภาคกลางของไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองผักชีเหนือ จังหวัดสระบุรี ได้ศึกษาพบว่า เมื่อรัฐดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา รัฐได้ส่งเสริมการพัฒนาด้านเกษตรกรรมด้วยการใช้เทคนิคสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยและรถไถเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ค่านิยมดั้งเดิมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในชุมชนเริ่มลดลง ในขณะที่ความเป็นปัจเจกชนและค่านิยมที่เน้นวัตถุได้เข้ามาแทนที่ นอกจากนี้มีวิทยานิพนธ์ของรัตนพงษ์ จันทะวงศ์ (2546) เรื่องทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชน : กรณีศึกษาตำบลพระประโทน อำเภอเมืองจังหวัดนครปฐม วิทยานิพนธ์ของสมหวัง นวลละออง (2534) เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของ คมนานโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

5. สุขภาพ สาธารณสุขและการแพทย์แผนไทย

งานศึกษาค้นคว้าที่มีเนื้อหาด้านสุขภาพ สาธารณสุขและการแพทย์แผนไทย มีงานวิจัยไว้มากเช่นกัน ถึง 26 เรื่อง และเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททั้งสิ้น งานส่วนหนึ่งกล่าวถึง

สุขภาพพลานามัยของประชากรตั้งแต่วัยเด็กถึงวัยสูงอายุ รวมทั้งการดูแลประชากรในกลุ่มนี้ด้วย งานอีกส่วนหนึ่งศึกษาถึงสุขภาพอนามัยทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจของกลุ่มบุคคล ที่ทำงานอาชีพต่าง ๆ เช่น เกษกร แรงงาน พนักงาน รวมถึงกลุ่มคนพิการด้วย นอกจากนี้ยังมี การศึกษาวิจัยเรื่องโรคต่าง ๆ เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง วัณโรค โรคเอดส์ เป็นรายการณีน งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยและความเชื่อในการ รักษาโรค เช่น การรักษาโรคบางชนิดด้วยการแพทย์แผนไทย หรือการแพทย์พื้นบ้าน การศึกษา ถึงการใช้วิธีการแบบแพทย์แผนไทยมาเป็นแพทย์ทางเลือกในสังคม การใช้สมุนไพรในการรักษา โรค รวมทั้งความเชื่อและค่านิยมทางสุขภาพของคนในชุมชนต่าง ๆ ด้วย

การศึกษามักใช้วิธีการสอบถาม สัมภาษณ์ และมีงานวิจัยส่วนหนึ่งเป็นการวิจัยโดยการ ทดลองจากกลุ่มตัวอย่างแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์

งานวิจัยในกลุ่มนี้ที่เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั่วไป ได้แก่ งานของสมบุญณี จันทร์วงศ์ (2541) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพการบริการด้านสาธารณสุข : ศึกษาเฉพาะกรณี สถานีอนามัยกระทุ่มลับ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม งานของ ณรงค์ศักดิ์ หนูสอน (2536) เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและไม่สร้างส้วมของประชาชนชนบท จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษา เปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่มีอัตราการสร้างส้วมสูง ปานกลาง และต่ำ งานของวราภรณ์ ทองศิริ ริมา (2545) เรื่องความรู้ เจตคติ และการใช้เส้นทางลูกรักของสตรีตั้งครรภ์ที่มาฝากครรภ์ที่ โรงพยาบาลสมุทรสาคร งานของนัชกร ลับบัวงาม (2540) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการอบรม เลี้ยงดู การสนับสนุนทางสังคม การบรรลุลูกตามขั้นพัฒนาการ และพฤติกรรมพลเมืองดีของวัย เด็กตอนกลางในภาคกลาง งานของจินตนา จารุสมบัติ (2547) เรื่องบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ : กรณีศึกษาคนงานใน อู่ซ่อมรถ เขตเทศบาลเมือง จังหวัดนครปฐม ซึ่งพบว่าพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของคนงานปัจจุบันเชื่อมโยงมาจากสูบบุหรี่มวน แรกและมวนต่อมา โดยเริ่มต้นจากช่วงวัยเด็ก วัยรุ่นและวัยทำงาน งานของนพวรรณ วัชระพิบูลย์ (2544) เรื่องความคิดเห็นของคณาธิการต่อสิทธิมนุษยชน : ศึกษากรณีศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ อำเภอประ แดง จังหวัดสมุทรปราการ งานที่กล่าวมาส่วนใหญ่เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปประมวลผล สำหรับงานของศรัณย์ กอสนาน (2540) เรื่องการศึกษา เปรียบเทียบมิติทางอารมณ์ที่มีต่อสถานการณ์การทำงานของเกษตรกรชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ และนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงมิติทางอารมณ์และแนวโน้มของบุคลิกลักษณะ นิสัยที่เกิดขึ้นจากการทำอาชีพแบบเกษตรกรชุมชน โดยใช้แนวคิดตามแบบจำลองมิติทางอารมณ์ของ ดร.อัลเบิร์ต มีธราเมียน ซึ่งประกอบด้วยมิติทางอารมณ์ในด้านความยินดี – ไม่นยินดี การกระตุ้น – ไม่มีการกระตุ้น การครอบงำ – การยอมตาม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม

งานวิจัยในด้านสุขภาพอนามัยที่จะกล่าวต่อไปได้แก่งานของกันยาร์ตัน อุดลวรรณ (2540) เรื่องพฤติกรรมการดูแลตนเองและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในภาคกลางของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลตนเอง คุณภาพชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานกับพฤติกรรมการดูแลตนเอง ซึ่งมีลักษณะการศึกษาใกล้เคียงกับงานของสุจิตรา นิลเลิศ (2539) ที่ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับการอุปถัมภ์จากบุตรกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไทยในชนบท จังหวัดสุพรรณบุรี งานของขวัญสุภา วงศ์บา (2544) เรื่องคุณลักษณะส่วนบุคคล พฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพการสนับสนุนและเครือข่ายทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพ ผู้สูงอายุพิการ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการตรวจร่างกาย และการสัมภาษณ์วิเคราะห์ มีงานวิจัยที่มีลักษณะเป็นการวิจัยกึ่งทดลองสองเรื่องคืองานของชุตีวรรณ ปุรินทรภิบาล (2541) เรื่องการประยุกต์ทฤษฎีความสามารถตนเองในการส่งเสริม พฤติกรรมสุขภาพด้านการรับประทานอาหารของผู้สูงอายุ ในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปทุมธานี มีการรวบรวมข้อมูลจากการชั่งน้ำหนักและวัดส่วนสูงเพื่อหาค่าดัชนีมวลกาย ตรวจวัดระดับคอเลสเตอรอลในเลือดและการสัมภาษณ์ ในขณะที่งานของดารณี ทองสัมฤทธิ์ (2542) เรื่องผลของการจัดโปรแกรมกายบริหารแบบไทยต่อการควบคุมภาวะข้อเข่าเสื่อมในผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ที่เป็นการวิจัยกึ่งทดลองเช่นกัน มีงานวิจัยที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุที่เป็นงานของอินทราพร พรหมปรากฏ (2541) คือเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ภาวะสุขภาพการสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคเบาหวานในโรงพยาบาลชุมชนจังหวัดอ่างทอง ซึ่งเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรโดยใช้สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน สัมประสิทธิ์สัมพันธ์พหุคูณทีเทส และเลือกตัวทำนายโดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน

นอกจากงานเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุแล้วยังมีการศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของหญิงไว้ด้วย ดังงานวิจัยของกรรริกา เรื่องเดช (2539) เรื่องสุขภาพของแรงงานหญิงในบริบทของกระบวนการแรงงาน, บทบาททางเพศและความสัมพันธ์ของหญิง : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานอิเล็กทรอนิกส์แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดภาคกลางงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงของปัญหาสุขภาพของแรงงานหญิงซึ่งประกอบด้วยปัญหาสุขภาพกาย ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาสุขภาพหญิงตั้งครรภ์ ปัญหาสุขภาพหญิงหลังคลอดและปัญหาการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งในปัญหาการดูแลสุขภาพของมารดานี้มีงานวิจัยที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ด้วยในงานของศิริวรรณ ขอนธรรม (2536) เรื่องประสิทธิผลของโปรแกรมสุขศึกษาร่วมกับการใช้แรงสนับสนุนทางสังคมจากสามีในการดูแลสุขภาพตนเองและลดความวิตกกังวลของมารดาขณะตั้งครรภ์ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 4 ราชบุรี การวิจัยได้นำทฤษฎีการเรียนรู้และทฤษฎีการสนับสนุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการโปรแกรมสุขศึกษา

งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้ในเรื่องของโรคต่างๆ มีกล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ของเพ็ญแข พงศ์ทวี (2545) เรื่องต้นทุนในมุมมองของสังคมของผู้เป็นโรคเบาหวานที่โรงพยาบาลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาแบบเก็บข้อมูลย้อนหลัง เก็บข้อมูลโดยการบันทึกการรักษาของผู้ป่วยและการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม ในการหาสมการต้นทุนใช้สมการถดถอยเชิงพหุในการวิเคราะห์งานวิจัยของวรลักษณ์ คงหนู (2543) เรื่องมิติทางสังคมวัฒนธรรมในการบริโภคเกลือที่เสี่ยงต่อโรคความดันโลหิตสูงของบุคคลวัยทำงาน จังหวัดสระบุรี เพื่อทำให้เข้าใจถึงแบบแผนในการบริโภคเกลือที่เป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญต่อการเกิดโรคและเข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคเกลือที่เสี่ยงก่อโรคความดันโลหิตสูงในกรอบของปัจจัยทางประชากร สังคม วัฒนธรรม และจิตวิทยา งานวิจัยของสรวงศักดิ์ จุลเดช (2540) เรื่องการประยุกต์ทฤษฎีความสามารถของตนเองในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการปฏิบัติตามคำแนะนำในการรักษาของผู้ป่วยวัณโรคปอด ณ ศูนย์วัณโรคเขต 2 จังหวัดสระบุรี เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ผู้ป่วยก่อนการทดลองและหลังการทดลองนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยสถิติ

งานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยนอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีการศึกษาที่เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยและความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาอีกด้วย วิทยานิพนธ์ของพีพรรณ จันทนลาซ (2540) เรื่องสภาพปัญหาและแนวทางพัฒนาการผลิตบุคลากรแพทย์แผนไทยในภาคกลาง : ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้ศึกษาถึงสภาพปัญหาและเสนอแนะแนวทางในการยกระดับแพทย์แผนไทยให้เป็นระบบการแพทย์ทางเลือกหนึ่งในสังคม ซึ่งคล้ายกับงานที่พรรณณี ภิญโญรัตน์ (2544) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาสถานการณ์ ปัญหา และอุปสรรคการดำเนินงานของสถานพยาบาลแผนโบราณภาคกลาง ในขณะที่วิทยานิพนธ์ของสรุเชษฐ นาคะประเสริฐกุล (2544) เรื่องการปฏิบัติงานการแพทย์แผนไทยในสถานอนามัยจังหวัดสุพรรณบุรี ได้วิเคราะห์ปัจจัยทรัพยากรการบริหารและความพึงพอใจในการปฏิบัติงานการแพทย์แผนไทยไว้ งานของนันทนา พวงทอง (2540) เรื่องกระบวนการรักษาโรคเอดส์ด้วยการแพทย์พื้นบ้าน : กรณีศึกษาวัดแห่งหนึ่งในภาคกลาง โดยเน้นที่แนวคิดในการอธิบายโรคเอดส์ของผู้ให้การรักษา ขั้นตอนความเป็นองค์รวมและปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการรักษา ตลอดจนผลการรักษาทั้งทางกายและจิตของผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตและการสัมภาษณ์ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบแบบอุปนัยตามแนวคิดการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์แผนโบราณ ในขณะที่วิทยานิพนธ์ของรุ่งศรี ยุ่งทอง (2537) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพ ค่านิยมทางสุขภาพกับพฤติกรรมในการป้องกันโรคเอดส์ของพนักงานบริการในสถานเริงรมย์ในเขตจังหวัดราชบุรี ส่วนวิทยานิพนธ์ของรุ่งศรี ศศิธร (2536) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพ ความเชื่ออำนาจควบคุมทางสุขภาพกับการปฏิบัติเพื่อป้องกันการเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานของคนงาน

ก่อสร้าง ในบริษัทรับเหมาก่อสร้างบางแห่ง จังหวัดราชบุรี เป็นการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อหาความสัมพันธ์ วิชยานิพนธ์ของพงศ์พัฒน์ ขวโรกร (2544) เรื่องการประยุกต์แบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมการป้องกันโรคอุจจาระร่วงของมารดาในการเลี้ยงดูบุตรอายุ 2 - 5 ปี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ข้อมูลทั่วไป ความรู้ การรับรู้และพฤติกรรมการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันโรคอุจจาระร่วง เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ 3 ครั้ง ก่อนและหลังการทดลอง ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มทดลอง 80 คน และกลุ่มเปรียบเทียบ 80 คน หลังจากนั้นเป็นการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ส่วนงานของสมบัติ ลีตระการ (2545) เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค กรณีศึกษาประชาชนในเขตตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้สมุนไพรโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง แล้ววิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS for Window โดยหาค่าร้อยละ/ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ค่าฐานนิยม และการทดสอบสมมติฐาน

6. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้มีมากกว่าเรื่องในแนวอื่นๆ คือ เป็นงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 27 เรื่อง เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท 26 เรื่อง เป็นงานวิจัย 1 เรื่อง งานอีกส่วนหนึ่งศึกษาถึงเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีอยู่ 8 เรื่อง เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท 7 เรื่อง และบทความ 1 เรื่อง เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงเรื่องแหล่งน้ำ มลภาวะทางน้ำมากที่สุดถึง 12 เรื่อง กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ 7 เรื่อง ป่าชายเลน และการอนุรักษ์ฟื้นฟู 6 เรื่อง นอกจากนั้นเป็นเรื่องบทบาท ความคิดเห็นในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะกล่าวถึงการท่องเที่ยวในชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ละแหล่งไป

จะเห็นว่าการศึกษาวิจัยในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีผลงานวิจัยมากกว่างานในเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะชุมชนใช้ทรัพยากรท้องถิ่นมาถึงจุดหนึ่งที่มีปัญหาเกิดมลภาวะ เกิดวิกฤติของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติขึ้น เช่น ภาชนะน้ำเสีย ป่าชายเลนที่นับวันจะสูญหายไปเรื่อย ๆ ภาชนะน้ำแล้ง น้ำท่วมที่เกิดมากขึ้น รวมทั้งมีกระแสการท่องเที่ยวที่ไม่ใช่เน้นเฉพาะการท่องเที่ยวจับจ่ายใช้สอยเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เชิงนิเวศเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันมากขึ้นด้วย นอกจากนั้นการศึกษาค้นคว้าในเรื่องเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และสภาพสังคมของชุมชนที่ต้องเกี่ยวข้องมากขึ้นด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยามีกล่าวไว้ใน การค้นคว้าวิจัยหลายเรื่องดังนี้ งานส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลนในเขตจังหวัด

สมุทรปราการ สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร ได้แก่ วิทยานิพนธ์ของประสิทธิ์ แดงสกุล (2541) เรื่องระดับความรู้และการมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงระดับความรู้และระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ของผู้นำและประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม วิทยานิพนธ์ของดวงศิริ ปณิตานธรรม (2544) เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในจังหวัดสมุทรสงคราม วิทยานิพนธ์ของวีระ ชุนไชยรักษ์ (2544) เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความเห็นด้านการฟื้นฟูป่าชายเลนของราษฎรตำบลบางหญ้าแพรก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาครและสมุทร จัง เป็นสุขเลิศ (2542) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และคุณค่าของป่าชายเลน ของหัวหน้าครัวเรือนจังหวัดสมุทรสาครและม้งงานวิจัยเกี่ยวกับป่าชายเลนในวิทยานิพนธ์ของ ประรภ แก้วเศษ (2543) เรื่องการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาป่าชายเลนสำหรับนักเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดสมุทรปราการ รวมทั้งวิทยานิพนธ์ของวัฒนา พรประเสริฐ (2544) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ป่าชายเลนของชุมชนรอบป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันตก จังหวัดสมุทรสาคร ใน เรื่องการอนุรักษ์แหล่งน้ำได้ม้งงานวิจัยหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง คือ วิทยานิพนธ์ของสุชาติดา บุญ ประสพ (2539) เรื่องพฤติกรรมของประชาชนในการแก้ปัญหาแม่น้ำท่าจีนเน่าเสีย : ศึกษากรณี อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม วิทยานิพนธ์ของธีรญาณ โชติภากรณ์ (2544) เรื่องความรู้ ทักษะ และ การมีส่วนร่วมในการกำจัดน้ำเสียของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร วิทยานิพนธ์ของกรรณิกา ประกอบทรัพย์ (2540) เรื่องการมี ส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีนของสมาชิกสภาตำบลในจังหวัดสุพรรณบุรีและวิทยานิพนธ์ของ อุดม แยมชื่นพงศ์ (2537) เรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์แหล่ง น้ำแม่น้ำท่าจีน เขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ม้งงานวิจัยเกี่ยวกับแม่น้ำแม่กลองในงาน วิทยานิพนธ์ของปรีชา มาเจริญ (2540) เรื่องพฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง ศึกษากรณีอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และวิทยานิพนธ์ของสมรักษ์ กิ่งรุ่งเพชร (2541) เรื่องการมี ส่วนร่วมของชาวสมุทรสงครามในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง รวมถึงวิทยานิพนธ์ของนิธิ ลิคนันท์ (2544) เรื่องแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และ การใช้พื้นที่ของชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา ซึ่งเป็นสถานที่ประสูติของรัชกาลที่ 2 และเป็นชุมชน ริมน้ำที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมทั้งได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ ดังกล่าวด้วย งานวิจัยของชจิต นาวิระ (2542) เรื่องการศึกษาระบบนิเวศน้ำแม่ลา รายงาน การวิจัยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสิงห์บุรี และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด สิงห์บุรี โรงเรียนสิงห์บุรี โดยได้ศึกษาถึงการตั้งชุมชน วัฒนธรรมชุมชน โบราณสถาน

โบราณวัตถุ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ระบบนิเวศน์ และปัจจัยที่ทำให้แม่น้ำลามีปลาชุกชุมและมี
 รสชาติดี วิทยานิพนธ์ของจรัญภรณ์ ไต้บ้านกวย (2544) เรื่องความรู้และการมีส่วนร่วมในการแก้ไข
 มลพิษทางน้ำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลในจังหวัดนครปฐมและสมุทรสาคร วิทยานิพนธ์
 ของ จารุณี บุญนิพัทธ์ (2538) เรื่องพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความตระหนัก ทักษะคิดและ
 การมีส่วนร่วมเรื่องสิ่งแวดล้อมของพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมเขตอำเภอบางปอ งานในหัวข้อ
 คล้ายกันนี้มีกล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ของกัญญาภรณ์ เพ็ญภินันท์ (2544) เรื่องการเปิดรับข่าวสาร
 ความรู้ ความตระหนัก ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนใน
 เขตนิคมอุตสาหกรรมบางปู จังหวัดสมุทรปราการ วิทยานิพนธ์ของวีระศักดิ์ จรินทร์รัตนาก
 (2544) เรื่องการเปิดรับข่าวสาร ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์หอยหลอดของ
 ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีเนื้อหาการศึกษาที่ใกล้เคียงกับ
 วิทยานิพนธ์ของณัฐกานต์ สุวรรณะ (2546) เรื่องความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
 ท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
 วิทยานิพนธ์ของสุวีรัตน์ ภูวัฒน์ศิลป์ (2539) เรื่องการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชน
 ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม ในขณะที่มนตรี คงเจริญ
 (2536) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม - เศรษฐกิจที่มีอิทธิพล
 ต่ออาชีพประมงชายฝั่ง กรณีศึกษา : ชุมชนคลองด่าน เป็นการศึกษาด้วยวิธีการทางมานุษยวิทยา
 เน้นวิธีการสัมภาษณ์และการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นหลัก วิทยานิพนธ์ของวิรัชต์ แสงดาวฉาย
 (2545) เรื่องประชาสังคม เวทีสาธารณะกับกระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ศึกษากรณี
 โครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ เป็นงานที่พยายามจะพัฒนา
 แนวคิดเรื่องประชาสังคมในสังคมไทย

วิทยานิพนธ์ของสกล เทียงจิตต์ (2537) เรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม
 และสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่อาศัยในบริเวณโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็ม : ศึกษา
 เฉพาะกรณีตำบล แพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้พบว่าการมี
 โครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็มมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของประชาชนใน
 พื้นที่ขึ้น วิทยานิพนธ์ของอุบล วุฒิพรโสภณ (2546) เรื่องการมีส่วนร่วมในการรักษา
 สภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงาน ตำบลบางระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
 วิทยานิพนธ์ของปิยชน ผู้ทรงธรรม (2545) เรื่องเอกลักษณ์ปรุงแต่งกับการจัดการทรัพยากร
 ท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี อาศัยแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในการอธิบายบริบทการเปลี่ยนแปลง
 การจัดการทรัพยากรต้นตาลและน้ำตาลโตนดในระดับชุมชน โดยให้การวิเคราะห์ในเชิงสัญลักษณ์
 และวาทกรรมเพื่ออธิบายความหมายของเอกลักษณ์เมืองเพชร ในมิติทางวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน
 ตลอดจนกระบวนการสร้างความหมายอันเกี่ยวข้องกับวาทกรรมการพัฒนา วิทยานิพนธ์ของอัสนี

เสียงลือชา (2544) เรื่องบทบาทครูในการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดราชบุรี และวิทยานิพนธ์ของศุภร เจากสิกร (2539) เรื่องความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในจังหวัดนครปฐม ก็เป็นการศึกษาทางด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเช่นกัน

งานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีอยู่หลายเรื่องด้วยกันดังนี้ อิทธิพลไทยกมล (2544) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาชุมชน ตำบลบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินระดับศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดจนเพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของผู้นำชุมชน วิทยานิพนธ์ของสุพัตรา แก้วมุกดา (2545) เรื่องวิสัยทัศน์ของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมเชิงนิเวศ จังหวัดนครนายก และวิทยานิพนธ์ของนาคม ธีรสุวรรณจักร (2541) เรื่องความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี เรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชนมีกล่าวถึงในงานวิจัยอีกดังนี้ กอบกุล ศรีวงศ์เจริญ (2544) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : ตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่าประชาชนในท้องถิ่นมีความพร้อมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยศักยภาพของชุมชนเอง การที่ชาวบ้านสามารถเก็บรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของตัวเองได้มากเท่าใดชาวบ้านก็จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้นานเท่านั้น วิทยานิพนธ์ของสิริกมล ศรีเดช (2545) เรื่องตลาดดอนหวาย พื้นที่แห่งการท่องเที่ยวและบริโภค สรุปผลการศึกษาได้ว่าตลาดดอนหวายเป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวอย่างยิ่ง โดยอาศัยปัจจัย 2 ประการมาสร้างจุดขาย ได้แก่ อดีตอันรุ่งเรืองสะท้อนผ่านอาหารที่กล่าวอ้างว่าเป็นสูตรโบราณ สูตรต้นตำรับ และวิถีชีวิตชุมชนโบราณอันมีบ้านเรือเก่าแก่และการล่องเรือเป็นภาพตัวแทนบรรยากาศอันสงบสุขในเรื่องตลาดดอนหวายนี้ยังมีบทความของยุวณีย์ มิตรกุล (2543) เรื่องตลาดน้ำวัดดอนหวาย ความไม่สิ้นสลายของชุมชนโบราณ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในชุมชน การปรับตัวให้เข้าสู่วิถีชีวิตยุคใหม่ ผู้เขียนได้เน้นว่าชุมชนจะดำรงอยู่ได้ต้องตั้งอยู่บนสิ่งสำคัญ 3 ประการ ประการแรกเป็นความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชนนั่นเองที่จำเป็นต้องมีความรู้สึกรักและเป็นเจ้าของ ประการที่สองตนเองเป็นส่วนประกอบของชุมชน และประการสุดท้ายต้องมีวัฒนธรรมร่วมกัน วิทยานิพนธ์ของขวัญสุดา ชันฉวีทย์ (2541) เรื่องการเปรียบเทียบการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสองแห่งในเมืองเก่าอยุธยาที่มีผลต่อชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาการจัดการแบบมูลนิธิกับแบบชุมชนดั้งเดิม โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การอนุรักษ์และผลกระทบสิ่งแวดล้อมส่วน ญาณิศา วัฒนค่านวณ (2545) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ทักษะแรงงานในการ

จัดการท่องเที่ยวชุมชน กรณีศึกษา : หมู่บ้านทรงไทย ปลายโพรงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเก็บข้อมูลด้วยการสอบถามและสัมภาษณ์

สรุปในภาพรวม งานวิจัยในลักษณะหรือแนว ด้านพฤติกรรมศาสตร์ส่วนใหญ่ เป็นงานใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ยกเว้นงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนา หน่วยวิเคราะห์ ที่เรียกว่า ที่เกี่ยวกับ "ความรู้" ในเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (จิตวิทยาในปัจเจกบุคคล) ในรูปของ "ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม" หรือ Knowledge, Attitude, and Practice ที่รู้กันทั่วไปว่า KAP ในงานวิจัยบางเล่ม ประยุกต์มาศึกษา "ความเห็น" ความตระหนักรู้ "การรับรู้ข่าวสาร" และอื่นๆ ทั้งหมดนี้เป็นความรู้ที่สามารถอธิบายโดยปริมาณ (การวัดระดับได้ และหาค่าเฉลี่ย) จากผลรวมของปัจเจกบุคคล งานส่วนใหญ่ เป็นงานเชิงสำรวจมากกว่าการวิเคราะห์เชิงลึก แต่สามารถวิจัยกับประชากรเป้าหมายที่มีจำนวนมากได้

อย่างไรก็ตามงานในแนวพฤติกรรมศาสตร์มีข้อจำกัดอยู่ที่การที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ ที่เป็น "ภาพนิ่ง" (Snapshots) ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง จึงขาด "บริบท" ในเรื่องเวลา และขาดความมีชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย การใช้เครื่องมือส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย การสัมภาษณ์โดยมีแบบสอบถามเตรียมไว้ล่วงหน้า โดยนักวิจัยซึ่งอาจมีประโยชน์โดยตรงในด้านนำไปประกอบการวางแผนเพื่อการพัฒนา

เมื่อศึกษาลึกลงไปในเรื่อง "ระเบียบวิธีวิจัย" (Methodology) ของงานในแนวพฤติกรรมศาสตร์ทั้งหมดพบว่า ให้ความสำคัญของการถกเถียงแนวคิดทฤษฎีในหัวข้อและประเด็นที่ศึกษาน้อยมาก กระบวนการวิธีเครื่องมือและเทคนิคในการเก็บและบริหารข้อมูล ทำโดยขาดการอภิปรายที่มาของฐานคิดว่าด้วยเรื่องเครื่องมือสำเร็จรูปเหล่านี้ ว่ามีข้อดี และข้อจำกัด และมีความเหมาะสมกับบริบททางสังคมของชนบทไทยอย่างไร ทำให้เห็นว่า ให้ความสนใจกับความรู้ที่เป็นเหตุปัจจัยภายนอก แต่ไม่ให้ความสนใจบทบาทของ "ผู้วิจัย" ในกระบวนการขบคิดพิจารณาโจทย์ การใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีเพื่อช่วยในการเข้าใจ "นามธรรม" ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ตลอดจนการไม่เข้มงวดในเรื่อง การเลือกสรรเครื่องมือและเทคนิควิธีการเก็บและจัดการข้อมูล

3.3 ค่านิยมและความหมาย ; การนำวัฒนธรรมออกนอกชุมชน

1. วัฒนธรรมองค์กร

งานวิจัยวัฒนธรรมในภาคกลาง ลักษณะหรือประเภทที่ 3 มีเนื้อหาสาระของวัฒนธรรม ในความหมายของ "พลังความคิดและภูมิปัญญา" ข้างต้น เพียงแต่จะใช้กรอบความคิดของวัฒนธรรมในฐานะเป็น "พรมแดนแห่งวัฒนธรรม" (Cultural Area) ของระบบคิดร่วม ระบบคุณค่าร่วม จิตสำนึกร่วม (Collective Consciousness) และระบบความเชื่อ ของกลุ่มคน หรือ องค์กรใน

พรมแดนนั้นๆ มิได้จำกัดอยู่ที่หน่วย “ชาติพันธุ์” ซึ่งมักเอาขอบเขตทางกายภาพมากำหนด เช่น “ชุมชน” หรือ “หมู่บ้าน” ดังเช่น 2 แนว ดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นพรมแดน ความคิด ความเชื่อ รวมถึงโลกทัศน์ (ทัศนคติที่มีต่อโลกและจักรวาล) ของกลุ่ม ขององค์กร รวมถึงของกลุ่มประชากรในสังคมประเทศใดสังคมหนึ่ง ทำให้สามารถศึกษาวัฒนธรรมในหลายระดับ เช่น ระดับองค์กร (องค์กรธุรกิจ กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น วัฒนธรรมองค์กรภาคธุรกิจ หรือ Corporate Culture วัฒนธรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน) วัฒนธรรมประจำชาติ (เช่น วัฒนธรรมชาวไทย) วัฒนธรรมของสังคม-ประเทศในระดับภูมิภาค (เช่น วัฒนธรรมชาวเอเชีย)

เมื่อเปรียบเทียบกับ สองประเภทดังกล่าวแล้ว การศึกษาประเภทนี้ เป็นการนำวัฒนธรรมออกจากชุมชน เข้าใจวัฒนธรรมในเชิงนามธรรมที่เป็นพลังความคิดและคุณค่าหลักทางวัฒนธรรม (Core Cultural Value) ของกลุ่ม องค์กร และสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยเชื่อว่า กลุ่มหรือองค์กรทางสังคมใดที่มีเป้าหมายหลักร่วมกันย่อมมีแบบแผนทางความคิดและพฤติกรรมประจำกลุ่มหรือองค์กรนั้น ไม่ว่าจะมีความใหญ่หรือเล็ก งานวิจัยในลักษณะหรือประเภทนี้ มีอยู่จำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับสองประเภทที่กล่าวมาแล้ว แต่ถือว่าการเปิดพรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมอีกแนวหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง มีอยู่แม้ว่าจำนวนน้อย จึงสมควรได้รับความสนใจโดยละเอียด

ตัวอย่างแรกที่น่าเอาวัฒนธรรมออกมานอกชุมชน ที่น่าสนใจได้แก่ “แนวคิดและวิถีปฏิบัติขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย” เป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของวรรณดี สุทธินรากร (2545) แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์โดยส่วนที่เน้นเป็นพิเศษแนวคิดและปรัชญาในการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรยั่งยืน หลังจากได้สำรวจแนวคิดจากเอกสารตามแหล่งต่างๆแล้ว วรรณดี สุทธินรากร (2545:54) ประมวลออกมาให้เห็นว่า องค์กรพัฒนาเอกชน ในฐานะที่เป็นกลุ่มองค์กรทางสังคมในประเทศไทย มีลักษณะบางอย่างที่แสดงว่ามี จุดหมายร่วม ปรัชญาแนวคิดร่วมกันของคนในองค์กร ดังเช่น

“เป้าหมายในการดำเนินกิจการในการแก้ปัญหาของสังคม ... กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมเป็นกลุ่มคนชั้นกลาง ที่มีจิตสำนึกต่อการเอื้ออาทรผู้ที่เสียเปรียบ หรือด้อยโอกาสทางสังคม ...”

เมื่อมอง องค์กรที่ร่วมกันสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นหน่วยที่มีวัฒนธรรมในมิติของความเชื่อและวิถีคิดที่ปัจเจกบุคคลในองค์กรพัฒนาเอกชนต่างมีอยู่ในตัวคล้ายกัน องค์กรดังกล่าวจึงดูเหมือน “หน่วยของสิ่งมีชีวิต” ย่อมมี การเกิด มีระยะเวลาของการเติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อมภายนอกโดยทั่วไป และที่สำคัญสามารถเข้าใจระบบแนวคิด ปรัชญาและที่มาที่ไปของระบบความรู้ ความคิดและแนวปฏิบัติ ซึ่งสามารถมองเห็นว่า

วัฒนธรรมวิธีคิดของ กลุ่มพลังเคลื่อนไหวสังคมกลุ่มนี้ เน้นการผลิตการเกษตรอย่างพอเพียงและยั่งยืน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค มีความแตกต่างไปจากระบบและวิธีคิดที่เรื่องการเกษตรที่แตกต่างไปจาก “การเกษตรกระแสหลัก” ที่เน้นผลผลิตสูงเป็นที่ตั้ง อันนำมาซึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มาจากการใช้สารเคมี

ข้อค้นพบที่สำคัญอันหนึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ คือการที่ “การศึกษาวัฒนธรรมชุมชน” มีอิทธิพลอย่างมากในระบบวิธีคิดขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย

งานวิจัยในแนวที่นำวัฒนธรรมออกจากชุมชนขึ้นมาที่นำเสนออีกงานหนึ่ง เป็นการศึกษา “วัฒนธรรมองค์กร” (Organizational Culture) โดย อนงค์นาฏ เจือจันทร์ (2545) ถือได้ว่าเป็นงานที่บุกเบิกในด้านนี้ (ทั้งที่มีพื้นฐานทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์) เป็นการศึกษาวัฒนธรรมองค์กรทางด้านธุรกิจ (Corporate Culture) เน้นกรณีศึกษาของของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เจาะจงในเชิงลึกเฉพาะเรื่องการดำเนินงานโครงการ “สินเชื่อดีเยี่ยม” (สินเชื่อเพื่อสิ่งแวดล้อม) อนงค์นาฏสร้างฐานการคิดและการถกเถียง จากงานของ Peter Senge (1994) และคณะวิจัยแห่ง สถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซต (MIT) โดยเปิดประเด็นข้อถกเถียงใหม่ว่า ธกส. เป็นหน่วยชีวิตหน่วยหนึ่งเมื่อเปลี่ยนการมองให้เห็นว่าองค์กรมีชีวิต คือการเป็นหน่วยแห่งชีวิต (ซึ่งต่างจากวิธีมองตามกระแสหลัก ที่เห็นองค์กรเป็นเพียงตัวอาคารและเห็น “คน” เป็นเพียงแรงงาน) องค์กรนั้นย่อมมีวัฒนธรรมเป็นขององค์กรตนเอง เพราะวัฒนธรรม (ในความหมายที่เป็นพลังความคิดอยู่ในหัวของปัจเจกบุคคล) เป็นตัวกำกับวิธีคิดและพฤติกรรมของสมาชิกขององค์กร ธกส. พื้นที่ของวัฒนธรรมอันนี้ เรียกว่า วัฒนธรรมองค์กรทางธุรกิจ (Corporate Culture) ซึ่งมีระบบคิดภายในองค์กร ระบบการให้ความหมายและคุณค่าต่อองค์กรและต่อผู้อื่น ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องอยู่ในหัวของคนที่ทำงานในองค์กรนี้ แต่พอจะจับเป็นระบบ หรือ “ภาพรวม” ได้

จากนั้น อนงค์นาฏ ตั้งใจหาคำถามวิจัยต่อไปอีกว่า เมื่อ ธกส. เป็นองค์กรธุรกิจที่มีเป้าหมายอยู่ที่ผลกำไร ความพยายามใดๆที่จะสร้าง “สินเชื่อดีเยี่ยม” ย่อมขัดต่อวัฒนธรรมหลักขององค์กร เป้าหมายใหญ่ของนักวิจัยผู้นี้ อยู่ที่การหาคำตอบว่า ในการดำเนินการในเรื่องนี้ ธกส. ได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม (ระบบคิด ระบบการทำงาน และระบบความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ต่อกันทั้งภายในและภายนอก) อย่างไรบ้าง

จากการที่นำเอา “วัฒนธรรม” ออกมาจากชุมชน มาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขององค์กร ทำให้เห็นและเข้าใจกลไกภายในองค์กร ได้แก่ การปรับโครงสร้างการทำงานที่มีลักษณะเป็นหน่วยความสัมพันธ์ระนาบ แบบเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายภายในองค์กร แบบไม่ผ่านทาง การ สร้างวัฒนธรรมการทำงานที่มาจากจิตใจ จากกรณีแรงบันดาลใจ มากกว่าการบังคับบัญชาแบบสั่งการ (อันเป็นต้นแบบของการบริหารองค์กรทั่วไปในสังคมไทย) องค์กรประกอบเหล่านี้ ได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดของกลุ่มผู้ทำงานโครงการ “สินเชื่อดีเยี่ยม” รวมทั้งมีผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงด้านนโยบายจากผู้บริหารระดับสูง โดยได้มีการบรรจุความสำคัญของสิ่งแวดล้อมไว้ เป็นนโยบายที่ชัดเจนและมีแผนงานที่เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องของ ธกส. ในที่สุด

2. แก่นของค่านิยมของสังคมไทย (Thai Core Value)

การศึกษาวัฒนธรรม ในหมวดนี้ เป็นการใช้นิยามที่ขยายพื้นที่วัฒนธรรม ออกให้กว้างถึง สังคมใหญ่ระดับประเทศ เช่น วัฒนธรรมไทย โดยตีกรอบลงมาให้แคบเข้าเป็น “แก่นของค่านิยม” (Core Value) ที่ยึดถือกันในกลุ่มคนของสังคม-ประเทศนั้นๆ ในที่นี้ ได้แก่สังคมไทย ซึ่งอาจหมายถึง ในหมู่คนไทยโดยรวม หรือจะเป็นกลุ่มชน ตามสถานภาพทางสังคม ทั้งหมดในหมวดนี้ไม่มากนัก แต่ด้วยว่าเป็นงานที่มีความสำคัญ ทั้งในด้าน ฐานคิดทฤษฎี หรือในบางราย เป็นการเปลี่ยนแปลงความคิด หรือ “กระบวนทัศน์” (Paradigm) ในด้านการศึกษาวัฒนธรรมเลยทีเดียว จึงจะ ขอนำงานแต่ละชิ้นมากล่าว อย่างค่อนข้างละเอียด

งานชิ้นแรกที่จะขอนำมากล่าว ได้แก่งาน ของ Jermiah Paknawin-Mock ในชื่อเรื่องว่า *Thai Views of Wellness: Sabaay, Smoking and Buddhist Health Promotion (มุมมองของคนไทยว่าด้วยเรื่องสุขภาพดี: ความรู้สึกสบาย การสูบบุหรี่ และการพัฒนางานสาธารณสุขเชิงพุทธ)* ซึ่งเป็นงานวิจัยประเภท วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ของบัณฑิตวิทยาลัยร่วมระหว่างมหาวิทยาลัย California San Francisco และ มหาวิทยาลัย California Berkeley (2001) แม้จะขึ้นหัวว่ามุมมองที่มีอยู่ในหัวของคนไทย แต่กลุ่มศึกษาที่เป็นเป้าหมายโดยเฉพาะ คือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน (Working Class) Jermiah ทำการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ด้วยต้องการที่จะเปิดประเด็นข้อถกเถียงใหม่ ว่างานด้านสาธารณสุขที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันนี้ มักหนักไปในด้านฐานคิดและความรู้ จากผู้เชี่ยวชาญในการรักษาโรค ซึ่งได้แก่ บรรดาแพทย์และ ผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์แผนใหม่ โดยมีได้สนใจว่า ความหมายและคุณค่าว่าด้วยเรื่องสุขภาพดี ของคนทั่วไปนั้น แท้ที่จริงนั้นเป็นอย่างไร จนนำไปสู่การสร้างนโยบายที่ผิดและไม่มีประสิทธิภาพ ที่มุ่งเน้นแต่เรื่อง การรักษาและพยาบาล ที่ต้องใช้งบประมาณ วิชาการและเทคโนโลยีที่สูง ทั้งหมดนี้ ถูกกำหนดโดยแนวคิดของคนตะวันตก เชื้อถือมายาวนานเป็นศตวรรษ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการไปศึกษา ความหมาย และ “แก่นคุณค่า” (Core Value) เรื่อง “ความรู้สึกสบาย” ของคนไทย โดยเน้นประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ทั้งในเมือง และในชนบท โดยนักวิจัยผู้นี้ให้เหตุผลว่า การที่คนไทยรู้สึกสบาย และความล้าลึกของความหมาย ของคำนี้เป็นสิ่งที่คนทางตะวันตกไม่มีความคุ้นเคยมากนัก ทั้งนี้เพราะ “ความหมายลึกๆของความรู้สึกสบายนี้ ถูกกำหนดมาจาก “แก่นคุณค่า” ของวัฒนธรรมประเพณีไทยรวมทั้งสภาพแวดล้อมของคนไทย” (Paknawin-Mock 2001: 17) จากการศึกษาครั้งนี้ Jermiah พบว่า ความจริงแล้วความหมายของคำว่ารู้สึกสบาย มีความหมายในมิติทางพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงความสงบทางใจด้วย แต่ปัจจุบันความหมายของคำว่าสบายถูกเปลี่ยนมาเป็นความหมายแคบเป็นไปในเชิงวัตถุนิยมในแบบสมัยใหม่ จนกระทั่งเมื่อ

ต้องเผชิญกับความลำบากจากสังคมซึ่งเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ กลุ่มคนไทยผู้ใช้แรงงาน จึงเริ่มถามหาความสุขความสบายในมิติของพุทธศาสนา ว่ามันหายไปไหน

สิ่งที่น่าสนใจของงานนี้ ตามที่ผู้วิจัยกล่าวไว้อย่างชัดเจนก็คือการสร้าง “วิธีวิทยา” (Methodology) อย่างใหม่ซึ่งโดยปกติแล้ว การศึกษาเรื่อง “คุณค่า” ทางสังคมนั้น มักจะศึกษาผ่าน กระบวนทัศน์เก่าที่เรียกกันโดยย่อว่า KAP (Knowledge, Attitude, and Practice) คือศึกษา “ความรู้” “ทัศนคติ” และ “การปฏิบัติ” ตามประเภทงานวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ในประเภทที่ 2 ดังได้กล่าวมาในตอนต้นแล้ว แต่นักวิจัยผู้นี้ได้เปลี่ยนมาใช้กระบวนทัศน์ใหม่ เป็นฐานคิดที่ยืนยันว่า ความหมายและคุณค่าทางสังคม นั้นมี “ความรู้สึก” แฝงอยู่ด้วย ดังนั้นจำเป็นที่จะต้อง ได้ข้อมูลมาจากส่วนลึกของความหมายและ “ความรู้สึกนึกคิด” ของกลุ่มคนที่เข้าใจร่วมกัน (Shared Meaning and Shared Value)

ในช่วงเดียวกันกับงานวิจัยที่เพิ่งกล่าวมาข้างต้น ได้มีงานทำนองเดียวกันที่ใช้กระบวนทัศน์ใหม่ที่ว่าด้วยเรื่อง “แก่นคุณค่า” ของสังคม ทั้งของสังคมไทยและต่างประเทศ โดยศึกษาผ่าน ความหมายเชิงลึก ของคำบางคำ หรือ ของหัวข้อบางหัวข้อ เช่น งานของ โอบาส ปัญญา และ โสฬส ศิริไสย (Panya and Sirisai 2003) ที่ศึกษา “การรับรู้และความหมายเรื่องสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย” (Environmental Perceptions in Thailand: Contesting Maps of Eco-conscious Mind) โดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์นั้นถูกกำหนดด้วย “ระหัดทางวัฒนธรรม” (Cultural Models) เป็นกระบวนการปรุงแต่งของปัจเจกบุคคล เรียกว่า Cultural Models

นักวิจัยทั้งสองท่านนี้ ต้องการที่จะตอบคำถามว่า ทำไม ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ในประเทศไทย จึงมิได้ถูกแก้ไขอย่างจริงจัง ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของ “สิ่งแวดล้อม” ถูกสร้างขึ้นโดยทางการ ซึ่งเป็นความหมายใหม่ (ต่างจากทรัพยากรธรรมชาติ ในความหมายที่มีคุณค่าที่เป็นระบบชีวิตของคนไทยโดยเฉพาะในชนบท ที่ต้องพึ่งป่าในด้านที่เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย) เมื่อเป็นดังนี้ ความหมาย (ใหม่) เรื่องสิ่งแวดล้อมจึงเป็นความหมายหลักของคนเมืองชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นความหมายในเชิงเนื้อหา (วิทยาศาสตร์) เมื่อเป็นดังนี้ วิกฤติสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงมิสามารถทำให้เป็น “ประเด็นร่วม” ทางสังคม สรุปได้ว่าระบบความรู้และคุณค่าว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นระบบความรู้และความหมายที่ไม่มีพลังแรงพอที่จะขับเคลื่อนสังคมให้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างทันการและมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยลำดับต่อไป เป็นเรื่องวัฒนธรรมไทยโดยตรง ที่น่าจะนำมากล่าวในที่นี้ ได้แก่งานของ สุริยา รัตนกุล (2538) ในชื่อเรื่องว่า “วัฒนธรรมไทย ความตายและจริยธรรม” เป็นบทความตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ สุริยา รัตนกุล ก็คงเหมือนดังนักวิจัยคนก่อนๆที่กล่าวมา มีความรู้สึกที่ว่า

วัฒนธรรมถูกนำมาใช้เฉพาะส่วนที่เป็น “รูปธรรม” เช่น ดนตรีไทย บ้านไทย อาหารไทย และอื่นๆ ผลงานของความรู้เรื่องวัฒนธรรมจึงถูกนำมาใช้ในเชิงอนุรักษ์ของเก่าไว้เป็น “มรดกของชาติ” สืบไป ด้วยเหตุนี้นักวิจัยจึงได้เสนอทางเลือก ให้ขยับฐานคิดเรื่องวัฒนธรรมไทยใหม่โดยทุ่มความสนใจไปที่ความหมายในเชิง “นามธรรม” อันได้แก่ “โลกทัศน์และค่านิยมของคนไทยที่ยึดถือสืบต่อกันมา” (สุรียา รัตนกุล 2538: 5) ด้วยฐานคิดอย่างหลังนี้ ผู้เขียนแสดงการวิเคราะห์ให้เห็นว่า โลกทัศน์ของคนไทย ถูกกำหนดด้วยความเชื่อทางศาสนาพุทธเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ เรื่องวิญญาณ บาป-กรรม และความหมายของความตาย ในความหมายว่าเป็นสภาวะที่วิญญาณออกจากร่าง และเข้าสู่ห้วงไซของสังสารวัฏ ความตายจึงเป็นเรื่องพอยอมรับกันได้ เพราะมิได้มีความหมายว่าตายแล้วสูญสิ้นทุกอย่างไปเลย หากแต่วิญญาณยังมีโอกาสไปผุดเกิดใหม่ตามเห็นและปัจจัยของการทำคุณงามความดีซึ่งต่างกับความหมายของวงการแพทย์ โดยเฉพาะในปัจจุบัน ที่มีการนิยามและใช้เป็นตัวกำหนดความตายของมนุษย์ คือการหยุดทำงานของ “รูป” หรือ “ความตายทางสมอง” ได้แก่ สมอง ปอด หัวใจ เป็นต้น นอกจากนั้นในยุคสมัยที่เทคโนโลยีทางการแพทย์ก้าวหน้าถึงขนาดเปลี่ยนอวัยวะบางส่วนได้ ความหมายในเรื่องการตายจึงเปลี่ยนความหมายมาเป็น ความตายทาง “รูปธรรม” มากขึ้น การดูแลผู้ป่วยที่ให้ความสำคัญต่อผู้ป่วยเปลี่ยนอวัยวะมากกว่าคนป่วยหนักแต่ยังไม่ตาย ทำให้เกิดเป็นปัญหาเชิงจริยธรรม อยู่ในขณะนี้

3.4 วัฒนธรรมในฐานะพลังแห่งความงามและจิตปัญญา

1. ศิลปศาสตร์ในฐานะพลังปัญญา

งานวิจัยวัฒนธรรมประเภทที่ 4 เป็นประเภทสุดท้ายของงานวิจัยที่ดำเนินการศึกษาในภาคกลาง เป็นงานที่อาจเรียกได้ว่าพยามข้ามพ้นความเป็น “รูป” ของวัฒนธรรม มุ่งสู่ความเป็น “นาม” ของวัฒนธรรม งานวิจัยประเภทนี้มีน้อยมาก คือ งานวิจัย 2 งานหลักๆ และเป็นงานวิจัยที่เพิ่งเกิดขึ้น ในช่วงเวลา ราวๆ 2545-49 นี้เอง แม้จะมีจำนวนน้อยมาก แต่ดูแล้วว่ามีคุณค่าในทางวิชาการเป็นอย่างมาก สมควรที่จะได้รับความสนใจในรายละเอียดเพื่อให้เกิดข้อถกเถียงทางวิชาการอย่างใหม่ๆ ขึ้นบ้าง

งานวิจัยวัฒนธรรมประเภท “นาม” งานแรก ได้แก่งานวิจัยของ เจตนา นาควัชระ (2548:9) มีชื่อโครงการวิจัยว่า “การวิจารณ์ในฐานะพลังปัญญาของสังคมร่วมสมัย” โดยการสนับสนุนของ กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยถือเอา การวิจารณ์ (งานศิลปะและวรรณคดี) เป็นสื่อกลาง (ระหว่างศิลปินกับสาธารณะ) ในฐานะที่เป็นพลังสร้างปัญญาจากการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและการหล่อหลอมวัฒนธรรมที่ต่างกัน (ระหว่างตะวันออกกับตะวันตก)ให้รวมกันเป็นหนึ่ง ลักษณะพิเศษ

ของงานวิจัยเรื่องนี้ เป็นการรวบรวมงานเขียนและงานวิจารณ์ที่เป็นรูปบทความทางวิชาการตีพิมพ์ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ที่เป็นภาษาไทยถูกรวบรวมอยู่ใน จากแผ่นดินแม่สู่แผ่นดินอื่น: รวบรวมบทความวิชาการและบทวิจารณ์ (2548) และที่เป็นภาษาอังกฤษอยู่ใน *Fervently Mediating Criticism From a Thai Perspective: Collected Articles 1982-2004* (Chetana Nagavarara 2004)

เจตนา นาควัชระ อาจถือได้ว่าเป็นนักวิจัยคนแรกๆที่เปิดประเด็นการวิพากษ์ ความเข้าใจ และงานด้านวัฒนธรรมของปัญญาชนและนักวิชาการไทย เช่น ในบทความเรื่อง "Modernization and Cultural Heritage : Our Dilemma" ("ความทันสมัยกับมรดกวัฒนธรรม: เจื้อนปมปัญหาของเรา") เจตนา นาควัชระ (2005:64) การให้ความหมายของคำว่า "วัฒนธรรม" ถูกประดิษฐ์ให้ติดอยู่บนนโยบายที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ จึงออกมาเป็นในเชิง "รูปธรรม" มีตัว มีตน เป็นรูปเป็นร่าง เป็นก้อนความรู้ ที่ควรเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นสมบัติของชาติสืบไป ขาดมิติที่เป็น "นามธรรม" การมองให้เป็นระบบชีวิตและระบบสังคมที่หล่อหลอมเอาความงามและจิตปัญญาอันเป็นแดนเกิดของความหมาย จินตนาการใหม่ๆและคุณค่าอันสูงส่งของชีวิต ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงมิสามารถนำความรู้เรื่องวัฒนธรรมมาใช้ในการสร้างพลังปัญญาใหม่ให้แก่ประเทศได้ ให้ความรู้เท่าทันกับผลของยุคนิยมความทันสมัยและนิยมการพัฒนา

จากแนวคิดในเชิง "นามธรรม" เจตนา นาควัชระ จึงเห็นว่าบทบาทของ "ศิลปศาสตร์" (วรรณกรรม ศิลปกรรมสาขาต่างๆ ดนตรี ศิลปการแสดงต่างๆ รวมทั้งการวิจารณ์งานศิลปกรรม) ประวัติศาสตร์ มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสร้างความเข้าใจวัฒนธรรม ในมิติทาง "นามธรรม" ได้อย่างครบถ้วน ลึกซึ้ง ในความคิดของนักวิชาการผู้นี้ ผลงานทางศิลปะและวรรณกรรม เป็นสิ่งที่สะท้อน ตัวตนของศิลปินผู้สร้างงาน เมื่อมีทักษะในการตีความหรือแปลความหมาย แล้ว จะพบว่ามีการผสมผสานวัฒนธรรม ระหว่างชนชั้นสูงกับคนท้องถิ่น หรือแม้กระทั่ง ระหว่าง สังคมไทย (ตะวันออก) กับสังคมตะวันตก อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น "วัฒนธรรม" ในความเห็นของ เจตนา นาควัชระ จึงเป็นสิ่งที่ เป็น "นามธรรม" หล่อหลอมอยู่ในชีวิตจริงของคนทุกหมู่เหล่าและเป็นวิถีชีวิตที่สร้างสรรค์มีชีวิตชีวา บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนที่มีรากทางประวัติศาสตร์

ในบทความภาษาอังกฤษ เรื่อง "In Search of Indigenous Theories" เจตนา นาควัชระ (2004: 337-340) ได้ยกตัวอย่าง ของการมองโครงสร้างสังคมโดยผ่าน "ดนตรี" เช่น วงปี่พาทย์ ที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับ "ระนาดเอก" ที่เป็นเครื่องผู้เล่นนำวง แต่แท้ที่จริงระนาดเอกจะถูกกำกับจังหวะด้วย "ระนาดทุ้ม" ที่อยู่เบื้องหลัง กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงในสังคมไทย คือคนที่ไม่จำเป็นต้องปรากฏตัวให้เห็นเสมอไป

งานเขียนของนักวิชาการ ผู้นี้ล้วนมีคุณค่าต่อความเข้าใจตัวตนของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องบทวิพากษ์หลายบทเกี่ยวกับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยไทย ที่ล้มเหลวไม่

สามารถสร้างพลังปัญญาให้กับประเทศชาติได้ ทั้งนี้เป็นเพราะไม่เห็นคุณค่าของความรู้ด้าน “ศิลปศาสตร์” เช่นในบทความเรื่อง “The Plight of the Modern Scientist” (2004:30-47)

2. วัฒนธรรมแสงปัญญา

ในปี 2547 ได้มีงานวิจัย เหมือนกับพยายามที่จะตอบบทวิพากษ์ของ เจตนา นาควัชระ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปศาสตร์และปรัชญาชั้นนำของเมืองไทย ซึ่งได้กล่าวมาแล้วด้านบนนี้ ความพยายามที่จะนำความรู้ ด้านใน ฐานะที่ทำให้เกิด “วัฒนธรรมสร้างปัญญา” เป็นผลงานของ โครงการวิจัยชุดใหญ่มีชื่อว่า “โครงการเครือข่ายความรู้ข้ามศาสตร์” (Transdisciplinary Commons) ดำเนินการในระหว่างปี 2546-2548 ด้วยการริเริ่มของกลุ่มนักวิจัยกลุ่มหนึ่งจาก มหาวิทยาลัยมหิดล พร้อมด้วยการสนับสนุนร่วมจากสถาบันกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผลงานวิจัยถูกรวบรวมเป็นบทความจากสัมมนาวิชาการ (Proceedings) 3 ชุด ได้แก่ 1) *จับความคิด ชีตเขียนโลกใหม่* 2) *เครือข่ายความรู้ข้ามศาสตร์: รวมบทความการสัมมนาวิชาการ* และ 3) *Dialogue and David Bohm*

กลุ่มนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดลกลุ่มนี้ (รวมตัวกันได้ 13 คน ที่มาจากต่างสาขาวิชาและต่างคณะ) มีความพยายามที่จะตอบคำถามว่า หากเสริมสร้างบทบาทของมหาวิทยาลัย ให้ว่าเป็นสถาบันสร้างปัญญาให้แก่สังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างจริงจัง จะต้องมีการ “จัดการ” ปรับปรุงตนเองอย่างไร? สิ่งแรกที่ได้ (จากเวทีเสวนา) โดยข้อคิดจาก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต: 29) คือ “การสร้างวัฒนธรรมแสงปัญญา” โดยให้เหตุผลว่า

“สังคมไทยเราได้พัฒนาดีบางด้าน โดยเฉพาะด้านจิตใจ ในแง่ของการมีน้ำใจ สรุปว่าเป็นวัฒนธรรมแห่งเมตตา ..... แต่ว่าอีกด้านหนึ่งที่ไม่ค่อยดีคือ วัฒนธรรมแสงปัญญา วัฒนธรรมแสงปัญญานี้ สังคมไทยไม่ค่อยเดินเลย ไม่ค่อยอยากเรียนรู้ ไม่ชอบใช้ห้องสมุด ไม่หาหนังสืออ่าน ....”

ต่อมานักวิจัยกลุ่มนี้ ได้พยายามติดตามค้นหาความหมายของ “วัฒนธรรมสร้างปัญญา” จนเริ่มมองเห็นความซับซ้อนของ ระบบวิธีคิด วิธีการที่ค้ำชูในการสร้างความรู้ ที่ยังไม่ถึงความจริงแท้ ความค้ำชูกับวิธีการคิด จึงถือว่าเป็น “วัฒนธรรม” ระบบหนึ่งในสังคม ในที่นี้คือสังคมไทย เมื่อสืบค้นกันไปอย่างต่อเนื่อง จึงพบว่า วัฒนธรรมการรู้ ได้แก่ การเรียนการสอนในปัจจุบัน มิได้นำไปสู่การสร้างปัญญาให้เห็น จักรวาลใหม่ เห็นโลกใหม่ เปลี่ยนคุณค่า จิตสำนึก ความรู้สึกและการปฏิบัติ ที่เคยมีต่อโลก ต่อธรรมชาติ ต่อตนเองและสรรพสิ่งใหม่อย่างใหม่ เมื่อเป็นดังนี้จำต้องแสวงหากระบวนการและวิธี “จัดการ” การสร้างความรู้ใหม่ๆ เช่น “สารสนเทศา” หรือ “ภาวนาสันทนา” ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “Dialogue” เป็นต้น (โปรดดูใน ประสาน ต่างใจ 2547 และ โสฬส ศิริไสย์ 2547) ในทำนอง

เดียวกัน โอกาส ปัญญา และไลฟ์สไตล์ (2548) ในบทความเรื่อง “ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมสร้างปัญญา:สำรวจความรู้เกี่ยวกับการสร้างความรู้ด้วยศาสตร์แห่งบูรณาการ” ได้เสนอให้เห็นถึงแนวโน้มของกระแสโลกในการสร้างการเรียนรู้และวิจัยใหม่จากความรู้และความชำนาญเฉพาะสาขามาเป็น “สร้างความรู้ข้ามศาสตร์” (Transdisciplinarity) โดยพยายามให้เกิดการบูรณาการเข้าหากันเป็นเนื้อเดียวกันระหว่าง นักวิจัย/ผู้เชี่ยวชาญด้วยกัน เท่านั้นยังไม่พอ กลุ่มนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ นั่นก็คือ สถาบันมหาวิทยาลัยนั่นเองต้องสร้างการมีส่วนร่วมของสังคม จะด้วยการเอาปัญหาสังคมขึ้นมาเป็นโจทย์ก็ดี หรือ การการค้นในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมเป็นคณะวิจัยตั้งแต่ต้น แม้แต่ในวิทยาศาสตร์ด้านนิวเคลียร์ฟิสิกส์เองได้มีแนวโน้มที่ต้องเปลี่ยนจากการศึกษาวิจัยวิทยาศาสตร์นิวเคลียร์เพื่อนิวเคลียร์ มาเป็นสร้างความรู้เรื่องพลังงานนิวเคลียร์ เพื่อประโยชน์อันดีงามต่อสังคม

โจทย์สำคัญต่อมาที่นักวิจัยกลุ่มนี้พยายามจะค้นหา ก็คือทำอย่างไรถึงจะทำให้นักวิชาการต่างสาขาความชำนาญและต่างสถาบัน ทำงานวิจัยสร้างความรู้เชิงบูรณาการ (ตอบปัญหาสังคม) ได้ ในเมื่อต่างคนต่างมีวัฒนธรรม (สร้างปัญญา) ที่มีลักษณะเฉพาะของสาขาความชำนาญ จากการเล่าเรียนมา และจากวัฒนธรรมองค์กรที่มีความแตกต่างหลากหลาย? จากประสบการณ์จริงในการทำงานร่วมกันอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องมาเป็นเวลากว่า 2 ปี สามารถมองเห็นโครงสร้างหรือองค์ประกอบที่เป็นตัวปิดกั้น กดทับการเคลื่อนไหวทาง “วัฒนธรรมแสงปัญญา” ในสังคมไทย และแม้แต่สังคมโลกได้ พอจ๋านำมาเปิดประเด็นใหม่เป็นข้อถกเถียงได้ดังต่อไปนี้

2.1 ญาณวิทยา (Epistemology)

ญาณวิทยาคือแขนงปรัชญาที่ว่าด้วย มนุษย์สร้างความรู้เพื่อเข้าถึงความจริงได้อย่างไร ในเรื่องนี้ นักวิจัยกลุ่มนี้ได้สำรวจสืบค้นไปถึงสถานภาพความรู้ (Cognition) ในปัจจุบันว่า วิวัฒนาการด้านความรู้ของมนุษย์ ยังไม่ถึงความจริงของธรรมชาติ ยังเป็นเพียงความรู้เหตุและปัจจัยภายนอก ซึ่งมักแยกส่วนย่อยส่วนเพื่อนำมาปรับใช้ความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคลยังขาด “วิถีคิด” ที่ลึกซึ้งและเป็นธรรมชาติ สามารถเข้าถึงธรรมชาติได้ ในเรื่องนี้ ประสาน ต่างใจ (2547: 215-216) ได้อธิบายไว้คร่าวๆ ดังนี้

“เหตุปัจจัยของการรู้มีสองอย่าง อย่างที่หนึ่งเป็นการรู้เหตุปัจจัยภายนอก (Material Causation หรือ Objective Causation) เห็นจากสิ่งข้างนอก อย่างที่สองเป็นเหตุปัจจัยภายใน (Subjective Causation) คือเห็นมาจากข้างใน ได้สิ่งนั้นมาจากความจำของเราโดยใช้เส้นทางของสมอง (Mental Pathway) ความรู้ทั้งสองระดับต้องอาศัยสมองเป็นตัวทำ เราทำงานเพื่ออะไร เรารู้เพื่ออะไร เรารู้เพื่อความอยู่รอด เราจะดำรงอยู่ให้รอด เราต้อง ... รู้เป็น”

ด้วยเหตุที่มนุษย์ มีความรู้สึก มีสังคม มีวัฒนธรรม การอบรม การศึกษาเลี้ยงดู อันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดความคุ่นชินทางความคิด สิ่งที่เห็น ที่ได้ยิน ได้กลิ่น ได้จามา ทั้งหมดมาจากการทำงานของสมอง ซึ่งในการค้นพบใหม่สมองเป็นเพียง “กลไก” หรือ “รูป” หรือ เป็นเพียง “ฮาร์ดแวร์” สำหรับบริหารข้อมูลด้วยการจัดเก็บข้อมูลไว้เป็นความจำหรือ “สัญญา” ในศาสนาพุทธ เพื่อนำมาใช้ในการคิดหาเหตุหาผล ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การคิดวิเคราะห์เพื่อหาเหตุผลและอาศัยประสบการณ์ ก็ยังเป็นความคิดที่ยังต้องใช้ “เส้นทางของสมอง” (เพราะเป็นความคุ่นชินมาจากการใช้ความจำ) ยังไม่ถึงขั้นความฉลาดและปัญญาในความหมายของ ประสาน ต่างใจ

ในความเชื่อของประสาน ต่างใจ โดยมีข้ออ้างอิงจากงานวิทยาศาสตร์ใหม่ คือ ทฤษฎีสัมพัทธภาพ (Theory of Relativity) ของ ไอน์สไตน์ และ ทฤษฎี ควอนตัมเมคคานิกส์ (Quantum Mechanics) ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ของสังคมมนุษย์ ณ ปัจจุบัน และล้ำหน้ากว่า วิทยาศาสตร์คลาสสิกที่เรียนกันอยู่ปัจจุบัน โดยได้กล่าวไว้ในบทความหนึ่งว่า “ปัญญา” และความฉลาด ไม่ได้มาจากสมอง (ประสาน ต่างใจ 2547: 216)

“เป็นความคิดที่มาจากโดยไม่เกี่ยวกับสมอง มันจะมาของมันเมื่อเราอยู่ในสภาวะที่เราไม่ได้คิด มันจะโผล่ขึ้นมา เขาเรียกว่าญาณสำนึก หรือญาณหยั่งรู้ หรือ Intuition มันไม่มีสิ่งที่ถูกสังเกตไม่มีสิ่งที่ถูกเห็น ...”

สิ่งที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่อง ญาณวิทยาว่า ณ ปัจจุบันนี้ความรู้ได้จากการหาเหตุผลจากการจำ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์คลาสสิกอย่างเดียวนั้นไม่พอ และกลายเป็นความคุ่นชินไปด้วยว่า “วิธีรู้” ของคนเราที่ผ่านมา ความรู้ อยู่นอกตัวผู้รู้ ทำให้เห็นว่ายังมีช่องว่างอีกมากมายในเรื่องงานวิชาการที่ไม่เคยสนใจสร้างความรู้ที่มาจากในสวนลึกจากภายใน ที่ตัวผู้รู้รู้ได้จาก “ญาณสำนึก” คือรู้จากการรื้อถอนความจำ รู้จากการไม่เห็น จากการไม่ได้ยิน และรู้ได้จากการหลีกเลี่ยงการบังคับ และการถกเถียง ญาณวิทยาใหม่เป็นเรื่องที่ว่า ผู้รู้กับตัวความรู้เป็นสิ่งเดียวกัน ประเด็นสำคัญก็คือว่า ในโลกต่อไปความสำคัญอยู่ที่วิธีรู้ ของผู้รู้นั้นว่า รู้ได้อย่างไร เช่นเป็นความรู้ที่ได้จากการกระทำ (ฝึกฝน พิจารณาใคร่ครวญทางจิตปัญญา—เป็นไปตามธรรมชาติไม่ยึดติด) หรือความรู้ที่ได้โดยผ่านเส้นทางของสมอง ความจำ เท่านั้น

เมื่อกลับมาดูคำถามวิจัยของเครือข่ายนักวิจัยข้ามศาสตร์ ที่ยกมาข้างต้นที่ว่า อยากรู้ว่ากลุ่มนักวิชาการ ที่ต่างก็มีความรู้ตามสาขาวิชาของตน จะทำงานร่วมกันได้อย่างไร จึงถือเป็น “การวิจัยผู้วิจัย” ซึ่งเป็นการเปิดประเด็นคำถามในระดับญาณวิทยา อันเป็นองค์ประกอบอันสำคัญต่อการสร้าง “วัฒนธรรมแสวงปัญญา” เพื่อก้าวพ้นสิ่งที่สถาบันคนเคยมองภาพมหาวิทยาลัยไทยไว้ว่า “มหาวิทยาลัยไทยตายแล้ว” จากประสบการณ์ของนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดลกลุ่มนี้ พบว่ามีความพยายามที่จะค้นคว้าเรื่อง “วิทยาศาสตร์แห่งองค์รวม” (Science of Wholeness) เป็นการ

เปิดการถกเถียงในเรื่องความเชื่อมโยงระหว่าง มิติด้าน “จิตปัญญา” ทางศาสนาพุทธ เข้ากับ วิทยาศาสตร์ใหม่ ด้วยการปฏิบัติเพื่อพัฒนากลุ่มตนเองให้ “ก้าวล่วง” ความเป็นตัวตนและขอบเขต แบ่งความเป็นสาขาวิชาไปสู่การสร้าง “วัฒนธรรมแสงปัญญา” แบบใหม่เป็นการ “สร้างความรู้ข้ามศาสตร์” ดังที่ โอบาส ปัญญาและโสฬส ศิริไสย์ (2548:72) ได้กล่าวไว้จากการสำรวจเอกสาร ในตอนหนึ่งว่า

“มีแนวโน้มที่วิทยาศาสตร์ใหม่ คือควันตัมฟิสิกส์และวิถีพุทธที่ว่าด้วยปัญญาชั้นสูงจากภายในตัวตน ในที่สุดต่างจะช่วยสร้างหนทางการเข้าถึงความจริงแห่งโลกธรรมชาติ และโลกาภิวัตน์ อันซับซ้อน .... การเรียนการสอนด้วยวิทยาศาสตร์แห่งบูรณาการตามวิถีพุทธให้เข้ากับชีวิตจริง ควรได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่และเร่งด่วน”

2.2 วิธีวิทยา (Methodology)

องค์ประกอบต่อมาในการสร้าง “วัฒนธรรมแสงปัญญา” ได้แก่ “วิธีวิทยา” อันเป็นกระบวนการและขั้นตอนการสร้างความรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยสองส่วนที่เป็นเหตุและปัจจัยต่อกัน อันดับแรก ได้แก่การวางความคิดและข้อสรุป และความเชื่อ ไว้บนโลกทัศน์ หรือ กระบวนทัศน์ (ความเชื่อพื้นฐานร่วมกันของชุมชนนักวิทยาศาสตร์) อย่างใดอย่างหนึ่ง และประการที่สองได้แก่เครื่องมือที่จะต้องพัฒนาเพื่อให้ได้มาซึ่งชุดข้อมูล หรือ ความรู้ว่าด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

งานวิจัยของกลุ่มนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดล ได้หยิบยกเอาเรื่องความเชื่อหรือโลกทัศน์ ขึ้นมาเป็นประเด็นข้อถกเถียง ว่าในบรรดาปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นกับสังคมทั้งในระดับประเทศ คือประเทศไทย ตลอดจนสังคมทั่วไปในโลก ในปัจจุบันนั้น ทำไมจึงดูเหมือนว่ายิ่งแก่งแย่ง เป็นปัญหาเดิมๆ เช่น ความยากจน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และปัญหาด้านสังคม ด้านสุขภาพ และอื่นๆอีกมากมาย ทั้งๆที่ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และเทคโนโลยีการสื่อสาร คำตอบเริ่มก่อตัวขึ้น และรวบรวมไว้ในงานเขียนชุด *จับความคิด ขีดเขียนโลกใหม่* (จารุภา วะสี และคณะ 2547) ที่ชัดเจนที่สุดเห็นจะเป็นบทความของประสาน ต่างใจ (2547: 180) ที่ได้อ้างคำพูดของไอน์สไตน์ ที่ว่า “เราไม่มีทางแก้ปัญหาใดๆทั้งสิ้นด้วยการใช้วิธีการคิดและกระบวนการคิดแบบเดียวกับที่เราสร้างปัญหานั้นขึ้นมา” เป็นความหมายในทำนองว่า ปัญหาทุกวันนี้ เป็นผลจากการใช้ระบบวิธีคิดเพียงอาศัยเส้นทางของสมอง (Mental Pathway) เข้าใจโลกจากเหตุปัจจัยภายนอก มนุษย์ไม่สามารถสร้าง “ญาณสำนึก” ได้มากพอ จำเป็นที่จะต้องตั้งคำถามกับกระบวนทัศน์ของวิทยาศาสตร์คลาสสิกที่มีอิทธิพลแผ่ซ่านไปในศาสตร์ทุกสาขาที่เรียนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยเป็นเวลากว่า 300 ปี ด้วยเหตุนี้ นักคิดผู้นี้ ได้เสริมว่า

"ที่เราทำกันอยู่ทุกวันนี้แก้ปัญหาก็ไม่ได้ ใช้ปัญญาเก่าที่สร้างปัญหานั้นขึ้นมาไปวันๆ .... สังเกตให้ดีจะพบว่า เรามีปัญหาเพิ่มขึ้นเป็นปัญหาอภิปัญญา เป็นวิกฤติ ไล่กันไปตามลำดับ เพราะเหตุที่เราใช้วิทยาศาสตร์ที่มองเห็นด้วยตา ....

.....

วิทยาศาสตร์ที่เราใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นวิทยาศาสตร์ที่แคบ ไม่ใช่แปลว่าใช้ไม่ได้ ใช้ได้ ... เป็นประโยชน์มากด้วย แต่ไม่ใช่ความจริง ทุกอย่างไม่ใช่ความจริง

.....

ผมอยากชี้ให้เห็นว่า วิทยาศาสตร์ใหม่ก้าวไปสู่ความจริงใหม่ แล้วเราต้องเชื่อผลที่บอกว่า เมื่อวิทยาศาสตร์เก่าไม่สามารถใช้กับเราได้อีก ก่อให้เกิดปัญหากับเรา เราต้องทิ้งกระบวนการนั้นทั้งหมด ไม่ใช่ว่ายังดึงมาได้และนำมาสอนกัน ...

เมื่อเราทำลายธรรมชาติลงไปมากๆ แก้ปัญหาให้ตายก็แก้ไม่ได้ ทำอย่างไรจะให้การศึกษานี้ถูกต้อง มันไม่ถูกต้องถ้าคุณไม่ทิ้งกระบวนการที่คนเก่า คุณต้องรู้ใหม่หมด เรียนใหม่หมด ... ไม่ได้แปลว่าของเก่าใช้ไม่ได้ แต่ว่าต้องเอาทฤษฎีที่อยู่ในอันเก่ามาหลอมใหม่ มาเรียนใหม่ ในความเป็นองค์รวม" (ประสาน ต่างใจ 2547:184)

กระบวนการที่คนใหม่และวิทยาศาสตร์ใหม่ที่ว่ามานี้ เป็นอย่างไร? ในความเชื่อของประสาน ต่างใจ (ประสาน ต่างใจ 2547:186) ก็คือ วิทยาศาสตร์ใหม่ "จะถือจิตเป็นเรื่องใหญ่ ร้อยรวมอยู่ในวิทยาศาสตร์แทบทั้งหมด เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตหรือวิทยาศาสตร์ทางจิตวิญญาณ ... เป็นเรื่องที่ผมรับถ่ายทอดมาและอ่านมาลัยสิบกว่าปี"

เมื่อกระบวนการเปลี่ยน มาเป็นองค์รวมระหว่างสรรพสิ่งที่ เป็นกายภาพและวัตถุกับ "จิต" ในความหมายที่เป็นสนามแห่งพลังที่ละเอียด (Subtle Energy) ที่เปรียบเสมือน "ด้ายเส้นเดียว" ที่ถักพรมทั้งผืน ส่วนแยกและรอยต่อจึงไม่มี "ผู้รู้" กับ "สิ่งที่ถูกรู้" จึงเป็นหนึ่งเดียวกัน ความรู้ที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ จึงเป็นระบบชีวิต ระบบความรู้สึก ระบบคุณค่าที่มีความหมายเชิงเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ เมื่อในสังคมโลก เริ่มมีการสร้างกระบวนการที่คนใหม่เช่นนี้ ระเบียบวิธีรู้ วิธีสอนจำเป็นต้องถูกปรับเปลี่ยนไป เพราะวิธีรู้แบบเดิม (ใช้เส้นทางของสมองอย่างเดียว) นั้นปฏิเสธมิติทางจิตวิญญาณ (Spirituality) ถูกปฏิเสธโดยกระบวนการที่คนเก่าอย่างสิ้นเชิง

ดังนั้น กลุ่มนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดลกลุ่มนี้ จึงได้พยายามพัฒนาเครื่องสร้างปัญญา เพื่อให้เป็นทางเลือกใหม่ เช่น การค้นคว้าและพัฒนา "การวิจัยข้ามศาสตร์" (Transdisciplinary Research) "การศึกษาวิถีพุทธเพื่อบูรณาการทฤษฎีให้เข้ากับชีวิตจริง" (โปรดดู ชยสาโรภิกขุ 2547) และ Dialogue (โปรดดู โสฬส ศิริไศย์ 2547 และประสาน ต่างใจ 547) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายว่า สนทนาสนทนาบ้าง สารสนทนาก็มี และภาวนาสทนา บ้างก็มี

บทที่ 4 : สังเคราะห์/อภิปรายผลและสรุปผล

4.1 สังเคราะห์และอภิปรายผล

งานวิจัยวัฒนธรรมในฐานะเป็นพลังความรู้และภูมิปัญญา ที่ทำการศึกษาวิจัยอยู่ในภาคกลาง จากการสำรวจและวิเคราะห์เอกสาร สามารถแบ่งออกตามลักษณะของเนื้อหาสาระ หรือ แนวได้เป็น 4 แนว ใหญ่ๆ ได้แก่

- 1 แนวคติชนศึกษา ได้แก่ การศึกษา วรรณกรรมพื้นบ้าน ประเพณี พิธีกรรม ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะพื้นบ้าน สภาพสังคม และวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์กลุ่มย่อย ที่ตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นชนบท
- 2 แนวพฤติกรรมศาสตร์ ได้แก่การศึกษา ความเห็น ความรู้ เจตนาคติ ความเชื่อ และการปฏิบัติ ของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น
- 3 แนวระบบคุณค่าและความหมายร่วม ได้แก่การศึกษา ความหมาย คุณค่าหลัก และความงาม (ศิลปศาสตร์) ที่สะท้อนถึงแบบแผน ความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา ระบบคุณธรรม - จริยธรรม และแบบแผนการคิดการปฏิบัติ ในระดับ กลุ่ม องค์กร จนถึงระดับสังคมไทยโดยรวม
- 4 แนวพลังความงามและปัญญา ได้แก่การศึกษาวัฒนธรรมในฐานะที่สร้างความงาม จินตนาการ และจิตปัญญา โดยผ่านศาสตร์ทางด้านศิลป และวิทยาศาสตร์ใหม่ (วิทยาศาสตร์แห่งองค์รวม ระหว่างกายกับจิต)

4.2 หน่วยวิเคราะห์และพื้นที่ศึกษา

งานวิจัยวัฒนธรรมที่ได้ดำเนินการในภาคกลางของประเทศไทยใช้ “หน่วยวิเคราะห์” และพื้นที่ศึกษา วัฒนธรรม อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้หน่วยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และการปกครอง (Geo-political Area) เป็นตัวกำหนดขอบเขตการศึกษาทั้งหมดอยู่ระดับท้องถิ่นในชนบท โดยใช้หน่วยหมู่บ้าน ชุมชนท้องถิ่น เป็นหน่วยวิเคราะห์ แต่อาจเจาะจงจำเพาะไปที่ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มอาชีพ (ผู้บริหาร พยาบาล ครู นักเรียน ฯลฯ) และกลุ่มทางสังคม (ผู้สูงอายุ ผู้หญิง เยาวชน) กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในเชิงปริมาณ งานวิจัยในแนวคติชนศึกษา คือแนวแรก มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือลักษณะหรือแนววิจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์ ทั้งสองแนวเมื่อรวมแล้วพบว่า เกือบ 90 เปอร์เซ็นต์ เป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ สำหรับงานวิจัย ในแนวที่ 1 และ 2 อาจเรียกงานวิจัยที่ใช้หน่วยพื้นที่ภูมิศาสตร์และการปกครอง เป็นหน่วยวิเคราะห์และพื้นที่ศึกษา ทั้งสองแนวนี้ว่า “การศึกษาชุมชน” (Community Studies) 2) เป็นการศึกษาที่ใช้ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” (Cultural Area) เป็นหน่วยวิเคราะห์ ดังนั้น ประชากรเป้าหมาย จึงยึดหยุ่นไปตามกลุ่มวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มเครือข่าย องค์กร (ภาครัฐ หรือ

NGOs หรือภาคธุรกิจเอกชน) สังคมระดับประเทศ และการปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมต่อสังคมในระดับโลก ได้แก่ งานวิจัยลักษณะที่ 3 และ 4 พบว่า มีจำนวนน้อยมาก ยกเว้นประเภทที่ 3 มีงานประเภทวิทยานิพนธ์อยู่บ้าง 2-3 เรื่อง นอกจากนั้นสองแนวอย่างหลังเป็นผลมาจากโครงการวิจัยเป็นการจำเพาะทั้งสิ้น

4.3 หัวข้อและประเด็นการวิจัย

ความเด่นของงานวัฒนธรรมในภาคกลาง คือความหลากหลายในเรื่องหัวข้อและประเด็นการวิจัย เฉพาะในงานวิจัยในแนวคติชนวิทยา (1) อย่างเดียว ครอบคลุมหัวข้อวิจัยอยู่หลายด้าน ได้แก่ วรรณกรรมพื้นบ้าน ประเพณี พิธีกรรม ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะพื้นบ้าน สภาพสังคม และวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์กลุ่มย่อย ในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังครอบคลุมเกือบทุกกลุ่ม ที่มีอยู่ในภาคกลาง เช่น คนไทย ลาวโซ่ง ชนชาติมอญ กะเหรี่ยง ลาวพวน ลาวยวน ลาวครั่ง ชาวจีน และอุยกูร์ โดยนอกจากคนไทยแล้ว ชนชาติมอญ และลาวโซ่ง ได้รับความสนใจในการศึกษาค้นคว้ามากตามลำดับต่อมา

ตรงกันข้ามกับหัวข้อวิจัย งานวิจัยแนวคติชน มีประเด็นการวิจัย ที่ซ้ำๆกัน ส่วนใหญ่ศึกษา คุณสมบัติ บทบาทหน้าที่ของเรื่อง "วัฒนธรรมประเพณี" ที่มีต่อวิถีชีวิตของท้องถิ่น หรือกลุ่มชาติพันธุ์ นั้นๆ และประเด็นการสืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลัง ซึ่งส่วนใหญ่ จะพบว่า ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้ง "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ถูกกระทำให้ลดบทบาท และเริ่มเสื่อมถอยไป โดยกระบวนการพัฒนาความทันสมัย แสดงถึงความสนใจของนักวิจัยวัฒนธรรมในแนวนี้ ที่จะหาความสัมพันธ์ ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยส่งผลกระทบต่อกัน ในกระบวนการเปลี่ยนแปลง

ในงานวิจัยแนวพฤตินิยมศาสตร์ (2) ก็เช่นกัน มีความหลากหลายในหัวข้อและประเด็นศึกษาสูงมาก ได้แก่ เรื่องบทบาทของความเชื่อ และพุทธศาสนา สาธารณสุขและการแพทย์แผนไทย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน ธุรกิจชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเมืองและศักยภาพด้านภาวะผู้นำท้องถิ่น พฤติกรรมการเรียนรู้และเบี่ยงเบนของนักเรียนและเยาวชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการพัฒนารูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน

ประเด็นคำถามที่พยายามค้นหาคำตอบ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับงานวิจัยแนวคติชน เป็นความสนใจที่จะอธิบายคุณลักษณะ บทบาทหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยในชุมชน และกระบวนการการเกิดขึ้นและเสื่อมถอย ของวิถีเดิมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงถูกค้นพบว่าเป็น "สัญญาแห่งความเสื่อม" รวมถึงปัญหาในด้านวิถีชีวิตของผู้คนทั่วไปเด็กและเยาวชน

ในงานวิจัย "วัฒนธรรมชุมชน" ของทั้งสองแนว พอประมวลได้ว่า มีความกว้างในเชิงหัวข้อวิจัย แต่ขาดความลึกของประเด็นที่ค้นหา โดยมักพบว่า ตั้งประเด็นปัญหาที่ซ้ำกันเป็น

กรณีศึกษาเดี่ยวๆ ไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบ และขาดการต่อยอดของประเด็นจากการศึกษาวิจัยที่ทำมาก่อนแล้ว

ส่วนงานวิจัยสองแนวหลัง คือ แนวที่ 3 และ 4 แสดงให้เห็นถึง การมุ่งเน้นพลังทางความคิดและภูมิปัญญา ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่หรือกลุ่มวัฒนธรรม ทำให้เห็นความเป็นพลวัตและการทำงานของวัฒนธรรม โดยสามารถเห็นภาพบทบาทของ ตัวคนในระดับ ความรู้ความคิด อย่างมีความรู้สึก มีชีวิตชีวา เช่น เห็นขบวนการเกิด การพัฒนาการและการเคลื่อนไหวของ NGOs การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ให้เป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ต้องบูรณาการเรื่องสิ่งแวดล้อมยั่งยืนเข้าสู่นโยบายหลักทางธุรกิจ ได้เข้าใจชัดเจนขึ้นถึง “ความรู้สึกสำนึกคิด” ระดับลึกของคนไทยในกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่มี การดูแลสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากงานวิจัยของเจตนา นาควัชระ (2547;2548) ทำให้เห็นความสำคัญของ มิติทางด้านความงาม ความมีชีวิตชีวา สร้างพลัง “ความรู้จากแผ่นดินแม่” ให้กับผู้คนในสังคม จาก ศิลปศาสตร์ สาขาต่างๆ และในลำดับสุดท้าย งานวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมสร้างปัญญา” โดยกลุ่มนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดล มีความพยายามที่จะเปิดประเด็นข้อถกเถียงใหม่ ในเรื่องใหญ่ คือ การเข้าถึงความจริงทางธรรมชาติของมนุษย์ โดยได้แสดงให้เห็นถึง ก่อรูปของกระแสความเคลื่อนไหวของการถกเถียงระหว่าง กระบวนทัศน์เก่าและใหม่ ความพยายามที่จะบูรณาการระหว่างความรู้จากภายนอก (วิทยาศาสตร์) และ ความรู้จาก “จิต” (ศาสนาพุทธ) และสุดท้าย เป็นข้อค้นพบของวิทยาศาสตร์ใหม่ เช่น ความเป็นหนึ่งเดียวของความรู้กับความเป็นหนึ่งเดียวของ ผู้รู้ กับ สิ่งที่อยู่ (จารุประภา วะสี และคณะ 2547; ประสาน ต่างใจ 2547; โอบาส ปัญญาและโสฬส ศิริไสย์ 2548) เป็นต้น

4.4 ญาณวิทยา (Epistemology)

โครงสร้างวิธีรู้ (Structure of Knowledge) หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) คือปรัชญาแขนงหนึ่งที่ว่าด้วย โครงสร้างระบบความรู้ของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง กล่าวคือ มีความพยายามจะตอบคำถามว่า มนุษย์ หรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งรู้ได้อย่างไร? มีวิธีการเข้าถึงความจริงแห่งธรรมชาติได้อย่างไร? เป็นต้น การตั้งคำถามหรือเปิดประเด็น ญาณวิทยา ต่องานวิจัยวัฒนธรรมภาคกลางที่น่าเสนอมานั้น ณ บัดนี้ จะสามารถทำให้ปัญหาเชิงโครงสร้าง (อยู่ในหัว) เกี่ยวกับการสร้างความรู้ใหม่ หรือ ปัญญาใหม่ ในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ขนชั้นกลาง และปัญญาชน ของสังคมได้เป็นอย่างดี จากงานวิจัยทั้ง 4 แนว หรือ 4 ลักษณะ ที่นำเสนอมาทั้งหมด สามารถย่อส่วน ออกมาได้ เพียง 2 กลุ่ม ในความเป็นจริงของธรรมชาติ นั่นคือ กลุ่มวิจัย “รูป” และ กลุ่มวิจัย “นาม” ของวัฒนธรรม

เพื่อให้เข้าใจ ความแตกต่างในวิธีรู้ระหว่าง คนที่รู้เห็นใน “รูป” กับคนที่ รู้เห็นใน “นาม” ต่างกันอย่างไร เป็นการทำความเข้าใจและเห็นความสำคัญของประเด็นปัญหาของโครงสร้าง ความรู้ หรือญาณวิทยา จะขอนำนิทานที่หลวงปู่ดูลย์ อริยสงฆ์ที่เป็นที่เคารพนับถือกันในบรรดา พุทธศาสนิกชน ดังต่อไปนี้ (พระโพธิญาณมุนี 2541: 83)

“ยกตัวอย่างเต่ากับปลา เต่าอยู่ได้สองโลก คือโลกบนบกกับโลกในน้ำ ส่วนปลา อยู่ได้โลกเดียว คือในน้ำ .....

วันหนึ่ง เต่าลงไปในน้ำ แล้วก็พรรณนาความสบายบนบกให้ปลาฟัง ว่ามันมีแต่ ความสบาย แสงสีสวยงาม ไม่ต้องลำบากเหมือนอยู่ในน้ำ ๕ ปลาฟังด้วยความสนใจ และ อยากเห็นบก จึงถามเต่าว่า

“บนบกนั้นลึกบ้างไหม?” เต่าว่า “มันจะลึกอะไร ก็มันบก ๕”

ปลาวา “เอ บนบกนั้นมีคลื่นมากไหม?” เต่าว่า “มันจะมีคลื่นอะไรก็มันเป็นบก ๕”

ปลาวา “เอ บนบกนั้นมีเปือกตมมากไหม?” เต่าว่า “มันจะมีเปือกตมอะไร ก็มัน เป็นบก”

ขอให้สังเกตคำถามที่ปลาทถาม เอาแต่ความรู้ที่มีอยู่ในน้ำ มาถามเต่า เต่าก็ได้แต่ ปฏิเสธ .....

จากเรื่องเล่านี้ ทำให้เห็นว่า มนุษย์เราทำได้เท่าที่รู้เท่านั้น ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า “เราไม่รู้ในสิ่งที่ เราไม่รู้” วิธีรู้เฉพาะด้านๆ ใดด้านเดียว จะเป็นปัญหา ต่อการรู้อย่างเข้าใจ ในมิติอื่นๆ เพราะติด อยู่กับมิติด้านเดิมๆด้านเดียว เช่นฝ่ายที่อยู่กับการอธิบาย “รูป” ด้านเดียว ก็มักจะไม่สามารถที่จะ เข้าใจและเห็นคุณค่าของ “นาม” ได้ ในทางกลับกัน ฝ่ายที่เห็น “นาม” ด้านเดียว ก็อาจไม่เห็น คุณค่าของ “รูป” ได้ จำเป็นที่จะต้องรู้ได้และเห็นได้ทั้งสองมิติ โดยไม่แบ่งแยกออกจากกันอย่าง ตายตัว

1 วิจัย “รูป” วัฒนธรรม

จากงานวิจัยทั้งหมดที่สำรวจมาเราพบว่า งานวิจัยในแนว “วัฒนธรรมชุมชน” (ลักษณะที่ 1 และ 2) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่มีสัดส่วนมากที่สุด เกือบทั้งหมดเป็นการสร้างความรู้จากรูป กล่าวคือ กลุ่มวิจัย “รูป” เป็นความพยายามที่จะสร้างความรู้ด้วยการ อธิบายและวิเคราะห์จาก “รูป” ใน ความมีตัวตน มีรูปลักษณ์ ค่อนข้างตายตัว เป็นปรากฏการณ์ตาม “อัตวิสัย” (subjectivity) ถือเป็น “ความจริง” หรือ เป็น “คำตอบ” ที่ถูกสร้างขึ้นก่อน ดังนั้น “ความรู้” หรือสิ่งที่มักอ้างเป็น “ความจริง” จะสถิตยอยู่ในรูปแบบหรือโครงสร้าง ของ “ศาสตร์” ต่างๆ นโยบายของรัฐหรือของ องค์กร และอำนาจทางความรู้ (ชนชั้นนำ ชนชั้นปกครอง ปัญญาชน ฯลฯ เป็นต้น) เมื่อ โครงสร้าง

ความรู้เป็นดังนี้ หน้าที่ของผู้วิจัยของกลุ่มนี้ เป็นเพียงผู้ไปสืบค้น สำนวน วิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล และพิสูจน์ ด้วยการสังเกต และด้วยเครื่องมือที่เป็นภาษาศาสตร์ ได้แก่ คณิตศาสตร์ เพื่อป้องกันความลำเอียงในด้านความรู้สึกและคุณค่าที่มาจากภายในตัวของผู้วิจัย แล้วในที่สุดจะต้องหาข้อสรุปให้ได้ว่า ถูกต้อง ตรงตาม “ความจริง” เดิมที่ตั้งไว้ก่อนหรือไม่อย่างไร?

ตัวอย่างของคำตอบ เห็นได้จากการศึกษา ในแนวคิดชน ที่มีลักษณะคล้ายๆกับ ข้อค้นพบของงานวิจัยงานหนึ่ง (ยูรี โบตระกูล 2537)

“.....

ผลการวิจัยพบว่า สัญญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมบุญผีฟ้า เป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ โดยพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและการจัดระเบียบของสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางเครือญาติ”

ตัวอย่างประเด็นคำถามงานวิจัยแนวพฤติกรรมศาสตร์ ที่พบบ่อยมาก (สมจิต หวังดิลก 2538)

“ .....

มีวัตถุประสงค์ศึกษาระดับวัฒนธรรมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น จังหวัดสมุทรปราการ ว่ามีความโน้มเอียงไปในทางประชาธิปไตยมาก-น้อย เพียงใด ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของตำแหน่งทางการเมือง เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง การติดตามข่าวสารการเมืองทางหนังสือพิมพ์ และการติดตามข่าวสารการเมืองทาง วิทยุ โทรทัศน์ กับความมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย”

จากงานวิจัย “วัฒนธรรมชุมชน” จำนวนมากเหล่านี้ จึงมีลักษณะที่ ตอบคำถาม หรือ “ความจริง” ที่มีมาก่อนแล้ว และได้คำตอบเหล่านั้นก็เป็น ภาพในช่วงเวลาเดียว (Snapshot) และเป็นแบบเดิมที่ซ้ำไปซ้ำมา เพียงแต่ย้ายคำตอบ ขยายจุดอธิบาย “รูป” วัฒนธรรม ให้กว้างออกไปยังพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อื่นๆ เป็นความรู้ที่เข้าใจในระดับปรากฏการณ์นั้น เหมือนดังเรื่องของปลาไม่สามารถถามคำถามในระดับลึกได้ เพราะถูกกำหนดด้วยโลกของน้ำ (โลกของ “รูป”) เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้ที่เป็นประโยชน์จึงมีอย่างจำกัดในด้านการสร้างความรู้และปัญญาใหม่ อันได้แก่ความสามารถในการรู้จากสิ่งที่ “ซ่อนเร้น” อยู่ภายใต้ ปรากฏการณ์ หรือ ปัญหา ที่ตั้งไว้

1. ศึกษา “นาม” ของวัฒนธรรม

ในการศึกษาสองแนวหลังซึ่งมีจำนวนน้อยมาก “วัฒนธรรม” ไม่มีตัวตน เป็นเหมือน “รหัส” (Cultural Models) ที่เข้าใจกันระหว่างคนอยู่ที่อยู่ร่วมกันในแต่ละหน่วยสังคม ได้แก่ กลุ่มคน องค์กร และสังคม-ประเทศใดประเทศหนึ่ง และ “รหัส” นี้ มีอิทธิพลต่อการสร้าง “ภาพวาดในสมอง” (Mental Models) ของปัจเจกบุคคล ในการเข้าใจโลก ธรรมชาติ และสังคมอื่นๆ และภาพในสมองนี้เอง ที่กำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ดังนั้น “รูป” ที่ออกมาเป็นพฤติกรรม เป็นปรากฏการณ์ จึงเป็นเพียงผลของการทำงานของ “ภาพวาดในสมอง” (โปรดดู โอบาส ปัญญา และ โสฬส ศิริไสย์ 2003) เมื่อเป็นดังนี้ วัฒนธรรมจึงมีฐานะทั้งที่เป็น “รหัส” กำหนดความคุ่นชินของกระบวนการคิด จนในที่สุดเข้าใจว่า สิ่งที่ได้คิดได้ คิดออก กลายเป็นความเชื่อว่าเป็น “ความจริง” กลายเป็น “อัตตา” เป็น ตัวตน-ของตน วิธีที่จะสลัดหลุดจากความคุ่นชิน คือ ต้องใช้เครื่องมือใหม่ที่สามารถ ถอดรหัสนั้นได้ นั่นก็คือ การคิดพิจารณาใคร่ครวญอย่างแยบยล เข้าใน “บริบท” และความเชื่อมโยงของปรากฏการณ์ที่เห็น กับส่วนอื่นของโลก ในกรณีของ เจตนา นาควัชระ (2547; 2548) สามารถแสดงให้เห็น ถึง ความมีชีวิตชีวา มีพลวัต ของ งานวรรณกรรมและศิลปกรรมของไทย มีการประยุกต์ปรุงแต่งให้เข้ากับภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางตะวันตก อยู่เสมอมา วัฒนธรรมในมิติของความงามและจินตนาการ ไม่สามารถเข้าใจโดยตัวของมันเอง โดดๆ และไม่สามารถเข้าใจเพียง “รูป” อย่างเดียวได้

งานวิจัยของกลุ่ม “นักวิจัยข้ามศาสตร์” ก็เช่นเดียวกัน (โปรดดู จารุปะภา วะสี และคณะ 2547) ทำพยายาม ทำความเข้าใจกับ “วัฒนธรรมสร้างปัญญา” เพื่อออกจาก กับดัก ของ โครงสร้างความรู้--แต่ไม่ใช่ความจริง ดังเช่น ความรู้ของปลา ที่เป็นความรู้ที่จำกัดอยู่กับโลกในน้ำ เท่านั้น ผลการศึกษาค้นคว้าของนักวิจัยกลุ่มนี้ พบว่า ความรู้ที่ได้จาก ภายในตน คือ “จิตปัญญา” จะสามารถเข้าใจ โลกตามที่มันเป็นได้ เข้าใจ ความละเอียดของพลังงานทางจิต ทางความจริงและทางความงาม ด้วยวิธีรู้แบบใหม่นี้เท่านั้น ที่ปัญญาชนจะสามารถนำการแก้วิกฤติของสังคมไทย และสังคมโลกในปัจจุบันได้

เมื่อพิจารณาในมิติของ โครงสร้างความรู้ หรือ ญาณวิทยา สามารถสรุปได้ว่า งานวิจัย วัฒนธรรมที่ดำเนินอยู่ในภาคกลาง ส่วนใหญ่ ยังติดอยู่กับการอธิบาย “รูป” หรือ ปรากฏการณ์ ของ วัฒนธรรม จึงไม่สามารถจับกระแส หรือ พลังของวัฒนธรรม ทั้งในด้าน การสร้างจินตนาการ และปัญญาใหม่ และในด้านการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถูกกำหนดมาจากความคุ่นชินและความไม่รู้ว่า “เราไม่รู้” – คือจำกัดตัวตนอยู่ในโลกเดียว คือ โลกวัตถุและสามารถตีความออกไปได้อีกว่า เนื่องจากงานวิจัยส่วนใหญ่ คือ ส่วนที่ออกมาในลักษณะหรือแนว “วัฒนธรรมชุมชน” (Community Studies) เป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ อันสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของ ปัญญาชนคนรุ่นใหม่ กล่าวคือ แม้ว่าสถานการณ์สังคมไทยสามารถเรียกความสนใจให้คนรุ่นใหม่ หันมาสนใจ

ศึกษาค้นคว้า วิถีชีวิตชุมชน มากขึ้นเท่านี้ยังไม่พอ จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมสนับสนุนด้านทักษะการวิจัยให้ ข้ามพ้นการอธิบายและการวิเคราะห์เพียงมิติทางวัตถุหรือระดับปรากฏการณ์ ด้วยการสนับสนุนการวิจัย เจริญเปรียบเทียบ (Comparative Studies) ระหว่างชุมชน สังคม และระหว่างวัฒนธรรม และการ วิจัยที่ต่อยอดจากงานวิจัยที่มีอยู่เดิมและที่สำคัญ ควรส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยเชิงบูรณาการข้าม ศาสตร์ (Transdisciplinary Research) เพื่อเป็นการสร้าง "วัฒนธรรมแสงปัญญา" ให้เกิดขึ้นแก่ สังคมไทยอย่างเร่งด่วน

4.5 วิธีวิทยา (Methodology)

a. World Views/Paradigm of Culture

วิธีวิทยาในที่นี้ หมายถึง กระบวนการคิดและสร้างเครื่องมือในการเข้าถึง "ความจริง" ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือส่วน ที่สร้าง "กระบวนการคิด" ส่วนหนึ่ง กับการเครื่องมือการเก็บ รวบรวม และ "ตีความ" ข้อมูล โดยในส่วนที่หนึ่งที่ว่าด้วยกระบวนการคิดนั้น เป็นขั้นตอนแสดงฐานคิด หรือ "แดนเกิด" หรือ "บริบท" ที่ใช้เป็นตัวกำหนดการวางประเด็นปัญหาที่ทำการวิจัย ทั้งหมดนี้ อาจมาในรูปของ แนวคิดทฤษฎี รวมทั้งโลกทัศน์ และ "กระบวนการทัศน์" (Paradigm) อันเป็นที่ ยอมรับกัน ในระดับสาขาวิชานั้นๆ อยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้นักวิจัยวางตำแหน่งแนวคิด ไว้บน ทฤษฎี และโลกทัศน์แบบใด ในส่วนที่หนึ่งนี้นับวันจะมีความสำคัญมากทีเดียว ในการสร้าง วัฒนธรรมการวิจัย เพราะเป็นการเพิ่มความสามารถและทักษะการ "มองให้เห็น" ปัญหาหรือ ปรากฏการณ์ ("รูป") ที่ต้องการวิจัยนั้นให้เป็น "นาม" ว่าสิ่งที่เห็น (ด้วยตา ด้วยเหตุผล หรือด้วย การจำ กิติ) นั้นให้ความรู้มากกว่าสิ่งที่เห็นอยู่ ที่ว่าส่วนที่หนึ่ง คือ แนวคิด ทฤษฎี และ กระบวน ทัศน์ มีความสำคัญ ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ จะเป็นตัวกำหนด เครื่องมือและวิธีการ เก็บและบริหาร ข้อมูล

ในส่วนที่หนึ่งนี้ พบว่า งานวิจัยวัฒนธรรมที่สำรวจมา ยกเว้นงานวิจัยในแนว ที่ 3 และ 4 มิได้ให้ความสำคัญ มิได้นำมาถกเถียงและนำเสนออย่างจริงจัง ส่วนใหญ่มุ่งไปที่เครื่องมือและ เทคนิควิธีการเก็บข้อมูล

อย่างไรก็ตาม สามารถ วิเคราะห์ "วิธีวิทยา" ในรูปของ โลกทัศน์ หรือ "กระบวนการทัศน์" (Paradigms) ของงานทั้งหมดที่สำรวจมาได้ว่า มีอยู่ 2 แบบ คือ 1) ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ซึ่ง เป็นกลุ่มวิจัยแนวพุทธธรรมศาสตร์ (แนวที่ 2) และ 2) ประดิษฐ์นิยม (Constructivism) ได้แก่ แนวคติชนศึกษา (1) แนวระบบคุณค่าและความหมายร่วม (3) และ แนว พลังความงามและปัญญา (4)

กระบวนการทัศน์ทั้งสอง คือ การกำหนดการเห็น โลก จักรวาลและธรรมชาติ ว่ามีความ ต่างกันโดยสิ้นเชิง (เปรียบเทียบ โลกทัศน์ของปลา ซึ่งเป็นโลกของน้ำโดยจำเพาะ และโลกทัศน์

ของเต่า ที่มีทั้งในน้ำและบนบก ตามนิทานเปรียบเทียบ ที่ยกมาด้านบน) โดยกระบวนการทัศน์ของสำนักปรากฏการณ์นิยม เชื่อว่า ความจริงเป็นปรากฏการณ์สากล (จนกว่าจะมีผู้พิสูจน์ว่ามี) คือสิ่งที่ได้มาจากการสังเกต ทดลอง ชั่ง ตวง วัด และสุดท้ายอธิบายด้วยภาษาสากล คือ คณิตศาสตร์ ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการทัศน์วิทยาศาสตร์คลาสสิกที่พัฒนามากว่า 400 ปีมาแล้ว เมื่อนำมาสู่การวิจัยด้านวัฒนธรรม มักอยู่ในประเด็นของ "ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติ" อันเป็นกระบวนการทัศน์เก่า ภาษาอังกฤษนิยมเรียกกันในนาม KAP (Knowledge, Attitude, and Practice) ดังตัวอย่าง การศึกษาการยอมรับ "การใช้สารสกัดสะเดาควบคุมแมลงศัตรูพืช" (วรากร สุขธัมมรักษา 2537) ดังต่อไปนี้ ซึ่งจะเห็นได้บ่งจากการเปลี่ยนหัวข้อและประเด็นการวิจัย

"การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลต่อการยอมรับ การใช้สารสกัดสะเดาควบคุมแมลงศัตรูพืช โดยใช้แบบสัมภาษณ์เกษตรกรจังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่าภายหลังการส่งเสริมการใช้สารสกัดสะเดา ในปี 2530 เกษตรกรยอมรับการใช้สารสกัดสะเดา ร้อยละ 65.4 และไม่ยอมรับ ร้อยละ 34.6 ปัจจัยเดียวที่มีผลต่อการยอมรับในขั้นต้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ มี 9 ตัวแปร ได้แก่ อายุ ขนาดพื้นที่ถือครองทางการเกษตร ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการใช้สารสกัดสะเดา จำนวนครั้งที่ติดต่อเจ้าหน้าที่เกษตร การเคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับการใช้สารสกัดสะเดา"

สิ่งที่น่าสังเกต ก็คือ คำตอบที่ว่า การยอมรับของเกษตรกร ขึ้นอยู่กับ "ความรู้และทัศนคติ" เป็นมิติในเชิง "รูป" สามารถวัดได้ จับต้อง และ หาค่าเฉลี่ยได้ โดยไม่มีมิติในเชิง ความรู้สึกนึกคิด หรือการสะท้อนความคิดที่ออกมาโดยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ วิธีวิทยาแบบนี้มองความรู้และทัศนคติเป็นเครื่องจักรกลที่เป็น "ก้อน" ตายตัว

เมื่อ "กระบวนการทัศน์" วางการมองเห็น "รูป" ความรู้และทัศนคติ เช่นนี้ เป็นการกำหนดเครื่องมือและเทคนิคการสร้างเครื่องมือ "ศึกษา" ไปโดยอัตโนมัติ ดังตัวอย่างที่พบเห็นอยู่ตลอดเวลาในการวิจัยแนวพฤติกรรมศาสตร์ จากผลสรุปการวิจัยวิทยานิพนธ์ของ สมบัติ ลีตระการ (2545) :

"การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาหาความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม การใช้สมุนไพรของประชาชนในเขตอำเภอศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม รวมทั้งศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติ และพฤติกรรมในการใช้สมุนไพร โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ จำนวน 372 ครัวเรือน จากนั้นนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS for Window โดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ค่าฐานนิยม การทดสอบสมมติฐาน"

เมื่อเปรียบเทียบกับ สำนัก "ประดิษฐ์นิยม" (Constructivism) อยู่ในโลกทัศน์ที่ว่า ความรู้ เป็นกระบวนการทางธรรมชาติของที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นมา เพื่อให้เป็นความรู้ ความหมาย และคุณค่า ให้กับโลก ธรรมชาติ รอบๆตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองและเผ่าพันธุ์ ความรู้ คุณค่า และความหมายร่วม มี "บริบท" จำเพาะของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง บนเงื่อนไขของ "บริบท" ทางภูมิโนเวศ และประวัติศาสตร์ การเข้าใจ ความรู้ ความคิดและภูมิปัญญา จึงขึ้นอยู่กับ "การตีความ" ของนักวิจัย จากข้อมูลได้จากการสังเกตเห็น และที่ได้ยินได้ฟังมา งานวิจัยในแนว "วัฒนธรรมชุมชน" (1) ที่มีเอกลักษณ์ของสำนักนี้ ได้แก่ ชุดงานวิจัย ชื่อ *สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร* (2425) ที่มีการระดมนักวิจัยจากหลายสาขา เพื่อเข้าใจชุมชนจากมิติที่หลากหลาย ตั้งแต่ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเชื่อ ไปจนถึง อาหารท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของงาน "วัฒนธรรม" สำนักนี้ มักมีโลกทัศน์ ที่เห็นวัฒนธรรม จำกัดอยู่ในบริบทท้องถิ่นอย่างเป็นเอกเทศ ไม่เห็นภาพความเชื่อมโยงกับโลกภายนอก มีหน้าซ้ำ มักอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาจากโลกภายนอกเป็นอันตรายต่อความยั่งยืนของวัฒนธรรมชุมชน ทำให้เห็นว่ายังตกอยู่ในกระบวนการทัศน์ ของการอธิบาย "รูป" ของ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ต่างกับ งานศึกษาชุมชน *ท่าเกวียน* ของ ยศ สมบัติศิริ (2537) สุรินทร์ กิจนิตยชีวี และ คณะ (2537) และ กมลพรรณ พันพิ่ง และสุรียพร พันพิ่ง (2544) ที่เห็นภาพผู้คนในชุมชนเกษตร ภาคกลางนี้ พยายาม ต่อต้าน ปรับตัว ให้เข้ากับ "การปิดล้อม" ของอุตสาหกรรมที่ขยายเข้าสู่ ชนบทอย่างไม่หยุดยั้ง

งานวิจัยที่ถือตามสำนัก ประดิษฐ์นิยม (Constructivism) เต็มตัว ได้แก่ งานวิจัย สองแนวสุดท้าย คือ แนวศึกษา คุณค่าและความหมายร่วม (3) และแนววัฒนธรรมแสงปัญญา (4) โดยที่ทั้งสองแนว เปิดประเด็น ถกเถียง เรื่องกระบวนการทัศน์ ชุดเก่าและชุดใหม่ นำไปสู่ การสร้างเครื่องมือและเทคนิคการเก็บและบริหารข้อมูล อย่างใหม่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ งานวิจัย ของ Jemiah Paknawin-Mock ในหัวข้อเรื่อง "Thai Views of Wellness: sabaaay, Smoking and Buddhist Health Promotion" (2001) นักวิจัยเริ่มตั้งคำถาม ต่อข้อจำกัดของ "กระบวนการทัศน์" เก่าที่เป็นฐาน การดำเนินงานด้านสาธารณสุข ที่มี "ภาพในสมอง" ว่า เรื่องการแพทย์ พยาบาลและสาธารณสุขนั้น ผู้มีความรู้ และความชำนาญ มีเพียงนักการแพทย์และสาธารณสุขเท่านั้น จึงไม่เคยมีความพยายามที่ศึกษาวิจัย ให้รู้ ว่า ความหมายและคุณค่าของการมีสุขภาพอนามัยที่ดี สำหรับคนทั่วไปโดยเฉพาะกลุ่มคนผู้ใช้ แรงงาน ว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัย จึงอ้างว่า การศึกษาความหมายของ "ความสบาย" ของคน ไทย จะเป็นประโยชน์ ต่อการสร้างความรู้ใหม่ ในการจัดการสาธารณสุข ที่มีประสิทธิภาพกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งมักเน้นที่การรักษาเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ

หลังจากได้วิพากษ์การศึกษาในแนว KAP (Knowledge, Attitude, and Practice) ว่าเป็น การมอง ความรู้ ความคิด จิตสำนึก ว่าเป็น "กระบวนทัศน์" เก่า เห็นสิ่งเหล่านี้ อย่างไม่เป็นจริง ไม่มีความรู้สึก มีชีวิตชีวา Jermiah Paknawin-Mock (2001:409) ได้ เสนอ การมองใหม่ ว่า:

"The theoretical framework I have proposed represents a shift from the knowledge, attitudes and practices (KAP) paradigm to a new paradigm of feelings, awareness, wisdom and habits (FAWH)."

สังเกตได้ว่า กระบวนทัศน์ใหม่ ที่ว่าด้วยเรื่องความรู้ นั้น ลงลึกไปถึง ความรู้สึก จิตสำนึก ภูมิปัญญา และอุปนิสัย เมื่อเป็นดั่งนี้การสร้างเครื่องมือจึงต้องเป็นเครื่องมือที่สามารถ "จับ" ความล้าลึกขององค์ประกอบเหล่านี้ได้ ในการนี้ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ ที่เรียกว่า "Insight Focused Group Interviews) คือ การสร้างกลุ่มให้มีการสนทนาให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด แล้วมี "วิทยากร กระบวนกร คอยป้อนประเด็นคำถาม แล้วให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็นที่มาจากความรู้สึกจริง ไม่เสแสร้ง และกลั่นกรองหาคำตอบเพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

ในเรื่องของศิลปะและความงาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานของ เจตนา นาควัชระ (2547:2548) นักวิจัยต้องเป็น นักวิจารณ์ เพื่อทำหน้าที่เป็นการสร้างความรู้ในการวิจารณ์ เพื่อเป็น "สื่อกลาง" ระหว่างศิลปินกับมหาชน โดยเป็นนักวิจารณ์ที่สามารถ วิพากษ์ โลกทัศน์ แบบอื่นๆได้ เช่น โลก ทัศน์ แบบตะวันตก ที่มีการ "นำเข้า" มาครอบงำเป็นกรอบความคิด เมื่อเป็นเช่นนี้ นักวิจัย จำต้อง ใช้ความพยายาม ในการสร้างทฤษฎีใหม่ จากการศึกษาบริบททางสังคมอย่างลึกซึ้ง เพื่อนำเสนอ เป็นข้อถกเถียงใหม่ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นที่มาของผลงานที่ชื่อว่า จากแผ่นดินแม่สู่แผ่นดินอื่น (2548) ในตอนหนึ่ง เจตนา นาควัชระ (2548:24) กล่าวไว้ว่า:

"..... ในส่วนที่เกี่ยวกับศิลปะนั้น การวิจารณ์ต้องทำหน้าที่ตัวกลางระหว่าง ศิลปินกับมหาชน ศิลปะร่วมสมัยในบ้านเราอาจก้าวไปไกลเกินกว่าที่ประชาชนธรรมดาจะ ตามทัน และบางครั้งก็ดูจะมุ่งเสนอความต้องการของผู้รู้กลุ่มเล็กๆ หรือผู้มั่งคั่งโดยโศก ทรพย์ ซึ่งชอบที่จะสะสมงานศิลปะเอาไว้เป็นอารมณ์ประดับชีวิตอันเลิศหรู ผู้เขียนเองเล่า เรียนมาทางวรรณคดีเปรียบเทียบและในกรอบของวิทยาการสาขาดังกล่าว "คนกลาง" หรือ "ตัวกลาง" ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ในการเปิดช่องว่างทางวัฒนธรรม ในทำนองเดียวกัน การวิจารณ์ย่อมจะสามารถทำหน้าที่อันทรงคุณค่าด้วยการสร้างความ เข้าใจที่แท้จริง ระหว่างศิลปินกับสาธารณชน"

มาถึงงานวิจัยลักษณะสุดท้าย คือ งานวิจัยวัฒนธรรมสร้างปัญญา คณะนักวิจัย "บูรณา การข้ามศาสตร์" (Transdisciplinary Research) ได้เปิดกระบวนทัศน์ว่าด้วยเรื่อง ความรู้และภูมิ ปัญญาใหม่ โดยอ้างอิงการสำรวจความรู้วิทยาศาสตร์ใหม่ คือ ทฤษฎีสัมพัทธภาพ (Theory of Relativity) ของ ไอน์สไตน์ และ ควันตัมเมคานิกส์ (Quantum Mechanics) ที่ค้นพบความจริงใหม่ ว่าด้วยเรื่อง สสารและ

พลังงานในระดับอนุภาค ที่ยังความมหัศจรรย์ให้แก่วงการวิทยาศาสตร์ทั่วโลก ซึ่งมีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับมิติทาง “จิตปัญญา” ในทางศาสนาพุทธ โดยเฉพาะความรู้ที่เป็นหนึ่งเดียวระหว่างความรู้จากภายนอก (สิ่งที่ต้องการจะรู้) กับความรู้จากภายใน (ภาวะทางจิตของผู้วิจัย) ความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างการคิดจากเส้นทางสมอง (Mental Pathway) กับพลังปัญญาอันลึกซึ้งแห่งจักรวาล (Associated Karmic Composite) ที่ยังไม่มีคำในภาษาไทย แต่ปรากฏอยู่ในตำราพุทธศาสนานามหายาน (ประสาณ ต่างใจ 2547:236)

จากงานของนักวิจัยกลุ่มนี้ ทำให้ทราบว่า ในวิทยาศาสตร์ได้มีการค้นพบสิ่งใหม่ๆ ที่แตกต่างและล้ำลึกไปกว่าวิทยาศาสตร์คลาสสิกเดิมที่รู้จักกันอยู่ในปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะสามารถบูรณาการกันได้กับพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อก่อนเชื่อกันว่าไม่มีทางที่จะเดินทางมาบรรจบกันได้ กลุ่มนักวิจัย ได้เรียกร้องให้ปรับ “วัฒนธรรมการสร้างความรู้” อย่างใหม่ โดยเน้นที่ตัวผู้วิจัยหรือ “ผู้รู้” ขยับย้ายจากกระบวนทัศน์เก่ามาสู่กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อให้เกิดจิตใหม่ คุณค่าและความหมายใหม่ ต่อความเป็นจริงของธรรมชาติของโลกและของจักรวาล เริ่มต้นด้วยการจัดความสัมพันธ์ใหม่ในองค์กรและสังคม ให้คุณค่าใหม่ ต่อความสัมพันธ์แบบ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ต่อธรรมชาติ ต่อความงามและจิตนาการ และทำที่สุด ได้แก่ การสร้างความรู้จากการกระทำ “จากแผ่นดินแม่” ให้สามารถเชื่อมโยงแผ่นดินอื่น สิ่งเหล่านี้ลงมือทำได้เริ่มจากการเรียนการสอนและการวิจัย ควรบ่มเพาะทักษะในการเป็นนักวิจัยที่สามารถ “ข้ามลวง” (Transcend) ความชำนาญเฉพาะศาสตร์ ไปเรียนรู้และบูรณาการให้เข้ากับศาสตร์อื่นๆ และให้ลงสู่การปฏิบัติจริงกับปัญหาสังคม

4.6 บทสรุป

งานวิจัยวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นพลังความรู้และภูมิปัญญาที่มีในภาคกลางในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ (กว่า 90 %) เป็นงานวิจัยในระดับชุมชน อาจเรียกว่าเป็นงานวิจัย “วัฒนธรรมชุมชน” (Community Studies) ส่วนใหญ่พบว่าเป็นงานวิจัยวิทยานิพนธ์ แสดงให้เห็นชัดว่าปัญญาชนในมหาวิทยาลัยไทย ให้ความสนใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

คุณค่าทางด้านการสร้างพลังความรู้และภูมิปัญญาไม่เข้มข้นเท่ากับความพยายามที่ทุ่มลงไป คำถามและสมมติฐานการวิจัย จึงเป็นคำถามพื้นฐานๆ และได้คำตอบแบบเดิมๆ ซ้ำไปซ้ำมา ประเด็นหัวข้อคำถามวิจัย และคำตอบที่ได้ มักเป็นการสำรวจ เพียงเห็นภาพ ณ ช่วงเวลาเดียว (Snapshots) การอธิบายระดับปรากฏการณ์เจาะจงจำเพาะถิ่น เปรียบเสมือนส่วนบนของผู้เขาน้ำแข็ง ซึ่งเป็นส่วนที่น้อยมากประมาณเศษหนึ่งส่วนห้าของความเป็นภูเขาน้ำแข็งทั้งหมด ความรู้เหนือน้ำนี้นักคิดและนักศึกษาเรื่องการบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (The Learning Organization) หรือองค์กรที่อยู่บนฐานความรู้ (Knowledge-based

Organization) หรือ กลุ่มแนวคิดเรื่อง การจัดการความรู้² (Knowledge Management) เชื่อว่าเป็น ความรู้ที่มีประโยชน์ แต่ในชีวิตจริงมิได้ถูกใช้ทั้งหมด ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากเหตุบังเอิญภายนอก มาจากการใช้เหตุใช้ผล ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการจำได้หมายรู้และรู้เพียงว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ คืออะไร (Know What) จักรยานมีส่วนประกอบด้วยอะไรบ้าง

ความรู้ระดับที่ลึกกลงมาได้นำลงมาเป็นความรู้ที่ผ่านการกระทำ ดังเช่นการขี่จักรยานเป็น เป็นความรู้ อาจจะไม่สามารถอธิบายได้ ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Tacit Knowledge รู้ด้วยความรู้สึก มีชีวิตชีวา ต้องฝึกต้องปฏิบัติเองจึงจะรู้จนกลายเป็นความชำนาญ เป็นความรู้ระดับที่รู้ว่าทำอย่างไร (Know How) นักศึกษาวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับความรู้ระดับนี้มาก เพราะเป็นทักษะในการแสวงปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ตลอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางอย่างไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุด้วยผลทางวิทยาศาสตร์ จำเป็นต้องลงมือกระทำหรือต้องมีประสบการณ์ตรง เช่น ความรู้และภูมิปัญญา เรื่อง “ลมและน้ำ ในระบบนิเวศ สลมน้ำของชาวแม่กลอง” (สุรจิต ชรเวทย์ 2547) และความรู้เรื่องสมุนไพร และอาหาร ในหลายชุมชน เป็นต้น

จากการศึกษา พบว่างานวิจัยวัฒนธรรมในภาคกลาง มีประเด็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ครอบคลุม เช่น การสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม การศึกษา และอื่นๆ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่พบว่าไม่สามารถ “ถอดรหัส” วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ ออกมาเพื่อต่อยอดให้เป็นความรู้ที่มีพลังแก่ในการชี้และแก้ปัญหาชุมชนในแนวกว้างได้เลย ทั้งนี้ เพราะการที่จะทำเช่นนี้ได้ ในการวิจัยจำเป็นต้องมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกรณีศึกษา หลากๆกรณี หรือการตั้งโจทย์ คำถามวิจัยที่ต่อยอดจากงานวิจัยที่ทำอยู่ก่อน แต่สิ่งเหล่านี้ พบว่ายังเป็นข้อจำกัดของงานวิจัยแนว “วัฒนธรรมชุมชน” ในภาคกลาง ในทางตรงกันข้าม งาน “สร้างความรู้จากแผ่นดินแม่” ของ เจตนา นาควัชระ (2548) คือตัวอย่าง งานวิจัยที่สามารถ “ถอดรหัส” การเล่นดนตรีของวงปี่พาทย์ ออกมาให้เห็นโครงสร้างผู้นำในสังคมไทย ได้เป็นอย่างดี

ยังมีความรู้ระดับลึกลงไปอีกได้ “ภูเขาน้ำแข็ง” ที่นักคิดนักวิทยาศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่ อ้างว่า เป็นความรู้ระดับสำคัญที่สุดในฐานะที่เป็นพลังความรู้ภูมิปัญญาของมนุษยชาติ ออกจาก วิถีปฏิบัติโลกทั้งหลายไม่มีจวบจน เป็นความรู้ระดับที่ “เข้าคุณธรรม” เปรียบกับเมื่อมีความรู้ระดับที่สามารถขี่จักรยานเป็นแล้ว คนผู้นั้นยังต้อง มีความรู้ผนวกกับความรู้สึกในสำนึกชั่วดีสามารถนำไปใช้ช่วยตัดสินใจได้ว่า จะขี่จักรยานไปทำประโยชน์ในการทำมาหากินอย่างสุจริต หรือ จะขี่ไปฉกชิงวิ่งราว เอาเปรียบคนอื่น อย่างนี้เป็นต้น เป็นความรู้ในเชิงคุณธรรม คุณค่า (Shared Valued) และความหมายเบื้อง

² โปรดดูเป็นตัวอย่าง ใน เศรษฐ เศรษฐสันติคุณ (2547) “การจัดการความรู้: ของแท้หรือแพะชั้น” ใน จารุภา วะ สี่ กล้วยวรรณ ชินะ โสดี และศิริวรรณ สุขวิเศษ (บก) *จับความคิด ชิดเขียนโลกใหม่* หน้า 95-110 และ Senge,

Peter M. *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*

ลึกที่มีต่อสังคม ต่อสาธารณะ และต่อธรรมชาติ นักคิดและนักปฏิบัติการเรื่องการสร้าง
วัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้

ความรู้ระดับ “เร้าคุณธรรมนี้” สร้างอยาก เพราะเป็นการคุ้นชินอยู่กับการถูกรอบงำ (โดยไม่รู้ตัว) โดย 1) โครงสร้างความรู้ หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) ของสังคมนั้นๆ เช่น รู้ความจริงได้จากการท่องสูตรคาถาที่มีอยู่แล้ว รู้ว่าความจริงรู้ได้จากคนที่มีอำนาจ มีตำแหน่ง มีการศึกษาสูง เป็นต้น 2) “กระบวนทัศน์” ที่ปัญญาชนยึดถืออยู่ เช่น ความจริงแท้พิสูจน์ได้จากการใช้ตรรกะและเหตุผล ที่มาจากเส้นทางของสมอง (Mental Pathway) เท่านั้น และ 3) การวางตำแหน่งจุดยืน ในการมองปัญหา เช่น วางปัจเจกบุคคลเป็นตัวตั้ง จะเป็นการหาประโยชน์ใส่ตนตรงกันข้าม หากเอา ชุมชน หรือ สังคม เป็นตัวตั้ง (ตัวปัจเจกจะเล็กลง) ความรู้นั้นก็จะนำไปเพื่อประโยชน์ของสังคม หากมีการทำวิจัยบูรณาการข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary Research) ความอหังการในศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่ง (ซึ่งเป็นมายา ยากต่อการเข้าถึงความจริงแท้) จะคลายตัวลง อย่างนี้เป็นต้น

เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่น่าแปลกใจว่า งานวิจัยวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นการสร้างความรู้และภูมิปัญญาที่มีพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนาประเทศไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงเป็นไปได้ยาก トラบใดที่สถาบันการศึกษาและส่งเสริมการวิจัยของไทย ยังไม่เปิดประเด็นการถกเถียงในเรื่อง ปัญหาโครงสร้างความรู้ หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) และ ไม่เข้มงวดกับ “วิธีวิทยา” ในการวิจัยให้สามารถรู้เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยน “กระบวนทัศน์” (Paradigm) ว่าด้วย วิวัฒนาการทางจิตปัญญาใหม่ในนามของ วิทยาศาสตร์ องค์รวม (Science of Wholeness) วิทยาศาสตร์จิตวิญญาณ (Science of Spirituality) เราเห็นด้วยอย่างยิ่งกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2549:30) ที่ว่า

“ปราศจากการปฏิบัติทางญาณวิทยา ประชาธิปไตยย่อมไปง่อนแง่นเป็นธรรมดา
รัฐธรรมนูญ ... ก็ไม่สามารถทำให้เกิดความมั่นคงของระบบนี้ขึ้นมาได้ ... เช่นเดียวกับ
การปฏิรูปการศึกษาที่พูดกันมากมายนั้น ต้องมีการปฏิบัติญาณวิทยาเป็นฐานของการ
ปฏิรูป ไม่อย่างนั้นก็ต้องเถียงกันแต่เรื่องอำนาจในการควบคุมโรงเรียนควรจะมี
ใคร”

หมายเหตุ: หนังสืออ้างอิงเพิ่มเติม

ภาษาไทย:

เชษฐ เชษฐสันติคุณ

2547 “การจัดการความรู้: ของแท้หรือแพชั่น” ใน จารุภา วะสี ฉลวยวรรณ ชินะโชติ และศิริวรรณ สุขวิเศษ (บรรณาธิการ) *จับความคิด ชีตเขียนโลกใหม่* รวมบทสนทนาจากเวทีความรู้ “ศาลายายามเย็น” หมายเลข 1 นครปฐม: คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

นิธิ เอียวศรีวงศ์

2049 “การปฏิวัติทางญาณวิทยา” ใน *มติชนรายสัปดาห์* ปีที่ 25 กรกฎาคม 2549.

พระพรหมคุณาภกร (ป.อ. ปยุตโต)

2548 “การอยู่กับโลกในศตวรรษใหม่ในมุมมองของศาสนาพุทธ” ใน จารุภา วะสี ฉลวยวรรณ ปัญญา และศิริวรรณ สุขวิเศษ (บรรณาธิการ) *จับความคิด ชีตเขียนโลกใหม่* นครปฐม: คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล หน้า 9-31.

พระยาอนุমানราชชน

2531 “รวมเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม” *ครูสภา: กรมศิลปากร*

วรรณีย์ สุทธินรากร.

2545. “บทสะท้อนการศึกษานอกระบบ: แนวคิดและวิถีปฏิบัติขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยในการพัฒนาการเกษตรด้วยวิถีทางที่ยั่งยืน” *วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กทม.*

อนงค์นาฏ เจื้อจันทรอัฒ.

2545. “สถาบันการเงินกับการจัดการสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาโครงการสินเชื่อสีเขียวธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร” *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม*

ไถ่ภาส บัญญา.

2548. "The Noosphere-ภุมิแห่งจิต: ที่มาของความรู้เชิงบูรณาการ" ใน จารุภา วะลี
ฉลวยวรรณ ชินะโชติและศิริวรรณ สุขวิเศษ (บรรณาธิการ) *จับความคิดขีดเขียน*
โลกใหม่ รวมบทความจาก "ศาลายายามเย็น" หมายเลข 1 คณะสิ่งแวดล้อมและ
ทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม หน้า 259-282.

ภาษาอังกฤษ:

Bernick, Carol Lavin.

2002. "When Your Culture Needs a Makeover" in *Harvard Business Review on Culture and Change*. Boston: Harvard Business School Press.

Chetana Nagavajara

- 2004 *Fervently Mediating: Criticism from a Thai Perspective, Collected Articles 1982-2004*. Bangkok: TRF and Chommanad.

Coelho, Mary Conrow.

2002. *Awakening Universe Emerging Personhood: The Power of Contemplation in an Evolving Universe*. Ohio: Wyndham Hall Press.

Hock, Dee.

2002. *Birth of the Chaordic Age*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc.

Opart Panya and Solot Sirisai.

2003. "Environmental Consciousness in Thailand: Contesting Maps of Eco-Conscious Minds" in *Southeast Asian Studies* 41(1): 59-75.

Paknawin-Mock, Jermiah

2001 *Thai Views of Wellness: Sabaay, Smoking and Buddhist Health Promotion*
Graduate Divisions of University of California San Francisco and
University Of California Berkeley.

Senge, Peter M.

1996 *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*.
Australia: Random House.

Senge, M. Peter.

1994. *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*.
New York: Currency and Doubleday.

Senior, Barbara.

2002. *Organizational Change* (2nd edition). Essex: Pearson Education.